

การศึกษาในระบบโรงเรียน : ปฏิบัติการสร้างความหมาย
และอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาของชุมชน

มหาวิทยาลัยทักษิณ

พ.ศ. 2552

งานวิจัยเรื่องนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากเงินรายได้
มหาวิทยาลัยทักษิณ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2550

370.709593

ม 033 ก

2552

จ. 1

816 131139

คำรับรองคุณภาพ

ข้าพเจ้า อาจารย์ คร.พรเพ็ญ ศาสตรียากรณ์ ได้ประเมินคุณภาพงานวิจัย

เรื่อง การศึกษาในระบบโรงเรียน : ปฏิบัติการสร้างความหมายและอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญา

ของชุมชน

โดย มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

มีความเห็นว่า ผลงานวิจัยฉบับนี้มีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์

- ☒ ดีมาก
☐ ดี
☐ ปานกลาง
☐ ต่ำ

ซึ่งสมควรเผยแพร่ในแวดวงวิชาการได้

ลงชื่อ ผู้ประเมิน
(อาจารย์ คร.พรเพ็ญ ศาสตรียากรณ์)
วันที่ 21 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2552

หนังสือนี้เป็นสมบัติของสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยทักษิณ
หากถูกขโมยไปโดยไม่ชอบธรรม
ข้าพเจ้าเห็นสมควรนำชื่อสำนักหอสมุดด้วย ถือเป็นกุศโลบาย

คำนำ

รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาในระบบโรงเรียน : ปฏิบัติการสร้างควมหมายและอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาของชุมชน เป็นงานวิจัยที่ศึกษาถึงการดำรงอยู่ของระบบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนและสังคมในระยะเวลาที่มีการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีความพยายามให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ของคนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชนและสังคมสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ ในข้อเสนอที่เป็นผลของการวิจัยเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่าการพึ่งตนเองทางความรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อได้มีการทบทวนต่อสิ่งที่เรียกว่าความรู้ที่มีอยู่อย่างมากมายในสังคมไทย ทั้งความรู้วิชาการตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียน และความรู้ตามแบบแผนของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งในมิติของอุดมการณ์และภาคปฏิบัติการ ทำที่สุดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการศึกษาจะได้มีโอกาสใช้ผลของการวิจัยนี้เพื่อพิจารณา และคลี่คลายต่อการดำรงอยู่ของความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และสามารถใช้ประโยชน์จากความรู้เหล่านี้ร่วมกับความรู้วิชาการอย่างเท่าเทียม เพื่อให้คนในชุมชนและสังคมรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงของสังคม และสามารถปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองทางความรู้ได้

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยทักษิณที่ให้โอกาสและให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการวิจัยครั้งนี้ ขอขอบพระคุณผู้รู้และผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านที่ร่วมให้ข้อมูลอย่างเป็นกัลยาณมิตร รวมทั้งขอบคุณผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่ช่วยให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

บทคัดย่อ

ชื่อโครงการวิจัย (ภาษาไทย) การศึกษาในระบบโรงเรียน : ปฏิบัติการสร้างความหมาย
และอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาของชุมชน

ชื่อโครงการวิจัย (ภาษาอังกฤษ) Formal Education : Meaning and Identity Construction of
Local Wisdom

ชื่อผู้วิจัย ดร.มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทงบประมาณ เงินรายได้ ประจำปีงบประมาณ 2550

ระยะเวลาทำการวิจัย ตั้งแต่ 1 มกราคม 2550 ถึง 30 ธันวาคม 2551

การวิจัยนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับทิศทาง และ
ปฏิบัติการของการศึกษา อันมีผลให้การศึกษาระบบโรงเรียน เป็นวาทกรรมหลัก (dominant
discourse) รวมทั้งการชี้ให้เห็นถึงผลของวาทกรรมที่มีต่อความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนที่ใช้ในการ
ดำรงชีวิต โดยอาศัยการวิเคราะห์วาทกรรม นอกจากนี้เอกสาร งานวิจัย ประสบการณ์จริงของ
ผู้ปฏิบัติงานในระบบการศึกษาและคนในชุมชน ที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก เป็นตัวบทสำหรับ
การวิเคราะห์

กระบวนการสร้างความหมาย และความสำคัญให้กับการศึกษาได้ถูกกำกับด้วยนโยบาย
ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบแผนอุดมการณ์ทุนนิยมตะวันตก และความรู้ที่
วางอยู่บนฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ และด้วยภาคปฏิบัติการจริงของการศึกษา (discursive practice)
ที่ได้จัดระเบียบระบบความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน และ
การสร้างพื้นที่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนในฐานะภาคขยายที่ขึ้นตรงต่อ การศึกษาในระบบ
โรงเรียน จึงสะท้อนให้เห็นถึงความชอบธรรมของการศึกษาในระบบโรงเรียน ในการสร้างความ
เป็นอื่นในรูปแบบใหม่ที่มีความซับซ้อนให้แก่ ระบบความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนที่ต้องพึ่งพิงต่อ
การศึกษาในระบบโรงเรียน และมีอาจดำรงอยู่ในฐานะของความรู้ ที่มีอิสระและมีอำนาจในตัวเอง

Abstract

This study shows that an ideal model of formal education is used to monitor the education practice, causing formal education to be regarded as the dominant discourse. The result of the study also identifies the effects of discourse to the knowledge and local wisdom that people in the community apply in their daily lives. The results are gained through discourse analysis. In addition, documents, researches, real experience of educational practitioner and in-depth interview of people in the community are employed in the analysis.

The procedure of meaning construction in education and placing importance on it are directed through the national development policy in order to develop a modern country according to western capitalism, through knowledge based upon scientific thinking and the discursive education which integrate knowledge and local wisdom into curriculum in formal education and create non-formal education as an extension education directly under the formal education. Thus, this reflects the fairness in the formal education which creates the new and complicated method for the body of knowledge and local wisdom that depends upon the formal education as it can't exist as an independent and powerful knowledge.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามการวิจัย.....	9
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	9
ขอบเขตของการวิจัย.....	10
2 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการสร้างความหมายและอัตลักษณ์	
ให้กับภูมิปัญญาของชุมชน.....	12
อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบ โรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	13
การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยอุดมการณ์ของความรู้วิชาการสมัยใหม่....	24
ภาคปฏิบัติการจริงของการศึกษาในระบบ โรงเรียนในฐานะกระบวนการ	
กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	25
ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบ โรงเรียนในการขยาย	
ขอบเขตนิยามความหมายของการศึกษาให้มีความกว้างขวาง.....	30
กระบวนการสร้างความรู้ ความจริงให้แก่ระบบความรู้ในแบบแผน	
การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.....	31
แสดงการณของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบ	
และการศึกษาตามอัธยาศัย.....	34
ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบ โรงเรียนในการนำ	
ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบ โรงเรียน.....	36
กระบวนการสร้างความรู้ ความจริงให้กับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น	
เข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบ โรงเรียน.....	36
แสดงการณของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง	
ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	39
ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดย	
การศึกษาในระบบ โรงเรียน.....	41

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
2(ต่อ)	ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้แบบแผน ของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.....	43
	ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้แบบแผน การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษา ในระบบโรงเรียน.....	45
	การจัดระเบียบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้ระเบียบ กฎเกณฑ์ความรู้วิชาการ.....	46
	การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนด้วยการยอมรับ ต่ออัตลักษณ์ความรู้วิชาการตามแบบแผนการศึกษา ในระบบโรงเรียน.....	47
	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	48
3	วิธีดำเนินการวิจัย.....	51
	กระบวนการศึกษา วิเคราะห์และพื้นที่สำหรับการรวบรวมข้อมูล.....	52
	การเสนอรายงานการวิจัย.....	55
4	อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	56
	ฐานคิดและอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	57
	อุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การดำรงชีวิตร่วมกับ ธรรมชาติ.....	38
	อุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การดำรงชีวิตที่ผูกโยงกับ สิ่งเหนือธรรมชาติ.....	59
	อุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การช่วยเหลือร่วมมือ กันของคนในชุมชน.....	60
	อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน.....	61
	อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	65

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
4 (ต่อ)	การสร้างความรู้เฉพาะในแบบแผนของศาสตร์	
	ทางการศึกษา.....	65
	การให้ความสำคัญกับแขนงวิชาตามลำดับความสำคัญของ	
	สาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ.....	67
5	ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะ	
	กระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	70
	กระบวนการสร้างความสำคัญให้แก่ความรู้วิชาการในโรงเรียน.....	71
	การกำหนดให้โรงเรียนดำรงอยู่ในฐานะของพื้นที่พิเศษใน	
	การถ่ายทอดความรู้.....	74
	กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษา.....	77
6	ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดย	
	การศึกษาในระบบโรงเรียน.....	79
	ส่วนที่หนึ่ง วิกฤตการณ์ทางการศึกษาและข้อเสนอเกี่ยวกับภูมิปัญญา	
	ท้องถิ่นที่ถูกเสนอในฐานะทางออกจากปัญหา.....	80
	ส่วนที่สอง การปรับเปลี่ยนแนวทางของการจัดการศึกษาในฐานะ	
	ของคำอธิบายการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเอง	
	ทางความรู้.....	84
	ส่วนที่สาม การขยายขอบเขตนิยามความหมายของการศึกษา	
	ในนามการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.....	85
	การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในฐานะภาคขยาย	
	ของการศึกษาในระบบโรงเรียน.....	86
	ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดย	
	การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.....	88
	ส่วนที่สี่ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษา	91
	ในระบบโรงเรียน.....	

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
6 (ต่อ)	การจัดระเบียบสาระความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยมาตรฐาน ความรู้วิชาการ.....	91
	ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษา ในระบบโรงเรียน.....	94
7	การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของคนในชุมชนและสังคม	97
	บรรณานุกรม.....	101
	ภาคผนวก.....	110
	ภาคผนวก ก แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก.....	111
	ภาคผนวก ข การให้ความสำคัญกับความรู้วิชาการและการจัดระเบียบ ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามระเบียบความรู้ และกฎเกณฑ์ของการศึกษา ในระบบโรงเรียน.....	121

บทคัดย่อ

ชื่อโครงการวิจัย (ภาษาไทย) การศึกษาในระบบโรงเรียน : ปฏิบัติการสร้างความหมาย
และอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาของชุมชน

ชื่อโครงการวิจัย (ภาษาอังกฤษ) Formal Education : Meaning and Identity Construction of
Local Wisdom

ชื่อผู้วิจัย ดร.มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทงบประมาณ เงินรายได้ ประจำปีงบประมาณ 2550

ระยะเวลาทำการวิจัย ตั้งแต่ 1 มกราคม 2550 ถึง 30 ธันวาคม 2551

การวิจัยนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับทิศทาง และ
ปฏิบัติการของการศึกษา อันมีผลให้การศึกษาระบบโรงเรียน เป็นวาทกรรมหลัก (dominant
discourse) รวมทั้งการชี้ให้เห็นถึงผลของวาทกรรมที่มีต่อความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนที่ใช้ในการ
ดำรงชีวิต โดยอาศัยการวิเคราะห์วาทกรรม นอกจากนี้เอกสาร งานวิจัย ประสบการณ์จริงของ
ผู้ปฏิบัติงานในระบบการศึกษาและคนในชุมชน ที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก เป็นตัวบทสำหรับ
การวิเคราะห์

กระบวนการสร้างความหมาย และความสำคัญให้กับการศึกษาได้ถูกกำกับด้วยนโยบาย
ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบแผนอุดมการณ์ทุนนิยมตะวันตก และความรู้ที่
วางอยู่บนฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ และด้วยภาคปฏิบัติการจริงของการศึกษา (discursive practice)
ที่ได้จัดระเบียบระบบความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน และ
การสร้างพื้นที่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนในฐานะภาคขยายที่ขึ้นตรงต่อ การศึกษาในระบบ
โรงเรียน จึงสะท้อนให้เห็นถึงความชอบธรรมของการศึกษาในระบบโรงเรียน ในการสร้างความ
เป็นอื่นในรูปแบบใหม่ที่มีความซับซ้อนให้แก่ ระบบความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนที่ต้องพึ่งพิงต่อ
การศึกษาในระบบโรงเรียน และมีอาจดำรงอยู่ในฐานะของความรู้ ที่มีอิสระและมีอำนาจในตัวเอง

Abstract

This study shows that an ideal model of formal education is used to monitor the education practice, causing formal education to be regarded as the dominant discourse. The result of the study also identifies the effects of discourse to the knowledge and local wisdom that people in the community apply in their daily lives. The results are gained through discourse analysis. In addition, documents, researches, real experience of educational practitioner and in-depth interview of people in the community are employed in the analysis.

The procedure of meaning construction in education and placing importance on it are directed through the national development policy in order to develop a modern country according to western capitalism, through knowledge based upon scientific thinking and the discursive education which integrate knowledge and local wisdom into curriculum in formal education and create non-formal education as an extension education directly under the formal education. Thus, this reflects the fairness in the formal education which creates the new and complicated method for the body of knowledge and local wisdom that depends upon the formal education as it can't exist as an independent and powerful knowledge.

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ในสภาวะการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม การสื่อสารและเทคโนโลยีที่มักจะได้รับการอธิบายให้เห็นถึงภาพความสำเร็จของเทคโนโลยีสารสนเทศ ที่มีผลให้การติดต่อสื่อสารสัมพันธ์ในพื้นที่ต่างๆ สามารถกระทำได้อย่างรวดเร็ว อันนำไปสู่การแลกเปลี่ยน ผสมผสานความรู้ ความคิด ทักษะ ค่านิยม วิถีการดำเนินชีวิต จึงเรียกได้ว่าช่วงเวลานี้เป็นยุคโลกไร้พรมแดนหรือยุคโลกาภิวัตน์ โดยกระแสของความเปลี่ยนแปลงนี้กระทบต่อหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทยด้วย

หากพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปรากฏการณ์จริงในสังคมจะเห็นได้ว่าสภาวะความเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ ได้ถูกผูกโยงเข้ากับภาวะความทันสมัย (modernization) ที่ถูกอธิบายด้วยการมีเป้าหมายของการสร้างความมั่งคั่ง เติบโตให้แก่ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ เมื่อเป็นเช่นนี้การศึกษาก็จะถูกกำหนดให้เป็นเครื่องมือของการพัฒนาตามเป้าหมายดังกล่าว โดยการศึกษาทำหน้าที่ผลิตกำลังแรงงาน ตามความต้องการของตลาดจ้างงาน/และสร้างความชอบธรรมให้แก่แรงงานในอันที่จะได้รับค่าจ้าง สวัสดิการ และสถานภาพทางสังคมที่มีความแตกต่างกัน ภายใต้ชุดของคำอธิบายเกี่ยวกับความแตกต่างในด้านระดับการศึกษา สาขาวิชาที่สำเร็จศึกษา รวมถึงระดับความสามารถที่วัดกันด้วยกฎเกณฑ์ทางการศึกษา ความเกี่ยวเนื่องระหว่างระบบเศรษฐกิจและระบบการศึกษาเช่นนี้ ได้นำไปสู่การตั้งคำถามต่อการทำหน้าที่ของระบบการศึกษา ที่มีได้ให้ความสำคัญต่อศักยภาพอื่น ๆ ของคน ซึ่งอาจจะมิได้จำกัดอยู่แต่เพียงเรื่องของการทำงานในตลาดจ้างงานเท่านั้น ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นหัวใจหลักของสังคมอุตสาหกรรม มักจะถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับการสร้างชนชั้นและความไม่เป็นธรรมในสังคม ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศหญิงและเพศชาย การเกิดขึ้นของระบบครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวรูปแบบอื่น ๆ ที่ไม่เอื้อให้เกิดสายใยทางสังคม เป็นต้น ซึ่งสถานการณ์เช่นที่กล่าวถึงนี้ อาจจะเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมสมัยใหม่ที่มีความเข้มข้น (advanced modernity) เช่น ปัญหาการหย่าร้าง การทอดทิ้งและไม่ดูแลลูกหลาน การล่องละเมิดทางเพศ การแสวงหาประโยชน์จากแรงงานของผู้ประกอบการอย่างไม่เป็นธรรม ฯลฯ ลักษณะเช่นนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นสังคมแห่งความเสี่ยง (risk society) (Beck, 1992 : 19 -20 : 87 - 90)

การตั้งคำถามต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม อันเป็นผลพวงของการพัฒนาประเทศที่มุ่งให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่งคั่งให้แก่ภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม ได้นำไปสู่การพิจารณา และตั้งคำถามต่อระบบการศึกษาด้วย ดังที่อุทัย ดุลยเกษม (2539 : 217) สะท้อนให้เห็นความเกี่ยวเนื่องของระบบการศึกษากับระบบเศรษฐกิจว่า ระบบการศึกษาย่างเป็นทางการทำหน้าที่เป็นเพียงระบบย่อยระบบหนึ่งในสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ เห็นได้จากการกำหนดเป้าหมาย และเนื้อหาของหลักสูตรที่มีได้มีอิสระจากระบบเศรษฐกิจ

ระบบการศึกษาแผนใหม่อย่างเป็นทางการแบบตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทยเมื่อร้อยปีที่แล้ว การศึกษาได้ถูกกำหนดให้เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองให้ทันสมัย โดยมีเป้าหมายในด้านการผลิตกำลังคนเพื่อเข้ารับราชการเป็นหลัก และเมื่อมีการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะหลังต่อมา โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างสำคัญ การศึกษาจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการนี้เป็นการเฉพาะ ดังที่มีการกำหนดแผนพัฒนาการศึกษาควบคู่ไปกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแต่ละฉบับ ระบบการศึกษาภายใต้นโยบายการพัฒนาโดยมุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีลักษณะสำคัญคือ เป็นการใช้ระบบโรงเรียนเพื่อผลิตกำลังคนตามความต้องการของอุตสาหกรรมและธุรกิจหลักสูตร และเนื้อหาที่เรียนในโรงเรียนมักจะมุ่งเน้นวิชาการความรู้ ทักษะ ทักษะ คณิตศาสตร์ เทคโนโลยีที่จำเป็นต่อระบบอุตสาหกรรม กระบวนการสอนจึงมุ่งถ่ายทอดความรู้ที่ได้ดัดแปลงมาจากสังคมทางตะวันตกที่ได้ชื่อว่าเป็นสังคมที่พัฒนา และหากจะมีการสอนให้คิด ก็เป็นการคิดตามมากกว่าที่จะให้คิดอย่างมีอิสระ มีปัญญา ดังนั้นชีวิตความสำเร็จของการศึกษาถือการที่ผู้สำเร็จการศึกษามีงานทำในตลาดแรงงาน ระบบการศึกษาเพื่อผลิตกำลังคนทางเศรษฐกิจเป็นระบบการศึกษาซึ่งสร้างความไม่เป็นธรรมในสังคม โดยกลุ่มอำนาจนิยมเป็นผู้มีบทบาทอย่างสูงในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาและการศึกษา ผลประโยชน์จากการศึกษาดังกล่าวย่อมตกแก่กลุ่มของผู้มีอำนาจในสังคมคือ กลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมและกลุ่มอื่น ๆ ที่เป็นฝ่ายสนับสนุน รวมถึงกลุ่มคนที่ถูกคัดสรรจากระบบการศึกษาแบบแพ้คัดออกหรือแบบบันไดคารา เพื่อมาสร้างและรับประโยชน์ร่วมกับกลุ่มอำนาจนิยม คนในชนบทซึ่งยากจน ขาดอำนาจทางการเมือง และถูกกีดกันจากการกำหนดทิศทางและสาระของการศึกษา จึงมักไม่ประสบความสำเร็จในระบบการศึกษาเช่นนี้ ระบบการศึกษาที่เกิดขึ้นจากแนวคิดที่ไม่ให้ความสำคัญกับความเสมอภาค จึงส่งเสริมความไม่เสมอภาคและไม่เป็นธรรมต่อไป ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และหากจะมีผู้ใดที่มาจากชนบทที่ประสบผลสำเร็จจากการศึกษาชนิดนี้ก็ต้องแลกด้วยการมีความคิดและวิถีชีวิตที่แปลกแยกจากชุมชนและท้องถิ่นเดิมของตน กฎเกณฑ์แบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา ได้ถูกนำมาใช้อย่างชอบธรรมในระบบการศึกษา การแข่งขันเช่นนี้ย่อมนำไปสู่ลัทธิปัจเจกชน นิยมความเห็นแก่ตัว และแยกตัวเองออกจากระบบความสัมพันธ์กับสังคมและธรรมชาติแวดล้อมในที่สุด ระบบการศึกษาที่ตอบสนองต่อระบบอุตสาหกรรมเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน ไม่สมดุลเพราะภารกิจหลักของการศึกษาเช่นนี้คือการผลิต

ผู้อำนวยการพิเศษเฉพาะทางซึ่งมีความรู้ ทักษะ ทักษะ ทักษะ ที่จำเป็นต่อการผลิตเท่านั้นความรู้ที่ระบบอุตสาหกรรมต้องการจึง ได้แก่ความรู้ที่เป็นวิชาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เมื่อความรู้ดังกล่าวขาดแคลนในสังคมไทย การนำเข้าและถ่ายทอดความรู้ชนิดนั้นจากสังคมตะวันตกจึงเป็นหนทางที่รวดเร็วสำหรับระบบการศึกษาไทย กระบวนการเรียนรู้ของระบบการศึกษาเช่นนี้ก็เพียงการรับรู้ การลอกเลียนแบบมากกว่าที่จะใช้ความคิด ใช้ปัญญา และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง การศึกษาแผนใหม่แบบแยกส่วน ที่ได้อบรมกล่อมเกลาสมาชิกในสังคมให้คิดแบบแยกส่วน คือมุ่งให้เป็นคนทันสมัย มีปัจจัยเพื่อการบริโภคที่ทันสมัย จึงแปลกแยกจากภูมิปัญญาอันเป็นระบบความรู้เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งมีพ่อแม่ และผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้นำในการฝึกฝน กล่อมเกลாதักษะความรู้แก่สมาชิกในครัวเรือนและชุมชน ทักษะและความรู้เหล่านี้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนดังกล่าวจึงมีลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตามระบบความรู้และการศึกษาในแบบแผนของชุมชนนี้มิได้ถูกให้ความสำคัญอย่างทัดเทียมกับความรู้ตามแบบแผนของการศึกษาอย่างเป็นทางการ ดังนั้น วิถีชีวิตของชุมชน ระบบความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตในยุคสมัยหนึ่งจึงถูกให้ความหมายเพียงเรื่องของศิลปวัฒนธรรม ที่อาจจะมิประโยชน์ในเชิงของการแสวงหารายได้ แต่บทบาทของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน หรือการศึกษาแบบไม่เป็นทางการที่เคยเป็นส่วนสำคัญในการปลูกฝัง ถ่ายทอดความรู้ในเรื่องของการทำมาหากิน การปลูกสร้างบ้านเรือน การสร้างขวัญกำลังใจในการทำงาน รวมถึงการสร้างคุณธรรมและจริยธรรม ได้ถูกละเลยและค่อย ๆ อ่อนกำลังลง ความแตกต่างและช่องว่างระหว่างผู้มีการศึกษา (educated person) และผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาตามแบบแผนการศึกษาแผนใหม่จึงแยกห่างออกจากกัน (เพ็ญศิริ จิระเดชากุล. 2539 : 36 – 37)

อย่างไรก็ตามข้อวิพากษ์วิจารณ์ของนักคิด นักการศึกษา รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหลายฝ่าย ได้นำมาสู่การพิจารณา ทบทวน และตั้งคำถามต่อการศึกษาโดยคณะศึกษาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ (2539 : 1) ที่ว่า คนไทยจะมีความรู้ ความสามารถพื้นฐานเพียงพอต่อการดำรงชีวิตที่ดีและมีศักดิ์ศรีในประชาคมโลกได้อย่างไร จะมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ เลือกใช้ข้อมูลข่าวสารตัดสินใจถูกต้องในการแก้ไขปัญหา และก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลกหรือไม่ มนุษย์จะอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างไร โดยที่จะเกื้อกูลและไม่ทำลายซึ่งกันและกัน การศึกษาจะนำคนไปสู่ชีวิตที่มีความสุข และการพัฒนาที่ยั่งยืนได้หรือไม่ และที่สำคัญคือ ทุกฝ่าย ทุกคน ทั้งประเทศและมนุษยชาติ จะเข้มแข็งพร้อมเผชิญกับความก้าวหน้าและการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ร่วมกันได้อย่างไร

คำถามที่มีต่อการศึกษามากหลายฝ่าย สะท้อนถึงกรอบ กฎเกณฑ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีข้อจำกัดและมีปัญหา ซึ่งชี้ชัดให้เห็นว่า การศึกษาในแบบแผนอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นในวัด การศึกษาที่มีการสืบทอดอาชีพของครอบครัวและชุมชนหรือการศึกษาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่มีพื้นที่ในฐานะของการให้การศึกษาที่มีความหมายหรือนับสำคัญต่อคน

ในสังคม ดังนั้นการวิพากษ์ และชี้แนะแนวทางของการจัดการศึกษาจึงมุ่งไปยังการตั้งคำถามต่อการศึกษาระบบโรงเรียน ซึ่งรัฐเป็นผู้มีอำนาจในการบริหารจัดการเป็นหลัก

แบบแผน กฎเกณฑ์และข้อจำกัดของการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงถูกมองว่ามีปัญหา โดยเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์จริงที่การศึกษาไม่อาจสนองตอบต่อภาคการผลิตได้ รวมถึงวิกฤติการณ์ทางการศึกษาที่แสดงถึงความล้มเหลวของปัจเจกบุคคลจากชุมชนชนบทที่ไม่สามารถฟันฝ่าเพื่อเข้าไปสู่การศึกษาในระดับสูงได้ เนื่องจากความเหลื่อมล้ำของผู้เรียนในภาคเกษตรกรรมที่มีโอกาสในการศึกษาต่อน้อยกว่าผู้เรียนที่ใช้ชีวิตอยู่ในเมือง หรือภาคธุรกิจสมัยใหม่ ขณะเดียวกันผู้เรียนที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับต่ำ ก็มักจะขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาขั้นสูง ซึ่งหมายถึงการได้รับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ผู้เรียนที่พลาดหวังจากระบบการศึกษาและถูกทอดทิ้งก็ไม่สามารถนำความรู้ซึ่งสอดคล้องกับการทำงานในภาคธุรกิจสมัยใหม่ไปใช้ในการดำรงชีวิตในชุมชนได้ จึงนำไปสู่การละทิ้งครอบครัว ชุมชนและผู้สูงอายุให้ใช้ชีวิตอยู่เพียงลำพัง อย่างไรก็ตามการทำงานในภาคธุรกิจสมัยใหม่ต้องอาศัยการแข่งขันตามที่ผู้ประกอบการกำหนด มีผลให้แรงงานบางส่วนไม่สามารถต่อสู้ ฟันฝ่าระบบการแข่งขันได้ จึงต้องตกอยู่ในฐานะของผู้ว่างงาน ส่วนผู้ที่ฟันฝ่าและผ่านเข้าสู่ตลาดการจ้างงานได้ ส่วนใหญ่จะมีความรู้เพียงระดับพื้นฐานจึงถูกกำหนดให้ทำงานในลักษณะที่ใช้แรงกายเป็นหลัก ซึ่งจะได้รับค่าตอบแทนหรือรายได้ไม่มากนัก เนื่องจากรายได้ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาวิกฤติการณ์ทางการศึกษานี้ นำไปสู่ปัญหาสังคมอีกมากมาย

ปัญหาของระบบการศึกษาได้ถูกอธิบายในระดับอุดมการณ์ที่มองว่าการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ได้รับการยอมรับให้เป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศ เมื่อเป็นเช่นนี้ระบบการศึกษาจึงถูกกำหนดให้เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศนี้มีผลต่อเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ และได้ละเลยต่อการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต อุดมการณ์ของการศึกษายังได้กำกับให้กระบวนการจัดการศึกษาและการถ่ายทอดความรู้ให้อยู่ในการกำกับดูแลของโรงเรียน ซึ่งสังคมสมัยใหม่จำแนกให้ทำหน้าที่เฉพาะในการถ่ายทอดความรู้ ขณะเดียวกันความรู้ที่ถ่ายทอดให้แก่ผู้เรียนจัดอยู่ในแบบแผนของหลักสูตร ซึ่งเป็นพื้นที่ถูกเลือกสรรเฉพาะความรู้ที่มีความจำเป็นและเอื้อประโยชน์ต่อการทำงานในภาคธุรกิจสมัยใหม่ตามเป้าหมายของการศึกษา การศึกษาในลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นการศึกษาที่มีได้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของผู้เรียนและเป็นการศึกษาที่แยกเป้าหมายการเรียนรู้ของผู้เรียนซึ่งเป็นเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตและตัวผู้ศึกษาออกจากกัน อันเป็นผลมาจากเป้าหมายและความรู้เป็นสิ่งสำเร็จรูปที่ถูกกำหนดจากภายนอกแล้ว การศึกษานี้จึงมีอาจนำพาผู้เรียนให้เป็นผู้สร้างสรรค์ความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองทางความรู้ได้

การวิพากษ์และชี้ให้เห็นปัญหาของการศึกษา ได้นำไปสู่การพิจารณา ทบทวนของนักคิด และ นักวิชาการในสังคมไทย อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบความคิด ทัศนคติของการศึกษา และ กระบวนการจัดการศึกษา ที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาอันเป็นความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้น ตลอดจนการ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ดังปรากฏในระเบียบ กฎเกณฑ์ใน ระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ ได้แก่ นโยบายในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) หลักสูตร ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของแนวทางการจัดการศึกษาในเชิงนโยบาย สองประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก การเปลี่ยนแปลงระบบความคิดและทัศนคติของการศึกษา ได้แก่ การกำหนดนิยาม ความหมายใหม่ให้กับการศึกษา โดยการทำให้อาณาเขตของการศึกษาที่ผูกติดกับระบบโรงเรียนและการ อ่านออกเขียนได้เลื่อนหายไป โดยเปลี่ยนแปลงไปสู่มิติของการศึกษาสามลักษณะ คือ การศึกษาใน ระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ความหมายใหม่ที่กำหนดให้กับการศึกษานี้ หากพิจารณาแบบตรงไปตรงมาจะพบว่ามีลักษณะที่เปิดกว้างขึ้น โดยมีส่วนของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเพิ่มเข้ามา แต่หากพิจารณาในระดับอุดมการณ์ของการศึกษาแล้วจะเห็นว่า แท้จริงแล้วการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ยังคงดำเนินการอยู่ภายใต้วิธีคิดตามแบบ แผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน และมีได้เปิดรับความรู้ที่ถูกสร้างหรือกำหนดจากส่วนต่าง ๆ ของ สังคมอย่างเสมอภาค กล่าวคือการศึกษาในระบบโรงเรียนยังคงมีความสำคัญเหนือกว่าการศึกษาทั้ง สองรูปแบบนี้ ซึ่งหมายถึงว่าการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจะมีความหมายและ ความสำคัญได้ก็ต่อเมื่อสามารถนำไปเทียบกับการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือการศึกษานอกระบบและ การศึกษาตามอัธยาศัยจะมีความสำคัญได้ ก็ต่อเมื่อการศึกษาทั้งสองรูปแบบนี้สามารถนำไปใช้ ประโยชน์ได้ในลักษณะเดียวกันกับการศึกษาในระบบโรงเรียน คือ สามารถใช้เป็นใบเบิกทาง เครื่องหมายรับรองความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานหรือใช้เป็นเครื่องกำหนดค่าตอบแทนในการ ปฏิบัติงาน ดังนั้นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน มีการสร้างความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริงเพื่อการ ดำรงชีวิต ซึ่งพ่อแม่ คนเฒ่า คนแก่ เป็นผู้รู้ที่ทำหน้าที่ในการสั่งสม และถ่ายทอดความรู้ ทักษะในการ ดำรงชีวิตให้แก่ผู้เรียน ซึ่งเป็นลูกหลานที่อยู่ในชุมชน ทั้งนี้การถ่ายทอดความรู้ไม่มีแบบแผนตายตัวใน รูปของหลักสูตร ไม่มีตารางเรียนและสถานที่เรียนที่มีความเฉพาะเจาะจง ไม่มีการประเมินผลเพื่อใช้ เป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษา กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนเช่นนี้เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ภายใต้อารมณ์ของการดำเนินชีวิต ซึ่งทุกคนสามารถเรียนรู้และเข้าถึงความรู้ได้ ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นใน

ชุมชนนี้จึงมีอาจเทียบเคียงกับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่สามารถนำความรู้มาใช้ประโยชน์เพื่อการทำงานในตลาดจ้างงานหรือสถานประกอบการได้ รวมถึงไม่สามารถนำความรู้นี้มาอธิบายเพื่อกำหนดตำแหน่ง สถานภาพในสังคมและอัตราค่าตอบแทนได้ ความหมายของการศึกษาที่เกิดขึ้นจึงมีผลให้การศึกษาในระบบโรงเรียนยังคงมีความสำคัญมากกว่าการศึกษาในแบบแผนอื่น เนื่องจากการถ่ายทอดความรู้ตามแบบแผนของหลักสูตรเฉพาะ มีระยะเวลาของการเรียน และการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน สามารถวางแผนการเรียนในระดับสูงขึ้นได้ ดังนั้นการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจึงมีลักษณะของการเป็นส่วนเสริมที่เพิ่มความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาในระบบมากยิ่งขึ้น คือ การศึกษาในระบบยังคงเป็นระบบหลักที่ผูกขาดการถ่ายทอดความรู้ในสังคมและยังกำหนดนิยาม ความหมายให้กับการศึกษาในแบบแผนอื่น ๆ ดังนั้นนิยามใหม่ของการศึกษา จึงมิได้มีความหมายในลักษณะของการขยายขอบข่ายของการศึกษาให้กว้างขวางกว่ากรอบของการศึกษาแบบเดิมที่ปฏิบัติกันมาช้านาน หากแต่เป็นเพียงกระบวนการในการสร้างคุณค่า และความสำคัญในกับการศึกษาในระบบโรงเรียน ขณะเดียวกันก็ยังเป็นการเปิดช่องทาง ให้การศึกษาในระบบเข้าไปควบคุมความรู้ ความคิด ภูมิปัญญาที่ชุมชนสร้างขึ้นอย่างชอบธรรม ผ่านกระบวนการเรียนการสอนตามหลักสูตร และข้อกำหนดของการศึกษาในระบบ รวมถึงการกำหนดนิยามใหม่ให้กับผู้ที่ทำหน้าที่ครูตามแบบแผนของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีหน้าที่สองลักษณะ คือ ลักษณะแรก ครูทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร ลักษณะที่สอง ครูทำหน้าที่จัดหาองค์ความรู้ ทั้งที่เป็นความรู้ที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์ พัฒนาขึ้น และความรู้จากภายนอกเพื่อถ่ายทอดให้แก่สมาชิกในชุมชน โดยอาศัยกรอบ กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการสมัยใหม่เป็นหลักในการดำเนินงานระบบความคิด และทักษะของการศึกษาที่ถูกแสดงให้เห็นภายใต้ของคำอธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงความหมายและนัยของการศึกษาให้มีความกว้างขวางขึ้นนั้น จึงเป็นแต่เพียงปฏิบัติการจริงของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ได้เข้ามาควบคุมกระบวนการเรียนรู้ และภูมิปัญญาของชุมชน ตลอดจนการศึกษาในแบบแผนอื่น ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ให้อยู่ในฐานะของการถูกสถาปนาอัตลักษณ์ของระบบความรู้และภูมิปัญญาเดิมให้มีความหมายและอัตลักษณ์เป็นไปตามกฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผนที่การศึกษาในระบบสร้างขึ้น

ประการที่สอง กระบวนการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งถูกอธิบายในแบบแผนของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าบรรจุในหลักสูตรของโรงเรียน ภายใต้ความคาดหวังที่ว่า จะนำพาผู้เรียนให้สามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่คนมีความสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่นของตนเอง ดังนั้นจึงเชื่อกันว่า การที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาจะทำให้มีความรักผูกพันกับท้องถิ่น และมีความต้องการที่จะดำรงชีวิตอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งความรู้ที่เรียนก็จะจะเป็นความรู้ที่จะทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในท้องถิ่นได้ และผู้เรียนสามารถสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ให้มีความสอดคล้องและเกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต และสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้

ภายใต้ความเชื่อพื้นฐานนี้ จึงนำไปสู่กระบวนการของการนำความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนหรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตร ซึ่งถูกกำหนดเป็นนโยบายของการจัดการศึกษา และในทางปฏิบัติ มีการสร้างระบบความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร การกำหนดแนวทางของการพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่นให้มีลักษณะเฉพาะ และสร้างคำอธิบายให้เห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรนี้มีความสัมพันธ์ สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และสามารถนำความรู้ ความคิดจากหลักสูตรไปใช้ ในชีวิตจริงได้ (วิชัย วงษ์ใหญ่. 2521 : 1 – 7 ; โจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. 2539 : 109 – 110 ; วัฒนาพร ระงับ ทุกข์. 2545 : 5 – 12 ; Taba. 1962 : 10) แนวคิดและแนวทางของการพัฒนาผู้เรียนให้พึ่งตนเองทาง ความรู้ได้โดยการนำความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่แบบแผนของหลักสูตร เป็นกระบวนการของ การจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้กฎเกณฑ์ กติกาและแบบแผนในเชิงวิชาการของหลักสูตรที่วาง อยู่บนอุดมการณ์ของความรู้แบบวิทยาศาสตร์ที่ยึดหลักเหตุผล ดังนั้นการเรียนรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญา ของชุมชน จึงเป็นการเรียนสาระและผลผลิตของภูมิปัญญา ซึ่งมีผลให้อุดมการณ์ของภูมิปัญญา ท้องถิ่น ที่มีทัศนะว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยง อิงอาศัยซึ่งกันและกันในลักษณะ ของความเป็นองค์รวมต้องถูกสลายอัตลักษณ์เพื่อสวรับอัตลักษณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มี ระเบียบ แนวปฏิบัติ และระบบความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรเป็นตัวกำกับให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในขอบเขต และข้อกำหนด ของระบบการศึกษา

การสลายอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ถูกดำเนินการโดยการสร้างความรู้เฉพาะเกี่ยวกับการ จัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยกำหนดให้ระบบความรู้ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ชุมชนสร้างขึ้นเป็น ราชวิชาหนึ่งที่ระบุไว้ในตัวหลักสูตร โดยมีสถานที่เรียน เวลาเรียนที่ถูกออกแบบไว้ เป็นการเฉพาะ นอกจากนี้หลักสูตรยังได้กำหนดระยะเวลาของการสำเร็จการศึกษาที่มีความชัดเจนไว้ล่วงหน้า ทั้งนี้ การสำเร็จการศึกษาของหลักสูตรภูมิปัญญาตามแบบแผนของหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตร สถานศึกษาได้อาศัยระเบียบ กฎเกณฑ์ของการประเมินผลเพื่อตัดสินความสามารถของผู้เรียน การที่ กระบวนการของหลักสูตรได้กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีฐานะในระดับต่ำว่า ความรู้ที่อยู่ในแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งในมิติขององค์ความรู้และมิติของคุณค่า ซึ่งหมายถึงว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากการมีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง มีการ ปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ได้ถูกกลทอนให้เป็นผลผลิตของความรู้ที่สอน กันในโรงเรียน มีผลให้ความรู้วิชาการตามแบบแผนของหลักสูตรได้กำหนดกฎเกณฑ์เพื่อกำกับทิศทาง ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนในมิติของคุณค่าที่ปรากฏคือ ผู้เรียนที่เรียนเพียงผลผลิตของภูมิปัญญา ท้องถิ่น ก็มีอาจนำความรู้ไปใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาต่อในระดับสูงได้ เนื่องจากความรู้ที่จำเป็นต่อ การศึกษาต่อระดับสูง และความรู้ที่เกิดประโยชน์ต่อการทำงานในภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม ได้แก่ ความรู้ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้น

ผลที่เกิดขึ้นจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตร ทำให้ความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้าง มีสถานะ ตำแหน่งที่แตกต่างไปจากความรู้ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งในมิติขององค์ความรู้และมิติของคุณค่า จึงทำให้เกิดการพึ่งพิงต่อความรู้ตามแบบการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยการยอมรับต่ออัตลักษณ์ของการศึกษาในระบบ โรงเรียนและปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ตามระบบความรู้ของการศึกษาในระบบโรงเรียนเสมือนหนึ่งเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง

คำถามสำคัญของการศึกษาเช่นนี้คือ การที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญต่อความรู้ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน และยอมรับเอาอัตลักษณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนมาเป็นแบบแผนของการดำรงตนในชุมชน ส่งผลต่ออัตลักษณ์ ตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร ข้อคำถามนี้นำไปสู่การพิจารณา ทบทวนต่อประเด็นซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งของการศึกษาที่ว่า การศึกษาได้ขยายนิยาม ขอบเขตที่กว้างขวางกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งหมายถึง การมีกฎระเบียบของการศึกษาที่ระบุว่ามีการศึกษาสามรูปแบบ คือการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อให้คนในสังคมสามารถพึ่งตนเองได้โดยอาศัยความรู้เป็นฐานนั้น เนื่องจากผู้วิจัยมีฐานคิดว่า แท้จริงแล้วการอาศัยความรู้เพื่อเป็นฐานสำหรับการพึ่งตนเองนั้น ได้เกิดขึ้นในสังคมที่คนสร้างความรู้เพื่อการดำรงชีวิตโดยการมีปฏิสัมพันธ์กับส่วนต่างๆ ของสังคม ซึ่งมีการกำหนดเป้าหมายของการดำรงชีวิตและมีการสร้างความรู้เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายที่กำหนดไว้ ทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในสังคมด้วยกัน ธรรมชาติและความคิด ความเชื่ออื่น ๆ อันนำไปสู่การพึ่งตนเองทางความรู้ หากแต่เมื่อการศึกษาในระบบโรงเรียนและความรู้วิชาการสมัยใหม่ถูกกำหนดให้เป็นระบบการศึกษาและความรู้มาตรฐานที่เป็นหลักในสังคม ดังนั้นกระบวนการสร้างความรู้ของคนในชุมชนซึ่งมีความสอดคล้องกับเป้าหมายในการดำรงชีวิตจึงได้เลือนหายไป ปรากฏการณ์จริงนี้จึงได้อาศัยแนวคิดวาทกรรม (discourse) ซึ่งเป็นวิธีการแสวงหาความรู้ เพื่อชี้ให้เห็นถึงการจำกัดขอบเขตของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น และขาดความชอบธรรมที่จะอยู่ในฐานะของความรู้วิชาการที่ตอบสนองต่อแนวทางของการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้ยังเผยให้เห็นถึงความซับซ้อนของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ได้แผ่ร่นในรูปของการเปิดพื้นที่ให้กับการศึกษาแบบแผนอื่น ๆ ได้มีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมและเอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ในสังคม ตลอดจนเผยให้เห็นถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีกระบวนการซับซ้อน เสมือนหนึ่งแสดงถึงความพยายามในการสนับสนุนให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในฐานะของความรู้ที่มีคุณค่า เช่นเดียวกับความรู้วิชาการสมัยใหม่ ซึ่งกระบวนการเช่นนี้มีอาจนำไปให้คนในสังคมสามารถใช้ประโยชน์จากความรู้เพื่อการพึ่งตนเองได้ ขณะเดียวกันภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถูกจัดระเบียบตามแบบแผนของการศึกษา ความรู้วิชาการสมัยใหม่ในลักษณะของการนิยามความหมายใหม่ให้กับการศึกษา และนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ล้วนมีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกจัดลำดับชั้นให้เป็นความรู้ใน

ระดับต่ำ ตั้งแต่ระดับอุดมการณ์ เป้าหมาย กระบวนการเรียนรู้ การให้คุณค่าต่อการดำเนินชีวิต และมีผลต่อการสลายอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีนัยถึงความหมายของภูมิปัญญาต้องถูกปรับเปลี่ยนตามระเบียบ กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการสมัยใหม่ และท้ายที่สุดก็จะนำไปสู่ความคิด ความเชื่อที่ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีความสำคัญและคุณค่าก็ต่อเมื่อได้รับการยอมรับ อธิบายโดยระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยการคลี่คลายต่อความซับซ้อนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่ได้จัดกระทำต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยอาศัยแนวคิดวาทกรรม และแนวคิดเชิงวิพากษ์ เพื่อให้เห็นความซับซ้อนของการศึกษา ความรู้วิชาการ ที่จัดกระทำต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การเสนอมุมมอง ทศนะต่อการศึกษาที่มีความรอบด้าน ต่อนักการศึกษา ผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนา นักการศึกษาและคนในสังคม เพื่อที่จะพิจารณา ทบทวน สร้างสรรค์แนวคิด และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษา เพื่อให้คนในสังคมพึ่งตนเองทางความรู้ได้อย่างแท้จริง

คำถามการวิจัย

1. อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในแบบแผนของการศึกษานอกระบบ โรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในฐานะภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียนและการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร
2. ภาวปฏิบัติการณ์จริงของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในฐานะภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียน และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร
3. ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกในแบบแผนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียน และความหมาย และอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการจัดระเบียบความรู้ตามแบบแผนของหลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในแบบแผนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ในฐานะภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียน และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

2. เพื่อวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการจริงของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ในฐานะภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียน และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตร การศึกษาในระบบโรงเรียน

3. เพื่อวิเคราะห์ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกในแบบแผนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียนและความหมาย และอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการจัดระเบียบความรู้ตามแบบแผนของหลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

คุณภาพของงานวิจัย

การศึกษานี้เป็นอีกมิติหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงปฏิบัติการของการศึกษาที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งในประเด็นของการขยายขอบเขตนิยามความหมาย การศึกษาในระบบโรงเรียนให้กว้างขวาง ครอบคลุมถึงการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีอยู่ในสังคมรวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ภายใต้ความคาดหวังว่าด้วยกระบวนการและแนวทางดังกล่าวจะช่วยให้คนในสังคมสามารถดึงเอาทักษะ ความรู้มาใช้เป็นฐานในการดำรงชีวิตหรือเรียกว่าสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ นั้น การมองเฉพาะภาพปรากฏที่เป็นรูปธรรม เป็นผลให้ไม่สามารถมองเห็นเบื้องลึกของกระบวนการ และผลของการขยายขอบเขตนิยามความหมายของการศึกษาในระบบโรงเรียน รวมถึงกระบวนการ และผลของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีความซับซ้อน ดังนั้นการศึกษานี้จึงชี้ให้เห็นถึงความคลุมเครือของแนวคิดการพึ่งตนเอง ที่ต้องอาศัยฐานความรู้ที่ถูกสร้างผลิตขึ้นอย่างสอดคล้องกับเป้าหมายที่คนในสังคมกำหนดขึ้นเพื่อการรับใช้ชีวิต ในกระบวนการสร้างความรู้จะมีการปรับปรุง สร้างสรรค์ความรู้อยู่เสมอ เพื่อให้ความรู้เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและสังคม ความรู้ของแต่ละชุมชนจึงมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไปตามความคิด ความเชื่อ และสภาพแวดล้อม ความรู้ที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิตเช่นนี้จึงทำให้คนพึ่งตนเองทางความรู้ได้ด้วยแนวคิดของการพึ่งตนเองทางความรู้ี้ หากนำมาอธิบายกระบวนการขยายขอบเขตนิยามความหมายของการศึกษาในระบบโรงเรียนให้ครอบคลุมถึงการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ ก็จะเห็นถึงอำนาจของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่อยู่ในรูปของระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้ซึ่งกำกับให้การศึกษาแบบอื่น ๆ รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีฐานะเป็นเพียงความรู้ระดับรอง ซึ่งจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อ นำมาเทียบเคียงและอธิบายภายใต้แนวคิดของการศึกษาในระบบโรงเรียน จะมีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน อันนำไปสู่การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่เพียงสาระ ผลผลิตที่ถูกกลทอน ด้วยอำนาจของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่นนี้ จึงมีอำนาจพาให้ผู้ที่มีศักยภาพ และความรู้ในมิติอื่น ที่นอกเหนือจากการศึกษาในระบบโรงเรียน และผู้เรียนภูมิ

ปัญญาท้องถิ่น มีความมั่นใจที่จะอาศัยความรู้ที่สร้างขึ้น เพื่อพัฒนาปรับปรุงชุมชนและสังคมร่วมกันอย่างแท้จริงได้ ซึ่งจะนำไปสู่การพิจารณา ทบทวนในเชิงนโยบายเพื่อให้การศึกษาได้นำไปสู่การพึ่งตนเองของคนในชุมชนและสังคมได้อย่างแท้จริง

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความหมาย และอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาของชุมชน

การศึกษาในระบบโรงเรียน : ปฏิบัติการสร้าง ความหมายและอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาของชุมชนในการวิจัยนี้มีได้มีเป้าหมายเพื่อกำหนดความหมายและรูปแบบของการศึกษารูปแบบอื่น รวมถึงการสร้างรูปแบบของการศึกษาที่จะนำไปสู่การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรสถานศึกษาแต่อย่างใด หากแต่การวิจัยนี้มุ่งอธิบายถึงเป้าหมายที่ซับซ้อนของระบบการศึกษาที่ต้องการให้คนในสังคมสามารถพึ่งตนเองได้ โดยอาศัยความรู้ที่ระบบการศึกษา กำหนดไว้ในแบบแผนของการขยายนิยาม ขอบเขตของการศึกษาในระบบโรงเรียนให้ครอบคลุม การศึกษาแบบแผนอื่น ๆ และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนว่า เป็นอย่างไร มีภาคปฏิบัติการจริงอย่างไรและความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นผล จากกระบวนการของการศึกษาทั้งสองลักษณะเป็นอย่างไร

อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อชี้ให้เห็นอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับอยู่เบื้องหลังการศึกษานอกระบบโรงเรียน และกำกับอยู่เบื้องหลังของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยอาศัยการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) ที่แสดงถึงการตั้งให้การศึกษาเป็นวาทกรรมหลัก เพื่อแสดงให้เห็นว่าอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน มีความแตกต่างจากอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร และอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเผยให้เห็นการสร้างภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในด้านเป้าหมายของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความรู้ ความจริงในระบบการศึกษา การทำหน้าที่หลักในการผลิต และเผยแพร่ความรู้ของระบบการศึกษา และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้เรียนในฐานะของผู้มีการศึกษา ซึ่งจะมีผลต่อการอธิบายถึงความซับซ้อน ที่ทำให้การศึกษาอยู่ในฐานะของวาทกรรมหลัก และมีอำนาจในการกดทับต่อการศึกษาแบบอื่น และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อวิเคราะห์กระบวนการของการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่มีต่อการสร้างความหมายและอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งกระทำการนิยามการศึกษาให้กว้างขวาง ครอบคลุมถึงการศึกษานอกระบบ

และที่กระทำการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งจะเผยให้เห็นถึงปฏิบัติการทางอำนาจที่ซับซ้อน และผลจากกระบวนการดังกล่าวที่มีต่อสถานะของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน และการสลายความหมาย อุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนและสังคม ซึ่งแสดงถึงความแข็งแกร่งของการศึกษาในระบบโรงเรียน และความจริงชุดใหม่ของการศึกษาในระบบโรงเรียน (regime of truth)

อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาแผนใหม่หรือการศึกษาอย่างเป็นทางการ ที่เกิดขึ้นตามแบบแผนของระบบโรงเรียนในสังคมไทย ได้ปรับเปลี่ยนแบบแผนการศึกษาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง โดยคนในชุมชนเป็นผู้สร้างความรู้จากการปฏิสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ของชุมชนไปสู่การศึกษาที่ดึงผู้เรียนออกจากสถานการณ์จริงของการดำรงชีวิต ซึ่งในระบอบของการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กำหนดอุดมการณ์ของการศึกษาแผนใหม่นี้เพื่อความเป็นอารยะ (civilization) อันมีความเกี่ยวข้องกับการเปิดรับความรู้ เทคนิควิทยาการสมัยใหม่ การติดต่อสื่อสารทางราชการและงานต่างประเทศ โดยการกระจายความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศให้เป็นจุดหมายหลักของการจัดการศึกษาแผนใหม่

เมื่อรัฐประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 พุทธศักราช 2504 ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ระบบการศึกษาจึงได้ปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ไปสู่การผลิตกำลังคนให้มีทักษะ ความรู้ ความชำนาญการที่เหมาะสมกับการเป็นแรงงานในภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ระบบการศึกษาจึงได้แยกตัวออกจากวิถีชีวิตของผู้เรียนอย่างกระฉับกระเฉงกว่าในระบอบการพัฒนาประเทศเพื่อความเป็นอารยะ เนื่องจากการศึกษาในระบอบของการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจได้ถูกกำหนดให้เป็นกฎเกณฑ์ที่คนในสังคมจะต้องยึดเป็นแนวปฏิบัติภายใต้การบังคับใช้ของพระราชบัญญัติการศึกษาอย่างเคร่งครัด และมีการกำหนดระดับของการศึกษาให้สามารถเข้ารับการศึกษาอย่างต่อเนื่องกันได้แบบแผนของการศึกษาระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา

ในระบอบของการประกาศใช้แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514) ซึ่งมีนโยบายขยายปริมาณนักเรียนมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นกำลังคนระดับกลางอย่างเร่งด่วน การจัดการมัธยมศึกษาสายสามัญเป็นรูปแบบโรงเรียนมัธยมแบบประสมมุ่งเน้นวิชาเกษตรกรรมในโรงเรียนมัธยมส่วนภูมิภาค และปรับปรุงโรงเรียนมัธยมในชนบท (พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และทิศนา แคมมณี, 2540 : 145) ความรู้สากลได้เริ่มจำกัดความรู้การเกษตรของชุมชนให้เป็นความรู้แบบเกษตรกรรมแผนใหม่ ที่

ดึงเอาความรู้การทำงาน ทำไร่ จากชาวนาชาวไร่ และจำกัดลดทอนความรู้ในชีวิตการทำงาน ทำไร่ไว้เพียงวิชาเกษตรกรรมที่ให้ความสำคัญกับการเกษตรเพื่อการพาณิชย์

นอกจากนี้ระบบการศึกษาที่มุ่งผลิตกำลังคนเพื่อทำงานในระบบเศรษฐกิจมีลักษณะเฉพาะที่กำหนดให้สถาบันการศึกษา ได้แก่ โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยเป็นกลไกในการคัดสรรบุคคลเข้าสู่ระบบการศึกษา เพื่อการฝึกฝนทักษะความชำนาญการที่สอดคล้องกับเป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศ และบรรจบบุคคลเข้าสู่ระดับชั้นต่าง ๆ ของสังคมตามระดับการศึกษา โดยมีระบบการจำแนกระดับการศึกษาเป็นสามระดับ ได้แก่ การศึกษาในระดับสูง หมายถึงการศึกษาในระดับอุดมศึกษา มีหน้าที่เตรียมกำลังคนให้มีทักษะความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน (professional skills) และมีความรู้ในระดับของการใช้สติปัญญาเป็นหลัก (intellectual knowledge) การศึกษาระดับกลาง หมายถึง ระดับมัธยมศึกษา ซึ่งถูกคาดหวังให้มีทักษะเฉพาะในการปฏิบัติงาน (specialized skills) และการศึกษาระดับต้น หมายถึง ระดับประถมศึกษาที่มุ่งเน้นให้รู้หนังสือ (literacy) (Adams. 1970 : 12)

ในกระบวนการของการถ่ายทอดความรู้ของการศึกษาทั้งสามระดับ ถูกจำแนกในลักษณะของสาขา และรายวิชา กล่าวคือ ในระดับประถมศึกษา มีกระบวนการเรียนการสอนเป็นรายวิชา ประกอบด้วยวิชาหลักหรือวิชาแกน ได้แก่ วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย สังคมศึกษา สำหรับวิชาหลักที่สอนในระดับมัธยมศึกษา ได้แก่ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ ภาษาไทย สังคมศึกษา ส่วนในระดับอุดมศึกษารายวิชาที่สอนจะถูกจัดไว้เป็นชุดภายใต้แขนงและสาขาวิชา ผู้ที่มีความประสงค์จะเรียนในสาขาวิชาใด ก็จะต้องมีคุณสมบัติตามที่สาขาวิชาเหล่านั้นกำหนด ซึ่งในแต่ละสาขาวิชาต่างมุ่งผลิตกำลังคนให้มีทักษะ ความชำนาญการ เพื่อนำความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจได้ ดังนั้นแต่ละสาขาวิชาจึงสร้างระบบความรู้ให้มีความกลมกลืนและมีลักษณะเฉพาะ เช่น ศาสตร์ทางด้านเศรษฐศาสตร์ แพทยศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ ศาสนาศาสตร์ เป็นต้น ทั้งนี้สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาจะทำหน้าที่รับผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเข้าเรียน ขณะที่การศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่จะรับผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาเข้าเรียน กระบวนการจัดการศึกษาเช่นนี้ มีลักษณะเป็นการศึกษาแบบต่อยอด และเมื่อผู้เรียนสำเร็จการศึกษาในระดับอุดมศึกษาแล้ว ก็จะเข้าสู่การทำงานในระบบเศรษฐกิจ โดยมีปริญญาบัตรเป็นเครื่องรับรองในการทำงาน

การทำงานในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งจะได้รับค่าตอบแทน สวัสดิการ และนำไปสู่การมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม มีผลให้ความรู้ตามแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกจัดอยู่ในฐานะความรู้ที่มีความสำคัญและเป็นหลักในสังคม ขณะที่การศึกษาและความรู้แบบอื่นๆ เช่น การศึกษาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ถูกความรู้วิชาการสมัยใหม่เบียดขับออกไปจากพื้นที่ของความรู้ที่มีความจำเป็นต่อการใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่ มีผลให้กระบวนการเรียนรู้ในชีวิต

และการศึกษาแบบแผนอื่นๆ รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกจัดอยู่ในฐานะของความรู้ระดับต่ำที่ถูกละเลยจากการศึกษาในระบบโรงเรียนและไม่เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม

ปัญหาเกี่ยวกับการละเลยต่อความรู้แบบอื่น ๆ และการศึกษาที่มีได้มีลักษณะเช่นเดียวกันกับการศึกษาในระบบโรงเรียน รวมถึงการละเลยต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น มีผลให้คนในสังคมที่พลาดหวังจากการทำงานในระบบเศรษฐกิจมีอาจปรับเปลี่ยนความรู้ สร้างสรรค์ความรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงอยู่ในสังคมได้ หรือเรียกได้ว่ามีอาจพึ่งตนเองได้ จึงนำไปสู่การทบทวนต่อกระบวนการเรียนรู้แบบทางการในชุมชนและโรงเรียนว่าดำเนินไปเพื่อรับใช้ใคร การศึกษาอยู่ในฐานะเครื่องมือรับใช้ทุนนิยมหรือใช้การศึกษาเป็นตัวการในการสร้างค่านิยม และทำการปรับระบบทุนนิยมใหม่ (re (new) ed capitalism) ประเด็นที่ควรวิเคราะห์และสืบค้น คือ การศึกษาแบบองค์รวมที่เชื่อมโยงการเรียนรู้ในชุมชนกับวิชาการความรู้สากลในระบบโรงเรียนที่แท้จริงควรดำเนินการอย่างไร เพื่อมิให้เกิดการลดทอนความเป็นมนุษย์ (Ritzer. 1996 : 582 – 586)

การเกิดขึ้นของการนิยามการศึกษาให้มีขอบเขตที่กว้างขวางกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนในนามของการศึกษานอกระบบ ตลอดจนการนำความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ภายใต้อาสาหวังให้คนในสังคมอยู่ในฐานะของผู้สร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนพัฒนาความรู้เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้นั้น จำเป็นที่จะต้องคลี่คลายตั้งแต่ระดับอุดมการณ์ เนื่องจากอุดมการณ์ซึ่งเป็นระบบความคิด ความเชื่อที่มีต่อสรรพสิ่งและจะนำไปสู่ภาคปฏิบัติการจริงว่าด้วยเรื่องนั้นที่มีความสอดคล้องกับอุดมการณ์ชุดดังกล่าว ดังนั้นการศึกษานี้จึงคลี่คลายให้เห็นถึงอุดมการณ์ของการนิยามการศึกษาให้มีขอบเขตกว้างขวางในนามของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะภาพสะท้อนอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ ประเทศไทยได้เปิดรับแนวทางของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยและการศึกษาแผนใหม่แบบตะวันตกมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเปิดรับแนวทางพัฒนาประเทศในขณะนี้เกิดขึ้นภายใต้ความตระหนักต่อการบีบคั้นของลัทธิอาณานิคมที่ทำให้สังคมไทยต้องเร่งพัฒนาตัวเองให้เจริญเท่าเทียมประเทศตะวันตก เพื่อจะได้สามารถป้องกันตนเองมิให้ตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก การพัฒนาจึงเน้นมิติทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการจัดระบบดำเนินงานราชการ การเลิกทาส รวมถึงการให้การศึกษาแก่ปวงชนเพื่อให้รู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้ ส่วนการรับแนวทางพัฒนาประเทศในระยะหลัง เป็นการเสาะแสวงหาและเร่งรัดทุกวิถีทาง ที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจและวัตถุ (พระราชวรานี. 2528 : 41)

ในสังคมตะวันตกช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ประเทศสหรัฐอเมริกาได้กลายมาเป็นประเทศมหาอำนาจของโลก และเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วนั้น ทฤษฎีการพัฒนาที่แพร่หลายอยู่ใน

ช่วงเวลานั้น และมักจะถูกใช้เป็นกรอบในการพัฒนาของประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายรวมถึงประเทศไทยด้วย ก็คือทฤษฎีการพัฒนาแบบกระแสหลัก (conventional) ซึ่งเดวิด โกลด์สเวิร์ธ (Goldsworthy, 2530 อ้างใน เพ็ญศิริ จิระเดชากุล, 2539 : 34 -35) ได้วิเคราะห์แนวคิดของทฤษฎีไว้ดังนี้

1. มีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาเป็น 2 ระดับ คุณค่าระดับสูงคือการหลุดพ้นจากความขาดแคลนทางวัตถุ จากความกลัว มีความพึงพอใจในตนเองของมนุษย์ ส่วนคุณค่าระดับต่ำซึ่งเป็นรูปธรรม ได้แก่ การทำให้เป็นสมัยใหม่และก้าวหน้าแบบตะวันตก เช่น ในทางเศรษฐกิจ มีอัตราการผลิตและการบริโภคสูงมีอัตราการเจริญเติบโตของรายได้ส่วนบุคคลสูง ในทางสังคมการเมืองมีโครงสร้างเฉพาะกิจขนาดใหญ่และสลับซับซ้อน และในทางวัฒนธรรมและทัศนคติ ต้องมีจิตใจยอมรับความทันสมัย มีเหตุผล ไม่มั่งงายในศาสนา หรือไสยศาสตร์ มุ่งทำงานให้เกิดผลสำเร็จ

2. ปัจจัยต่าง ๆ เช่น ความขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนและทรัพยากรมนุษย์ที่ขาดความชำนาญการ โครงสร้างสังคมที่มีขนาดเล็กและไม่ได้ทำหน้าที่เฉพาะ ตลอดจนคนในสังคมยังมีทัศนคติและระบบความเชื่อที่มั่งงายไม่ทันสมัย ฯลฯ ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา

3. เพื่อให้เกิดการพัฒนาต้องมีการทุ่มทุนและความชำนาญการอย่างมหาศาลจากภายนอกเข้าสู่สังคมที่ยังไม่พัฒนานี้ในรูปของความช่วยเหลือและการลงทุนที่มุ่งสู่อุตสาหกรรมหนักและเกษตรกรรมเพื่อส่งออก ต้องขยายสังคมให้ใหญ่ขึ้น และมีการแบ่งแยกหน้าที่ตามความชำนาญการมากขึ้น ต้องมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติโดยผ่านการศึกษา การกล่อมเกลาทางสังคม การให้แบบอย่างเพื่อให้เลียนแบบ ตลอดจนการถ่ายทอดกรณีศึกษา

จากกระบวนการข้างต้น จะก่อให้เกิดชนชั้นผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็งขึ้น และหากเปิดโอกาสให้ชนชั้นนี้สะสมเงินออมเพื่อการลงทุนภายในประเทศ สังคมนั้นก็จะเจริญเติบโตด้วยกำลังของตนได้ จะมีการผลิตเครื่องมือ เครื่องอุปโภคบริโภค มีตำแหน่งงานตามความชำนาญการ ตลอดจนรายได้จากกระบวนการของสังคมมากขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดผู้คนในระดับต่าง ๆ ของสังคมก็จะได้รับประโยชน์ การผลิตเพียงเพื่อเลี้ยงตนเองก็จะหมดไปในที่สุด

4. ตัวบ่งชี้ทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ปริมาณผลิตผลการอุปโภค บริโภค สินค้าและบริการ รายได้จากการส่งออก จำนวนผู้มีงานทำในระบบเศรษฐกิจเงินตรา อัตราส่วนของผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรม ฯลฯ

5. บรรดาผู้ประกอบการ ข้าราชการ และผู้เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ เช่น คนงานในอุตสาหกรรม จะได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา แม้ว่าคนส่วนใหญ่ในชนบทจะไม่ได้รับผลมากนักในระยะสั้น และระยะกลาง แต่ในระยะยาวแล้วทุกคนจะได้รับประโยชน์จากกระบวนการก้าวกระโดด (take off) และกระบวนการค่อย ๆ ไหลลง (trickle down)

ในสังคมไทย แนวคิดการพัฒนาเช่นนี้ ได้แพร่หลายเข้ามาโดยผ่านความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในกรณีการให้ความช่วยเหลือผ่านโครงการต่าง ๆ การส่ง

ผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษา การลงทุนทางธุรกิจและอุตสาหกรรม การให้ทุนข้าราชการ นักวิชาการ ไทยไปศึกษาต่อยังต่างประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อรับเอาแนวคิดและแนวปฏิบัติมาถ่ายทอดและดำเนินการต่อไป ฯลฯ ด้วยความเชื่อมั่นในตัวอย่างของประเทศที่พัฒนาแล้ว อย่างเช่น สหรัฐอเมริกา และประเทศที่พัฒนาแล้วอื่น ๆ แนวคิดนี้จึงได้รับการขานรับจากกลุ่มคนในระดับบนที่มีอำนาจของ สังคมไทยอย่างกว้างขวาง

การเกิดขึ้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ในพุทธศักราช 2504 ในสมัยรัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง 2 ประการ ดังที่เสนห์ จามริก (2537 : 126 – 129) ซึ่งให้เห็นได้แก่ ประการแรก เป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการทหาร ประการที่สอง คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งในระบอบเวลานั้น มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการทหารโดยการเปลี่ยนอำนาจการปกครองจากจอมพลป. พิบูลสงครามมาสู่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งได้เริ่มต้นระบบการปกครองซึ่งสืบเนื่องไปอีกยาวนานภายใต้กฎอัยการศึก และประกาศคณะปฏิวัติ โดยนายกรัฐมนตรีมีอำนาจเด็ดขาด และมีพลังภายในระบบราชการเป็นเครื่องค้ำจุนอำนาจของตน ภาพทางการเมืองเช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ โดยแนวทางใหม่ มุ่งเน้นการลงทุนของเอกชน การจัดการด้านอุตสาหกรรมมุ่งการบริการขั้นพื้นฐาน เช่น การขนส่ง การคมนาคม การไฟฟ้า การชลประทาน การเปลี่ยนแปลงทั้งสองประการนี้ ทำให้เกิดฐานอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองแบบสามเส้าขึ้น คือ ฝ่ายทหาร ฝ่ายข้าราชการ นักวิชาการกับฝ่ายธุรกิจและอุตสาหกรรม ซึ่งประกอบกันเป็นตัวชี้ขาดและกำหนดแนวทางการพัฒนาของประเทศไทยให้เป็นไปตามแนวทางการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ในมิติของการศึกษา ก็ได้ดำเนินการภายใต้นโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยบนฐานคิด อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ ดังที่วิวัฒน์ชัย อัดดาก (2530 : 5 – 9) ซึ่งให้เห็น 3 ประการ ดังนี้

1. อุดมการณ์พัฒนานิยม เป็นแนวคิดหลักในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมา ซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือ ส่งเสริมการจัดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม การค้า การธนาคารและการบริการ มีความพยายามเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจไทยเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลก โดยยึดถือหลักการสำคัญว่าการพัฒนาต้องอาศัยการส่งเสริมการค้า การลงทุน การกู้เงิน การรับความช่วยเหลือ และการซื้อเทคโนโลยีจากต่างประเทศ การสนับสนุนการลงทุนของบรรษัทข้ามชาติ เน้นการส่งออกเป็นหลัก

2. อุดมการณ์บริโภคนิยม เป็นแนวคิดที่สนับสนุนการเติบโตของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำหน้าที่กระตุ้นให้คนอยากมีอยากได้ตลอดเวลา ใครมีสินค้าบริโภคไว้ครอบครองมาก คือผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิต เป้าหมายของการทำงานก็คือ การเพิ่มยอดขาย มุ่งกำไรสูงสุด ขยายเครือข่ายทางการค้า และสร้างจิตสำนึกในการบริโภคให้แพร่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง โดย

กระบวนการโฆษณาสินค้าของบริษัทข้ามชาติ ทำให้เกิดวิถีชีวิตแบบบริโภคนิยมให้เห็นเด่นชัด ในกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง ขณะเดียวกันก็ได้แพร่กระจายไปสู่ประชาชนทั่วไปในชนบท

3. อุดมการณ์ความมั่นคงแห่งชาตินิยม เป็นแนวคิดหลักในการควบคุมสังคมทั้งระบบ การเมือง การบริหาร การศึกษา วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ควบคุมทิศทางการจัดสรรทรัพยากรของสังคม โดยมุ่งให้เกิดเสถียรภาพทางสังคม ในความหมายที่เป็นการทำให้ประชาชนสยบยอมต่ออำนาจรัฐและทุน โดยไม่มีการสร้างกระบวนการเพื่อรักษาสติธิของชุมชนรวมทั้งการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม

กระบวนการจัดการศึกษาภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ซึ่งมีนัยถึงการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มีลักษณะสำคัญคือ เป็นการใช้ระบบโรงเรียนเพื่อผลิตกำลังคนตามความต้องการของอุตสาหกรรมและธุรกิจหลักสูตร เนื้อหาที่เรียนในโรงเรียนเน้นวิชาการ ความรู้ ทักษะ ทักษะ ทศนคติ ตลอดจนเทคโนโลยีที่จำเป็นต่อระบบอุตสาหกรรม กระบวนการสอนจึงมุ่งถ่ายทอดความรู้ที่เด็ดขยออกมาจากสังคมตะวันตกที่ได้ชื่อว่าเป็นสังคมที่พัฒนาแล้ว หากจะมีการสอนให้คิดก็เป็นการคิดตามมากกว่าที่จะให้คิดอย่างอิสระและมีปัญญา ดังนั้นชีวิตความสำเร็จของการศึกษา คือ การที่ผู้สำเร็จการศึกษามีงานทำในตลาดแรงงาน ระบบการศึกษาเพื่อผลิตกำลังคนทางเศรษฐกิจเป็นระบบการศึกษาซึ่งสร้างความไม่เป็นธรรมในสังคม ทั้งนี้กลุ่มอำนาจนิยมเป็นผู้มีบทบาทอย่างสูงในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาและการศึกษา ผลประโยชน์จากการศึกษาดังกล่าวย่อมตกแก่กลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม คือ กลุ่มธุรกิจ อุตสาหกรรมและกลุ่มอื่นๆ ที่เป็นฝ่ายสนับสนุน รวมถึงกลุ่มคนที่ถูกคัดสรรจากระบบการศึกษาแบบแพ็คัดออก หรือแบบบันไดคานาเพื่อมาสร้างและรับประโยชน์ร่วมกับกลุ่มอำนาจนิยม คนในชนบทซึ่งมีฐานะยากจน ขาดอำนาจการเมืองและถูกกีดกันจากการกำหนดทิศทางและสาระของการศึกษา จึงมักไม่ประสบความสำเร็จในระบบการศึกษาเช่นนี้ ระบบการศึกษาซึ่งเกิดขึ้นจากแนวคิดที่ไม่ให้ความสำคัญกับความเสมอภาค จึงส่งเสริมความไม่เสมอภาคและไม่เป็นธรรมต่อไปทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และหากจะมีผู้ใดที่มาจากชนบทที่ประสบผลสำเร็จจากการศึกษาเช่นนี้ ก็อาจต้องแลกด้วยการมีความคิดและวิถีชีวิตที่แปลกแยกจากชุมชนและท้องถิ่นเดิมของตน กฎเกณฑ์แบบมือใครยาวสาวได้สาวเอาได้ถูกนำมาใช้อย่างชอบธรรมในระบบการศึกษา การแข่งขันเช่นนี้ย่อมนำไปสู่ลัทธิปัจเจกชนนิยม มีความเห็นแก่ตัวและแยกตัวเอง ออกจากระบบความสัมพันธ์กับสังคม และธรรมชาติแวดล้อมในที่สุด ซึ่งระบบการศึกษาที่ตอบสนองต่อระบบอุตสาหกรรมเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน ไม่สมดุล เพราะภารกิจหลักของการศึกษาเช่นนี้คือการผลิตผู้ชำนาญการพิเศษเฉพาะทาง ซึ่งมีความรู้ ทักษะ ทศนคติที่จำเป็นต่อการผลิตเท่านั้น ความรู้ที่ระบบอุตสาหกรรมต้องการจึงได้แก่ความรู้ที่เป็นวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เมื่อความรู้ดังกล่าวขาดแคลนในสังคมไทย การนำเข้าและถ่ายทอดความรู้ชนิดนี้จากสังคมตะวันตก จึงเป็นหนทางที่รวดเร็ว สำหรับระบบการศึกษาไทย กระบวนการเรียนรู้ของระบบการศึกษาเช่นนี้ก็

เพียงการรับรู้ การลอกเลียนแบบมากกว่าที่จะใช้ความคิด ใช้ปัญญา และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง การศึกษาแผนใหม่แบบแยกส่วนที่กล่อมเกลาให้คนคิดแบบแยกส่วน คือมุ่งเป็นคนทันสมัยและมีปัจจัยเพื่อการบริโภคที่ทันสมัย จึงแปลกแยกจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย การศึกษาแบบสังคมประภคิต (socialization) ซึ่งเคยมีบทบาทในการปลูกฝังอบรมความรู้ วัฒนธรรมที่สั่งงานในสังคมก็อ่อนกำลังลง ช่องว่างระหว่างคนที่ได้รับการศึกษาแผนใหม่กับคนที่ไม่ได้รับการศึกษาแบบนี้ก็แยกห่างออกจากกัน (เพ็ญศิริ จิระเชษฐกุล. 2539 : 36 – 38)

ผลที่เกิดขึ้นจากระบบการศึกษาแผนใหม่แบบแยกส่วน ซึ่งเป็นเพียงเครื่องมือตอบสนองการพัฒนาแบบแยกส่วน คือมุ่งเฉพาะความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และอุตสาหกรรม ทำให้กระบวนทัศน์ (paradigm) ซึ่งหมายถึงระบบความคิดความเชื่ออันเป็นพื้นฐานในการมองโลกและชีวิต ที่เป็นตัวกำหนดความคิดหรือทัศนะอื่น ๆ (Apple. 1979 : 20 ; Lincoln and Guba. 2000 : 157) และวิถีคิดของคนในสังคมไทยเปลี่ยนไปจากเดิมที่มีระบบความคิด ความเชื่อในการมองโลกอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวม ซึ่งทำให้คนส่วนใหญ่ในสังคมปฏิบัติตนอย่างสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติมากกว่าคิดที่จะควบคุม มาเป็นกระบวนทัศน์แบบแยกส่วน (reductionism) ซึ่งพริตซ์ฮอฟคาปรั้า (Kapra. 2534 เล่ม 1 : 17 – 18) อธิบายกระบวนทัศน์แบบนี้ว่า เป็นการมองจักรวาลเป็นแบบระบบกลไกที่ประกอบขึ้นจากองค์ประกอบพื้นฐานทางวัตถุที่แยกขาดจากกันเป็นส่วน ๆ ไม่สัมพันธ์กัน รวมถึงการให้ทัศนะต่อชีวิตในสังคมว่า คือการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด การมีความเชื่อในความก้าวหน้าทางวัตถุอย่างไม่มีที่สิ้นสุดโดยอาศัยความเจริญทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีรวมถึงการมีความเชื่อว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นวิธีการเดียวในการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ ตามทัศนะที่คาปรั้าอธิบายไว้นี้ ส่งผลให้คนไทยที่ผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่จำนวนมากมีความเชื่อว่ามนุษย์อยู่ในฐานะผู้ควบคุมธรรมชาติแวดล้อมได้อย่างไม่มีข้อจำกัด ตลอดจนมีอำนาจในการควบคุมสังคมด้วย นับเช่นนี้ผู้ที่มีการศึกษาจึงแปลกแยกจากสังคม แยกจากสภาพแวดล้อม และระบบความรู้หรือภูมิปัญญาที่ถูกสร้างและผลิตขึ้นตามครรลองของการดำรงชีวิต

อย่างไรก็ตามการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ดำเนินตามแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย อันเป็นอุดมการณ์หลักของการพัฒนาประเทศ มีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิได้ถูกให้ความสำคัญโดยลูกหลานและคนในชุมชนท้องถิ่นอีกต่อไป ความรู้ตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงถูกให้คุณค่าและความสำคัญมากกว่าความรู้ในแบบแผนอื่น ๆ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงอยู่ในฐานะของการเป็นอุดมการณ์หลักของสังคมที่ทำให้คนส่วนใหญ่เชื่อว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้นที่จะนำพาให้คนในชุมชนและสังคมมีชีวิตที่สะดวกสบาย มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดี ดังนั้นคนในสังคมจึงมุ่งแสวงหาช่องทาง และโอกาสของการได้รับการศึกษาเช่นนี้ แม้จะต้องต่อสู้และแข่งขันอย่างมากมายก็ตาม

2. การเกิดขึ้นของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยภายใต้อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน การใช้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นกลไกในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบอย่างของประเทศตะวันตก แม้จะมีรูปแบบการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ หากแต่ในปรากฏการณ์จริงแล้วยังมีปัญหามากมายที่เกิดขึ้น และมีการสะท้อนในรูปของกระแสการต่อต้านการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งกระแสดังกล่าวได้วิพากษ์การศึกษาในระบบโรงเรียนในด้านอุดมการณ์ ด้านกระบวนการของการจัดการศึกษาซึ่งมิได้ให้เสรีภาพกับผู้สอนและผู้เรียน เป็นการศึกษาที่เลือกสรรเฉพาะความรู้บางอย่างเพื่อถ่ายทอดให้แก่ผู้เรียน ขณะเดียวกันก็ยังปฏิเสธความรู้อีกมากมายที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้เรียน เป็นต้น

ปัญหาในด้านอุดมการณ์ของการศึกษาได้ถูกนำเสนอและเรียกร้องให้การศึกษาไม่มีเป้าหมายเพื่อความเป็นไท ซึ่งหมายถึงการศึกษาที่จะปลดปล่อยมวลมนุษยชาติจากความเคยชินทางวิถีคิด การกระทำ และความรู้สึก ทั้งนี้การศึกษาที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันถูกวิพากษ์ วิเคราะห์ว่าเป็นระบบย่อยในระบบใหญ่ ซึ่งก่อรากฐานมาจากปัญหาของความรู้เท่าทันในระดับต่ำ ดังปรากฏเป็นเอกลักษณ์แบบครอบครองและลัทธินิยมแบบแข่งขัน ระบบนี้ได้แปรรูปออกมาเป็นสถาบันโดยผ่านกลไกของหน่วยงานที่เอารัดเอาเปรียบ ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการที่ผู้เข้มแข็งจะเอาเปรียบผู้ยากจนและผู้อ่อนแอ ทั้งนี้โดยใช้ประโยชน์จากลัทธิวัตถุนิยมแบบแข่งขันและกลไกของจิตวิทยา ระบบย่อยและระบบใหญ่นี้ต่างเสริมซึ่งกันและกัน (อดัม เกลิ. 2538 : 194) ขณะเดียวกันหากพิจารณาโรงเรียนในฐานะกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ (schooling as an ideological state apparatuses) จะเห็นว่าในโรงเรียนจะเต็มไปด้วยปฏิบัติการของการครอบงำ โดยหลุย อัลธุสแซร์ (Louis Althusser) อธิบายว่าเป็นการช่วงชิงวาทกรรมหรือความเป็นเจ้าในด้านความเสมอภาคทางโอกาส (discourse of equal opportunity) ซึ่งมีการตั้งคำถามว่าโอกาสที่วาทกรรมรอง อาทิ การศึกษาในวิถีชีวิตจะเข้าสู่ระบบโรงเรียนและเป็นวาทกรรมกระแสหลักเป็นอย่างไร จะมีความเสมอภาคทางโอกาสหรือไม่ คำถามเหล่านี้ก็ยังเป็นประเด็นที่จะต้องถูกพิจารณา ทั้งนี้อัลธุสแซร์ ได้แบ่งอุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐเป็นสองด้าน คือ ด้านแรก เป็นกลไกการบังคับ (repressive state apparatuses) ซึ่งทำงานอยู่ในภาคกองทัพ ตำรวจ ศาล และคุก มีปฏิบัติการแบบรุนแรงทางตรงและบีบบังคับ ด้านที่สอง เป็นกลไกทางอุดมการณ์รัฐ (ideological state apparatuses) มีลักษณะเป็นหลักการที่ใกล้เคียงกับศาสนา แต่รายละเอียดต่างกัน อาทิ ระบบการศึกษา ระบบครอบครัว สมาคมการค้า รวมทั้งการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ รวมทั้งวัฒนธรรมและทุกส่วนในภาคประชาสังคม (civil society) (Wolpe. 1996 : 300 – 301) และเนื่องจากการดำรงอยู่ของโรงเรียนในสังคมไทยอยู่บนฐานของเหตุผลทางเศรษฐกิจ ดังนั้นกลไกของโรงเรียนจะทำหน้าที่ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับตลาดแรงงาน โดยโรงเรียนทำหน้าที่ผลิตและผลิตซ้ำอุดมการณ์ของทุนนิยมตามกรอบแนวคิดของอัลธุสแซร์ ซึ่งถูกนำมาใช้ในงานของ โบลต์และจิลนิทส์ (Wolpe. 1996 : 303 citing Bowles & Ginitis. 1976 Schooling in Capitalist America) พบว่า

โรงเรียนจะผลิตซ้ำความเป็นทุนนิยมในด้านเทคนิควิถี (know - how) ความชอบธรรมของความรู้ ค่านิยม ภาษา และการสร้างให้เป็นวัฒนธรรมหลักของสังคม (dominate culture) วาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงมีภาคปฏิบัติการของการกดขี่ให้ถูกรังแกเป็นอื่น ดังเช่น เทคนิควิถีทันสมัยกับดั้งเดิม ความรู้สากลกับความรู้ในวิถีชีวิต ส่วนค่านิยม ภาษา และวัฒนธรรมล้วนถูกการศึกษาแบบสมัยใหม่สร้างพื้นที่ที่ครอบครอง เบียดขับค่านิยม ภาษาและวัฒนธรรมดั้งเดิม แทบจะไม่มีตำแหน่งแห่งที่ให้อยู่ในโรงเรียนแบบสังคมทันสมัย ตามแนวคิดทฤษฎีเสรี (liberation theory) โดยนัยเช่นนี้ จึงเริ่มมีการตั้งคำถามต่อการพัฒนาและเห็นว่าทางเลือกที่จะช่วยให้คนส่วนใหญ่ในสังคมหลุดพ้นจากการกดขี่ของผู้มีอำนาจในสังคมได้นั้น การศึกษาเป็นทางเลือกสำหรับการพัฒนา (สุรวุฒิ ปิไลโรสง. 2543 : 15) แนวทางการวิพากษ์เช่นนี้อาจจะเป็นการเผยให้เห็นวาทกรรมรอง ซึ่งอาจจะเป็นทางเลือกในการช่วงชิงวาทกรรมของความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

ปัญหาในด้านกระบวนการจัดการศึกษา และความสัมพันธ์ระหว่างครูและผู้เรียน ได้ถูกวิพากษ์ในมิติของความรู้ กล่าวคือ โรงเรียนเป็นสถาบันที่สร้างความรู้เหล่านี้ในรูปของทุน และความรู้เหล่านี้เป็นที่รู้จักกันดีในวงการบริหารในฐานะตัวควบคุม ซึ่งจะควบคุมการทำงานทั้งของรัฐและภายในโรงเรียนเอง หน่วยงานต่าง ๆ จะแปลงรูปของการควบคุมเหล่านี้และจะนำกลับเข้ามาในโรงเรียนเพื่อให้โรงเรียนเตรียมคนเพื่อรับสถานการณ์นี้ อีกวัฏจักรของความรู้นี้เป็นความรู้เชิงประยุกต์วิทยา และการบริหารที่ถูกสร้างขึ้นภายในสถาบันการศึกษามีผลให้ผู้ที่อยู่ในฐานะของผู้บริหารสามารถใช้กฎระเบียบบังคับผู้อื่น และจะใช้ความรู้ในเชิงกฎระเบียบเสมอ ความรู้แบบนี้อาจจะเรียกว่าเป็นวัฒนธรรมที่ยึดระบบสังคมเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า สังคมก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจที่ซับซ้อนนี้ อาจจะอธิบายได้ว่าความรู้เชิงประยุกต์วิทยาและการบริหารจะถูกสร้างขึ้นภายในสถาบันโรงเรียน ซึ่งจะมีลักษณะเป็นอุดมการณ์ของระบบเศรษฐกิจที่เป็นกลไกควบคุมการทำงานของคน (ไมเคิล แอปเปิล. 2529 : 36 - 37) นอกจากนี้ในด้านการถ่ายทอดความรู้และการอบรมดูแลผู้เรียน ระบบการศึกษายังถูกวิพากษ์ว่า เป็นระบบที่ไม่ให้เสรีภาพแก่ผู้เรียน และสอนในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ขณะเดียวกันก็ยังคงเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก (เอเวอเรทท์ โรเมอร์. 2525 : 20 - 22) ยิ่งไปกว่านั้นระบบโรงเรียนยังเป็นระบบที่ทำให้คนขาดอิสระในทางความคิด เพราะโรงเรียนจะสอนให้คนปรับตัวเข้ากับกรอบ กฎเกณฑ์อันเป็นมาตรการการควบคุมทางสังคม (อีลดิช ไอวาน. 2537 : 15) หากแต่แท้จริงแล้วสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา การเรียนของเยาวชนแต่เพียงในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จึงไม่เพียงพอ ขณะเดียวกันการสำเร็จการศึกษาของผู้เรียนก็มีได้เป็นเครื่องรับประกันว่าจะสามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ในทุกพื้นที่ ทุกสถานการณ์ ข้อเสนอที่มีต่อการศึกษา ก็คือการเปิดโอกาสให้เยาวชนได้มีประสบการณ์ในทางปฏิบัติ โดยใช้กิจกรรมเสริมหลักสูตรและการให้ความสำคัญต่อการนำผู้เรียนไปสู่การใช้ชีวิตภายในชุมชน

โดยนัยเช่นนี้ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ มีการค้นหาความสามารถของตนเองและพัฒนาความสามารถนี้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต (อาร์โนลด์ ทอยน์บี และไคซากู อิเคดะ. 1976 : 77 – 78)

ปัญหาในเชิงอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่สะท้อนถึงข้อจำกัดของการศึกษาในรูปของระเบียบ กฎเกณฑ์ ที่มีได้เอื้อให้เกิดกระบวนการคิดและกระบวนการเรียนรู้ที่มีอิสระของผู้เรียน ขณะที่ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดความรู้ก็ต้องปฏิบัติตามตัวภายใต้ระเบียบ กฎเกณฑ์ และข้อบังคับของการศึกษาอย่างเคร่งครัด จึงมีอาจพัฒนาองค์ความรู้ที่มีความสอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ ขณะเดียวกันปัญหาของการถาอกระหว่างเรียนก็ยังมียู่เป็นจำนวนมาก หรือผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้วไม่สามารถหางานทำได้ หรือได้ทำงานไม่สอดคล้องกับสาขาวิชาที่สำเร็จมาเป็นต้น กระแสการต่อต้านและตั้งคำถามต่อการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้ถูกนำเสนอในเชิงอุดมการณ์ของการศึกษาที่มีได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาที่มีความสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน กระแสของการตั้งคำถามนี้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในการให้นิยามของการศึกษาให้มีลักษณะกว้างขึ้น โดยแทนที่จะผูกโยงระบบโรงเรียนกับการเป็นผู้มีการศึกษาที่สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมได้ ก็ได้ขยายไปสู่การตั้งเอาการจัดการศึกษารูปแบบอื่น ๆ เข้ามารวมอยู่ในขอบเขตของการศึกษาด้วย โดยพยายามให้ความหมายอย่างกว้าง ๆ กับการศึกษา เพื่อให้ดูเหมือนว่าการศึกษามีความหมายและขอบเขตที่กว้างขวาง ดังที่ สารานุกรมทางสังคมวิทยา (Encyclopedia of Sociology) (Dougherty and Hammack. 1992 : 535 – 540) ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่าหมายถึงกระบวนการทั่ว ๆ ไป ซึ่งกลุ่มทางสังคมที่อาจจะเป็นระดับครอบครัว หรือเพียงครอบครัวเดียวสืบทอดวัฒนธรรม อันได้แก่ ทักษะคติ ความเชื่อ พฤติกรรม และทักษะไปสู่สมาชิก และได้จัดแบ่งรูปแบบของการจัดการศึกษาเป็น 3 รูปแบบด้วยกัน คือ การศึกษาที่กระทำผ่านสถาบันพิเศษที่เรียกว่า โรงเรียน การเรียนรู้กระทำผ่านการเรียนการสอนในโรงเรียนที่มีครู ซึ่งมีใช้บุคคลที่นักเรียนคุ้นเคยเป็นผู้สอน และให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ผ่านทางการพูด การเขียน การบรรยายและการชี้แนะให้เกิดความต้องการค้นคว้ามากกว่าการเรียนรู้ผ่านการสังเกตและการเลียนแบบ การศึกษานอกโรงเรียน (non formal education) ได้แก่ การฝึกงานด้านการวางแผนครอบครัว ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากการศึกษาตามอัยยาศัยตรงสถานที่เกิด คือเกิดข้างนอกครอบครัว และต่างจากการศึกษาในระบบโรงเรียนตรงที่ไม่ได้เกิดในโรงเรียน วัตถุประสงค์การจัดการศึกษามีลักษณะเฉพาะและระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาที่มีช่วงระยะเวลาที่สั้นกว่า ส่วนการศึกษาตามอัยยาศัย (informal education) เป็นการศึกษาที่กระทำผ่านครอบครัว กลุ่มเพื่อน ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และเป็นการเรียนรู้ที่ดำเนินไปด้วยตนเองจากการสังเกต และการเลียนแบบเป็นสำคัญ

ด้วยการกำหนดความหมายให้กับรูปแบบของการศึกษาเช่นนี้ ในแง่หนึ่งอาจพิจารณาได้ว่าการศึกษามีขอบเขตที่กว้างขวางขึ้น โดยมีได้ทำให้เห็นภาพของการศึกษาที่ยึดติดกับระบบโรงเรียนอีกต่อไป แต่หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่า การเกิดขึ้นของการศึกษานอกโรงเรียน และ

การศึกษาตามอรรถาธิบายนี้ กลับเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียนมากขึ้น การมีอยู่ของการศึกษารูปแบบต่าง ๆ ก็ถูกทำให้มีความหมายและความสำคัญที่ต่างกัน โดยการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกทำให้เป็นแกนหลัก และการศึกษาอีกสองรูปแบบจะทำหน้าที่เสริม เพิ่มความสำคัญให้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนมากยิ่งขึ้น โดยการเทียบหลักสูตรและคุณวุฒิของการจัดการศึกษาอื่นให้เข้ากับการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยแนวทางเช่นนี้ หากการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่มีอยู่ การศึกษารูปแบบอื่นก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีความหมายและมีความสำคัญ

รูปแบบของการศึกษาที่ปรากฏในสามลักษณะนี้ มีผลให้เสมือนหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการกล่าวถึงและให้ความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปแบบของการศึกษาตามอรรถาธิบาย แต่อย่างไรก็ตาม หากการศึกษาในระบบโรงเรียนยังถูกให้ความสำคัญเป็นลำดับแรก ตลอดจนยังทำหน้าที่กำกับต่อการศึกษารูปแบบอื่นแล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมิได้มีเป้าหมายในการสร้างความมั่นคงแก่ระบบธุรกิจและอุตสาหกรรม จึงมิได้อยู่ในฐานะของการมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ แต่เมื่อการศึกษาในระบบโรงเรียนเปิดรับแนวคิดของการศึกษาแบบอื่น ๆ เข้ามาเพื่อสนับสนุน ยืนยันการดำรงอยู่ และความสำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียน และด้วยกระบวนการสร้างการยอมรับเอาแบบการศึกษาอื่นเข้ามาอยู่ร่วม ในความหมายของการศึกษานี้ ทำให้การศึกษาในระบบโรงเรียนสามารถคงสภาพแห่งความสำคัญและเป็นการจัดการศึกษาที่มีความสำคัญสูงสุดไว้ได้

3. กระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนภายใต้อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน ปัญหาของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ปรากฏและได้ถูกวิพากษ์ วิจัยแล้ว ได้แก่ การที่ผู้เรียนจากสังคมเกษตรกรรมไม่สามารถฟันฝ่ากฎเกณฑ์ของระบบการศึกษาเพื่อการเข้ารับการศึกษาระดับสูงได้ จึงมีความรู้เพียงระดับพื้นฐาน ซึ่งหมายถึงความรู้ในระดับประถมศึกษา ขณะเดียวกันความรู้ที่ได้รับก็ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในภาคเกษตรกรรมได้ เนื่องจากความรู้ที่สอนกันในโรงเรียนถูกสร้างให้มีแบบแผนเฉพาะ เพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นการมุ่งหน้าเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่ด้วยการละทิ้งถิ่นฐาน ชุมชน จึงปรากฏให้เห็นอย่างมากมาย จนในท้ายที่สุดแรงงานที่มาจากภาคเกษตรกรรมก็ยังถูกจำกัดขอบเขตของการทำงานด้วยกฎเกณฑ์เกี่ยวกับระดับการศึกษา มีผลให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาในระดับพื้นฐานหรือระดับประถมศึกษาถูกจัดให้ทำงานในประเภทของการใช้แรงงาน ขณะเดียวกันความต้องการแรงงานในภาคเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมมีขอบเขตจำกัด จึงมีผลให้คนส่วนใหญ่ต้องอยู่ในภาวะของการว่างงาน ปัญหาของระบบการศึกษาเช่นนี้ได้ถูกหยิบยกมาเสนอเพื่อท้าทายต่อระบบการศึกษาที่สามารถพัฒนาให้ผู้เรียนพึ่งตนเองทางความรู้ได้

นักคิดในสังคมไทยและคนส่วนใหญ่ต่างหยิบยกประเด็นภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมาเสนอเพื่อแสดงถึงทางออกของปัญหา ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นระบบความรู้ที่คนในชุมชน

ร่วมกันสร้างขึ้น มีการปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์และบริบทของชุมชน ดังนั้น การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่มีจุดสิ้นสุดในลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิต

นัยของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้น นำไปสู่แนวคิดในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตร การศึกษาในระบบโรงเรียน ภายใต้ความคาดหวังที่จะทำให้คนในสังคมพึ่งตนเองทางความรู้ได้ แต่ อย่างไรก็ตามในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้ถูกดำเนินการ ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดการศึกษา มีการกำหนดระเบียบ แบบแผนของหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษาเพื่อใช้เป็นแบบแผนในการถ่ายทอดความรู้ในโรงเรียนและนำไปสู่การเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในระดับอุดมการณ์ที่แตกต่างกันระหว่างอุดมการณ์ของ การศึกษาในระบบโรงเรียนและอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น จะทำให้มองเห็นกระบวนการ ควบคุมภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน อันมีผลต่อความหมาย และอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องปรับเปลี่ยนให้เป็นไปตามข้อกำหนดของการศึกษาในระบบ โรงเรียน

การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยอุดมการณ์ของความรู้วิชาการสมัยใหม่

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการให้ความสำคัญต่อ ความรู้วิชาการสมัยใหม่ ที่มีเป้าหมายเพื่อการสร้างความเติบโตให้แก่ระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ดังนั้นเยาวชนจึงถูกหล่อหลอมให้มีรูปแบบ วิธีคิดในลักษณะของการแข่งขันกันด้วยความสามารถ การยอมรับและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ และอุดมการณ์ของโรงเรียนที่อยู่ในแบบแผนของหลักสูตร ซึ่ง ประกอบด้วย การจัดการเรียนการสอนเป็นรายวิชา การมีตารางเวลากำกับในแต่ละวิชา การกำหนด แบบแผน ความประพฤติของผู้เรียนภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ของโรงเรียน ความรู้ที่ถูกกำหนดใน รูปลักษณะของกฎเกณฑ์ และสาระความรู้ และการประเมินผลเพื่อตัดสินคุณค่าของผู้เรียน ความรู้ใน ลักษณะดังกล่าวถูกอธิบายภายใต้หลักการเฉพาะที่เต็มไปด้วยหลักเหตุผลเชิงทฤษฎี จึงทำให้ความรู้นี้มี ลักษณะเป็นความรู้เชิงเทคนิค มีคุณลักษณะเฉพาะตามข้อกำหนดของสาขาวิชา ทั้งนี้เพื่อสร้างผู้เรียน ให้มีทักษะ ความรู้ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ

การที่ความรู้วิชาการสมัยใหม่อยู่ในฐานะของการเป็นความรู้หลักที่ถูกให้ความสำคัญ ดังนั้น การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงเป็นเพียงการปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดการศึกษาส่วนหนึ่งที่ยังคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเช่นที่ ผ่านมา ด้วยแนวความคิดดังกล่าวของกรศึกษาในระบบโรงเรียน จึงมีการนำระเบียบ กฎเกณฑ์และ ความรู้ตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียนมาใช้กับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นที่มา ของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ดำเนินการ ภายใต้ความเชื่อ พื้นฐานที่ว่าโรงเรียนสามารถหยิบยืมหรือนำสาระของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนได้

หากแต่จะต้องแปลงความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นให้อยู่ในแบบแผนของความรู้วิชาการ จึงนำไปสู่การลดทอนสาระความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อจัดเป็นรายวิชาตามแบบแผนของหลักสูตร มีการกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ กำหนดเนื้อหาวิชา กำหนดเวลาเรียน ตามตารางเรียน กำหนดกฎเกณฑ์การวัดและประเมินผล กำหนดลักษณะของผู้สอน และผู้เรียนอย่างชัดเจน

การลดทอนความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นตามทัศนะของความรู้วิชาการสมัยใหม่ มีผลให้เกิดการเรียนผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นเพียงรายละเอียดส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ในวิถีชีวิตทั้งหมด ลักษณะเช่นนี้เรียกได้ว่าเป็นการเด็ดขอดเฉพาะผลิตของความรู้มาบรรจุในหลักสูตรเพื่อใช้สอนในโรงเรียน และอธิบายวิธีการนี้ภายใต้แนวคิดเรื่องการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่อาศัยแบบแผนความรู้วิชาการให้มีการจัดระเบียบความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นตามระเบียบ กฎเกณฑ์ของการพัฒนาหลักสูตรที่มีลักษณะเฉพาะ ได้แก่ กระบวนการสร้างหลักสูตร การออกแบบหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตร การแก้ไขหลักสูตร และการวางแผนหลักสูตร เมื่อเป็นเช่นนี้ผลิตของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกเด็ดขอดเพื่อบรรจุในหลักสูตรของโรงเรียน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกหล่อหลอมด้วยอุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม กระบวนการเรียนรู้ สร้างสรรค์และปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อให้ความรู้สนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและสังคมตามอุดมการณ์หรือความเชื่อพื้นฐานของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงถูกทำให้กลายเป็นกระบวนการจัดการเรียนการสอนตามแบบแผนของการศึกษาในระบบ โรงเรียนตามกฎเกณฑ์ที่หลักสูตรกำหนด

การใช้กฎเกณฑ์แบบแผนของความรู้วิชาการสมัยใหม่มาเป็นกรอบในการมองความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น นำไปสู่การหยิกยกเอาระเบียบ กฎเกณฑ์และแบบแผนของความรู้ที่วางอยู่บนวิถีคิดแบบเหตุผลที่มุ่งสนองตอบต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ในขณะที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดขึ้นจากการพัฒนาภายในชุมชน มีปฏิสัมพันธ์กับสรรพสิ่งและสร้างเป็นระบบความรู้เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต และนำไปสู่การพึ่งตนเอง ดังนั้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงเป็นการกำกับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยอุดมการณ์ของความรู้วิชาการที่มุ่งสนองต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม โดยการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ และความรู้เพื่อให้สามารถควบคุมภูมิปัญญาท้องถิ่นได้

ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในสังคมไทยก่อนที่อิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชาติตะวันตกจะแพร่เข้ามา การศึกษาถูกดำเนินการในแบบแผนของการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตประจำวันที่แตกต่างกันไป

ตามวิถีทางของการทำมาหากิน พื้นที่ที่อยู่อาศัย ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ดำเนินไปตามแบบแผน
 ครอบงำของชีวิตอย่างกลมกลืน หากแต่การเปลี่ยนแปลงความหมายของการศึกษาเกิดขึ้นเนื่องจากการ
 แพร่อิทธิพลของชาติตะวันตกด้วยการให้ความสำคัญกับการศึกษาที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบในรูป
 ของโรงเรียนซึ่งมีเป้าหมายของการศึกษาเป็นการเฉพาะ คือการรู้หนังสือ การสื่อสารเพื่อติดต่อ
 ราชการหรือติดต่อกับชาวต่างชาติ ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องมือในการเปิดรับเอาวิทยาการและความรู้จาก
 ต่างประเทศเข้ามาปรับใช้ในประเทศ ดังนั้นการศึกษาแผนใหม่จึงเกิดขึ้นโดยเริ่มจัดตั้งในราชสำนัก
 เป็นลำดับแรก แล้วจึงขยายต่อไปยังบุตรขุนนาง และข้าราชการ ส่วนประชาชนทั่วไป การศึกษา
 นี้ได้ขยายไปในระยะหลัง การขยายตัวของการศึกษาแผนใหม่นี้มีผลให้การศึกษาในระบบโรงเรียน
 เป็นพื้นที่พิเศษสำหรับบุคคลเฉพาะกลุ่ม การศึกษาลักษณะนี้จึงมิได้มีความสำคัญเฉพาะการพัฒนา
 สถิติปัญญา ความรู้ความสามารถของคน หากแต่ยังเป็นเครื่องหมายแสดงถึงฐานะ ตำแหน่งของคนใน
 สังคมด้วย รวมถึงยังเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาความเป็นปึกแผ่นและความมั่นคงของประเทศ
 การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงถูกมองว่าเป็นหนทางสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตอีกด้วย

ความสำคัญของการศึกษาในระยะเริ่มแรก ได้ถูกนำมาผนวกกับแนวคิดการพัฒนาประเทศ
 ไปสู่ความทันสมัย ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การศึกษาจึงถูกปรับบทบาทใหม่ให้อยู่ในฐานะ
 เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามอย่างประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก โดยมี
 จุดหมายหลักเพื่อพัฒนาคนให้เป็นพลเมืองดี (good citizen) และพัฒนาคนให้เป็นกำลังคนหรือกำลัง
 แรงงาน (manpower) หรือทรัพยากรมนุษย์ (human resource) ตามความต้องการของภาครัฐหรือความ
 ต้องการของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม การศึกษาในรูปของระบบโรงเรียนจึงถูกให้ความสำคัญ
 เพิ่มขึ้น และได้เข้ามากำกับอุดมการณ์ของการศึกษาทั้งหมดในสังคมไทย ในรูปลักษณะของ
 การศึกษา ดังที่ อุษณีย์ ธโนสวรย์ (2545 : 14 – 15) สะท้อนให้เห็น ดังนี้

1. ศาสตร์เฉพาะทางที่ว่าด้วยการถ่ายทอดความรู้ที่วางอยู่บนหลักการเหตุผลตามหลักปฏิฐาน
 นิยม (positivism) ซึ่งสามารถเลือกใช้ได้ตามวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ดังนั้นการจัดการศึกษา
 ที่มีประสิทธิภาพจึงต้องมีความสอดคล้องกับเป้าหมายที่กำหนดให้กับการศึกษา เช่น การสร้างคนให้มี
 ความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง สามารถกระทำได้ผ่านการจัดการเรียนการสอนที่จัดแบ่งเป็น
 สาขาวิชาต่าง ๆ หรือการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับวัยของผู้เรียน โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น
 ระดับตามอายุของผู้เรียน เช่นก่อน 16 ปี เรียนศาสตร์ทั่วไป หลัง 16 ปี เรียนศาสตร์เฉพาะทาง เป็นต้น
 คุณลักษณะของการศึกษาเช่นนี้ จึงเป็นเรื่องเชิงเทคนิควิทยาการที่สามารถเรียนรู้ ถ่ายโอนลอกเลียนกัน
 ได้ จากประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งผ่านกระบวนการในการพัฒนามาก่อนไปยังประเทศกำลังพัฒนา
 ขณะเดียวกันก็สร้างความแตกต่างให้กับความรู้รูปแบบอื่นที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักการดังกล่าว เช่น ภูมิ
 ปัญญาท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้าน จึงถูกกีดกันออกนอกกรอบของการศึกษาและไม่เป็นไปตามหลักการ
 ของความรู้

2. การจัดระบบบริหารจัดการแบบโรงงาน ด้วยระบบการศึกษาที่มีการจัดกระทำอย่างมีแบบแผนในรูปของระบบโรงเรียน และมีการดำเนินการอย่างมีเป้าหมาย ตั้งแต่การกำหนดเป้าหมายของการผลิตที่เป็นไปเพื่อการจัดสรรคนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจในด้านการผลิต และการสนองต่อเป้าหมายระดับใหญ่ของประเทศ โดยมีการจัดการหลักสูตรที่มีเนื้อหาสาระวิชาที่สามารถแบ่งออกเป็นสาขาวิชาต่าง ๆ ได้มีการจัดการเรียนการสอนที่สามารถชี้ถึงความเป็นมาตรฐานได้ด้วยการจัดผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะมาเป็นผู้ให้ความรู้ในนามของครู อาจารย์ที่ต้องเป็นบุคคลที่ได้รับการฝึกฝนมาเป็นการเฉพาะ ทั้งทางด้านการถ่ายทอดความรู้ และเทคนิควิธีการในการถ่ายทอดความรู้ทั้งด้านจิตวิทยา เทคโนโลยีทางการศึกษา ตลอดจนระบบการติดตามและประเมินผลการศึกษาที่มีการสอบวัดอย่างเป็นมาตรฐาน ฐานะของการศึกษาดังกล่าวประกอบกับกระแสความคิดในการผลิตแห่งยุคสมัยของการพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรม การศึกษาจึงถูกมองในลักษณะเช่นเดียวกับโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นเรื่องของระบบหรือกระบวนการผลิตที่เมื่อใส่วัตถุดิบคือคนเข้าไปผ่านกระบวนการผลิต ก็สามารถได้ผลผลิตออกมาเป็นคนที่มีความรู้ ทักษะ ความสามารถตามเป้าหมายที่ต้องการในการผลิต ขณะเดียวกันก็สร้างความเป็นอื่นให้กับการเรียนรู้ลักษณะอื่นๆ ที่มีได้ผ่านกระบวนการจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากวิถีการดำรงชีวิต หรือการเรียนรู้จากธรรมชาติออกไปจากกรอบของการศึกษา

3. ตัวชี้วัดถึงระดับของการพัฒนา การศึกษาถูกใช้เป็นมาตรฐานสากลระดับโลกในการชี้วัดถึงระดับของการพัฒนา ทั้งในแง่ของปัจเจก ที่ชี้วัดถึงระดับสติปัญญาด้วยเกรตเจสส์หรือระดับของการศึกษาที่รับรองด้วยใบปริญญา ซึ่งนอกจากจะเป็นตัวชี้ถึงระดับสติปัญญาแล้วยังเป็นใบเบิกทางไปสู่งานอาชีพต่าง ๆ หรือในระดับประเทศในฐานะเป็นดัชนีชี้ถึงระดับของการพัฒนาที่มุ่งใช้ข้อมูลตัวเลขเป็นตัวบ่งบอกถึงระดับการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นจำนวนปีการศึกษาที่ประชาชนได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน ระดับคุณภาพของการศึกษาที่มีการกำหนดมาตรฐานสากลขึ้นเป็นตัวชี้วัดระดับคุณภาพ เช่น ระดับของการอ่านออกเขียนได้ หรือการแข่งขันทางวิชาการต่างๆ ในระดับสากล ตลอดจนจำนวนคนที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน ขณะเดียวกันก็สร้างขีดตรงข้ามขึ้นเพื่อเป็นดัชนีที่ชี้ถึงความด้อยพัฒนา โดยการกำหนดนิยามความหมายให้กับผู้ไม่รู้หนังสือ โดยผู้ไม่รู้หนังสือนี้จะเป็นตัวชี้วัดถึงด้านที่ตรงข้ามของการพัฒนาที่เรียกว่า ความด้อยพัฒนา

รูปลักษณะของการศึกษาที่ปรากฏเช่นนี้มีผลให้การศึกษาถูกจำกัดให้อยู่ในขอบเขตของการศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้น ส่วนการศึกษารูปแบบอื่นๆ ทั้งการศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัยจะมีความหมายก็ต่อเมื่อสามารถที่จะเทียบกับหลักสูตรหรือคุณวุฒิได้กับการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือกล่าวได้ว่าการศึกษารูปแบบอื่นจะสามารถดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อได้รับการรับรองจากการศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้ทำให้การศึกษาในระบบโรงเรียนได้รับการให้ความสำคัญ การศึกษาเรียนรู้ในรูปแบบที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมที่เป็นไปตามแบบแผนการดำเนินชีวิต จึงถูก

บดบังให้อยู่บนกระบวนของการศึกษา เนื่องจากเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนหลักการที่ไม่เป็นไปตามคุณลักษณะหรืออุดมการณ์ของการศึกษาในความหมายและบทบาทใหม่ในยุคของการพัฒนา

ทัศนะเช่นนี้ทำให้มองเห็นว่าการศึกษาไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของเทคนิค วิทยาการแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังผูกโยงไปถึงเรื่องของอำนาจและอุดมการณ์ที่จะเข้ามากำหนด กำกับ จัดกระทำกับสมาชิกในสังคมและกีดกันการศึกษาแบบแผนอื่นให้หมดความสำคัญ ตลอดจนการสร้างรูปลักษณ์ใหม่ของการศึกษาในเชิงรูปธรรมให้แตกต่างจากเดิม โดยการกำหนดให้มีการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน และแม้ว่าในภาพเบื้องหน้าที่ปรากฏของการศึกษาจะถูกทำให้เห็นถึงการเปิดพื้นที่ให้กับความรู้แบบอื่น ๆ รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้เป้าหมายที่มักได้รับการกล่าวถึง คือ ทำให้คนในชุมชนและสังคมมีปัญญา และมีศักยภาพในการเผชิญกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ รวมถึงสามารถจัดการกับปัญหา และสถานการณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยความรู้เป็นฐานของการดำเนินกิจกรรมและการดำรงชีวิตหรือเรียกว่า ทำให้คนคนในชุมชนและสังคมพึ่งตนเองได้ หากแต่จากปรากฏการณ์จริง วิฤติการณ์ทางการศึกษาที่ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ปัญหาการว่างงาน ปัญหาการจัดประเภทของกำลังแรงงานที่อาศัยการได้รับการศึกษาเป็นเกณฑ์ มีผลให้กำลังแรงงานโดยส่วนใหญ่ซึ่งได้รับการศึกษาเพียงระดับพื้นฐาน ได้รับเงินเดือนไม่มากนัก ซึ่งไม่เพียงพอต่อการใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่ นอกจากนี้ผู้ที่มีโอกาสทำงานในสถานประกอบการก็ยังคงต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดให้กับสถานประกอบการ ทั้งนี้การดำเนินงานของสถานประกอบการก็ต้องขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ดังนั้นเมื่อใดที่ระบบเศรษฐกิจของประเทศมีปัญหา ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อแรงงานในสถานประกอบการเช่นเดียวกัน สถานการณ์จริงที่ปรากฏเมื่อสภาพเศรษฐกิจของประเทศมีปัญหา มีผลให้สถานประกอบการหลายแห่งก็ต้องปิดกิจการ ซึ่งหมายถึงว่า แรงงานก็จะถูกยกเลิกการว่าจ้างและอยู่ในฐานะของผู้ว่างงาน การกลับไปใช้ชีวิตในชุมชนของผู้ว่างงานเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้วเป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่ง เนื่องจากความรู้ที่แรงงานเหล่านี้ได้รับ เป็นความรู้วิชาการสมัยใหม่ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่มีได้มีเป้าหมายเพื่อการใช้ชีวิตตามแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชน ความรู้จึงแปลกแยกจากวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ว่างงานส่วนใหญ่จึงต้องดิ้นรน ต่อสู้และฟันฝ่าเพื่อให้มีงานทำในภาคเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ซึ่งจะมีผลให้เกิดปัญหาตามมาจากวิฤติการณ์นี้อีกมากมาย

ปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นเช่นนี้ จึงนำมาสู่คำถามที่ว่า เหตุใดคนในชุมชนและสังคมโดยส่วนใหญ่ จึงยอมรับต่อการศึกษาระบบโรงเรียน และพร้อมที่จะแยกตนเองออกจากชุมชนและสังคมเพื่อเข้ารับการศึกษามีได้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของตนเองและชุมชน และแม้การศึกษาได้ขยายแนวคิดนิยามการศึกษาให้มีความกว้างขวางขึ้น ครอบคลุมทั้งการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว เหตุใด

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงยังดำรงอยู่ ดังนั้นการวิจัยนี้จึงได้คลี่คลายให้เห็นถึงอำนาจของความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ครอบงำ (hegemony) ให้ประชาชนโดยทั่วไปยอมรับและใช้แนวคิดการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) ตามแนวทางของมิเชล ฟูโก (Michel Foucault) อันเป็นการสืบค้นถึงกระบวนการ ขั้นตอนในการสร้างความหมาย อัตลักษณ์ให้กับเรื่องราว สรรพสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรา และเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับตัวเราในรูปวาทกรรมและภาคปฏิบัติของการของวาทกรรม (discursive practice) ซึ่งเป็นการพิจารณา ค้นหาวิธีการและกระบวนการที่ทำให้สรรพสิ่งในสังคมถูกทำให้กลายเป็นวัตถุเพื่อการศึกษา (objects of a discourse) ในภาคปฏิบัติของการของวาทกรรมแสดงถึงกระบวนการต่อสู้ เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสถาบัน บุคคล ช่วงเวลา เหตุการณ์ สถานที่ต่าง ๆ อย่างไรบ้าง และผลของการก่อรูปวาทกรรม มีผลกระทบต่อสรรพสิ่งอย่างไรบ้าง ทั้งโดยลักษณะของการปิดกั้นควบคุมสิ่งเหล่านี้ของวาทกรรมเป็นอย่างไร (Foucault, 1972 : 40 – 49) นอกจากลักษณะของการปิดกั้นแล้ว การก่อรูปของวาทกรรมยังมีผลกระทบต่อสรรพสิ่ง โดยการควบคุมสรรพสิ่งที่ถูกให้พื้นที่ และสรรพสิ่งที่ถูกผนวกรวม (inclusionary control) เพื่อสอดคล้อง ตรวจสอบ ควบคุมสรรพสิ่งที่ถูกให้พื้นที่และถูกผนวกรวมโดยสรรพสิ่งนั้นไม่รู้ตัว (Sibly, 1995 : 85 – 86 ; citing Stanley, 1985 Visions of Social Control)

ปฏิบัติการของการขยายขอบเขต นิยามของการศึกษาให้มีความกว้างขวางขึ้นในรูปของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และกระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ถูกผลิตขึ้นผ่านการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ ซึ่งได้ทำลายอัตลักษณ์ความหมายของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น และด้วยแนวปฏิบัติของระบบการศึกษานี้ได้ถูกอธิบายว่า จะทำให้คนในชุมชน และสังคมสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์และพึ่งตนเองได้ หากแต่ด้วยปฏิบัติการของการขยายขอบเขต นิยามของการศึกษาให้มีความหมายกว้างขวางขึ้นในรูปของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และกระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน มีผลให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกทำให้เป็นเพียงวัตถุเพื่อการศึกษา อันเป็นภาคปฏิบัติของการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่แสดงถึงโยงใยของอำนาจที่มีการต่อสู้ช่วงชิงการนำในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยการเปิดพื้นที่ให้กับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยการจัดระเบียบการดำรงชีวิตและความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน ภายใต้เงื่อนไขและข้อกำหนดของการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่ตอบสนองต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ด้วยแนวทางเช่นนี้ผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาได้แถลงว่า เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่จะนำพาคนส่วนใหญ่ของสังคมไปสู่การใช้ความรู้ และภูมิปัญญาเป็นฐานในการพัฒนา เพื่อพึ่งตนให้พึ่งตนเองทางความรู้ได้ ด้วยข้อเสนอเช่นนี้จึงได้นำไปสู่กระบวนการจัดระเบียบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในแบบแผนของการพัฒนาทักษะอาชีพและทักษะชีวิต และการจัดระเบียบการดำรงชีวิต

ของคนในชุมชนในแบบแผนการสร้างแหล่งเรียนรู้ ภายใต้นิยามความหมายของการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อถ่ายทอดแก่ผู้เรียนในชุมชน

สำหรับปฏิบัติการของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน แสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการทางอำนาจในการกำหนดให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกจัดกระทำให้มีลักษณะของความรู้ตามแบบที่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นผู้กำหนด มีการกำหนดให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาได้แถลงเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียน และชี้ให้เห็นว่าแนวทางนี้จะนำไปสู่ทางออกแห่งปัญญาของระบบการศึกษา นอกจากนี้รัฐและสถาบันต่าง ๆ ในสังคมยังได้สร้างกฎระเบียบเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา มีการวางระเบียบแบบแผนของหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรสถานศึกษา เพื่อใช้เป็นแบบแผนในการถ่ายทอดความรู้ในโรงเรียนและนำไปสู่การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปฏิบัติการของการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่ได้ขยายขอบเขตของการศึกษาให้มีความหมายกว้างขวางขึ้น ในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นกระบวนการที่การศึกษาในระบบโรงเรียนได้แสดงออกอย่างแยกขาด จนกระทั่งมองไม่เห็นโยงใยของอำนาจ อันเป็นเทคโนโลยีของอำนาจขั้นสูงสุด (technologies of power) ในการควบคุมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้วิชาการของโรงเรียน และการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ที่มีผลให้คนในชุมชน นักการศึกษา ผู้ปฏิบัติการสอน รวมถึงประชาชนโดยทั่วไป ต่างยอมรับว่าด้วยแนวทางของการขยายขอบเขต นิยามความหมายของการศึกษาให้มีความกว้างขวาง และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน จะเป็นหนทางของการแก้ไขปัญหาระบบการศึกษาและมีผลให้คนในชุมชนและสังคมสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ และพึ่งตนเองได้ กระบวนการขยายขอบเขต นิยามความหมายของการศึกษาให้มีความกว้างขวางและการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน แสดงให้เห็นถึงภาคปฏิบัติจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ดังนี้

ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในการขยายขอบเขตนิยามความหมายของการศึกษาให้มีความกว้างขวาง

การนิยามความหมายของการศึกษาที่กว้างขวางกว่ามิติของความเป็นศาสตร์เฉพาะทางที่ว่าด้วยการถ่ายทอดความรู้ การมีระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และการศึกษาในฐานะตัวชี้วัดระดับของการพัฒนา โดยขยายขอบเขตของการศึกษาไปสู่การศึกษานอกระบบ ดังที่กระทรวงศึกษาธิการ (2548:5) ชี้ให้เห็นบทบาทและการกิจของการศึกษานอกระบบ ซึ่งได้ทำหน้าที่จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ พัฒนาทักษะชีวิต พัฒนาสังคมและชุมชน จัดการศึกษาเทียบเท่าการศึกษานั้นพื้นฐาน จัดการศึกษานอกระบบของศูนย์ฝึก และพัฒนาอาชีพราษฎรบริเวณชายแดน

และการส่งเสริมการรู้หนังสือ ตลอดจนจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในแบบแผนของการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต และการให้บริการแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ความหมายของการศึกษาที่ถูกริบายกินความไปถึงทักษะ กระบวนการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนการส่งเสริมให้คนมีความรู้เพื่อการพัฒนาตนเอง และการดำรงชีวิตภายในชุมชนและสังคม หากพิจารณาตามสาระหรือภาพเบื้องต้นที่ปรากฏ ก็จะทำให้มองไม่เห็นถึงโยงใยอำนาจที่แผ่เร้นอยู่ภายใต้กระบวนการดังกล่าว ดังนั้นการคลี่คลายให้เห็นถึงอำนาจที่ปรากฏในภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในการขยายขอบเขตนิยามความหมายของการศึกษา จึงอาศัยการวิเคราะห์กระบวนการสร้างความรู้ความจริงให้แก่ความรู้ในแบบแผนการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และแถลงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

กระบวนการสร้างความรู้ ความจริงให้แก่ระบบความรู้ในแบบแผนการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

กระทรวงศึกษาธิการ (2548 : 35 – 36) ซึ่งให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของการปฏิบัติงานด้านการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย อันได้แก่ การยึดหลักการและแนวปฏิบัติด้านการศึกษาด้านยุทธศาสตร์ของรัฐ ที่ระบุว่า การศึกษาจะต้องเตรียมความพร้อมให้สอดคล้องกับการพัฒนาและการแข่งขันของประเทศ ซึ่งรัฐได้กำหนดเป้าหมายระดับชาติไว้ 2 เรื่อง คือ ในปี พ.ศ. 2551 ประชากรไทยจะต้องมีการศึกษาเฉลี่ย 9.5 ปี และร้อยละ 50 ของกำลังแรงงานมีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป ด้วยเป้าหมายหลักด้านการศึกษาเช่นนี้ หน่วยงานและองค์กรที่รับผิดชอบด้านการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงได้พัฒนารูปแบบและขยายการให้บริการกับกลุ่มเป้าหมาย โดยจัดกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนารูปแบบการเรียนการสอน สื่อ หลักสูตร ระบบการวัดประเมินผล ระบบการเทียบโอน เทียบระดับ เป็นต้น

ในทางปฏิบัติจริงที่สะท้อนข้างต้น จะเห็นได้ว่าแม้ว่าความหมายใหม่ที่กำหนดให้กับการศึกษา จะเพิ่มส่วนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเข้ามา หากแต่ภายใต้แนวนโยบายของการพัฒนาประเทศที่ยังมุ่งสร้างศักยภาพ และการแข่งขัน เพื่อพัฒนาความเติบโตให้แก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม โดยอาศัยการศึกษาเป็นกลไกสำหรับพัฒนาและผลิตกำลังแรงงาน ซึ่งหมายถึงว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนก็ยังถูกให้ความสำคัญเหนือกว่าการศึกษาทั้งสองรูปแบบนี้ และการศึกษาทั้งสองรูปแบบจะถูกให้ความสำคัญก็ต่อเมื่อสามารถเทียบเคียงกับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้เท่านั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมิได้มีความเรียบง่ายและยืดหยุ่นแต่ประการใด หากแต่พื้นที่ของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม

อรรถาธิบายเต็มไปด้วยความรู้ที่ถูกเลือกสรร ซึ่งเป็นกระบวนการที่มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) อธิบายว่าเป็นการสร้างความรู้ชุดหนึ่งให้เป็นความจริง (truth) โดยความรู้ความจริงนี้ ถูกผูกโยงกับอำนาจความรู้และอำนาจมิได้แยกออกจากกัน แต่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ในเวลาเดียวกัน ทั้งความรู้และอำนาจต่างก็มีเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง โดยอำนาจต้องการความรู้ที่จะมาสนับสนุนตัวอำนาจนั้น และความรู้ก็ต้องการอำนาจในการขยายอาณาเขตของความรู้เพื่อประกาศความถูกต้อง และการเป็นที่ยอมรับให้แก่ความรู้ชุดนั้น ความรู้และอำนาจจึงมีความเกี่ยวโยงกัน ขณะเดียวกันความรู้และอำนาจก็เกี่ยวข้องกับเรื่องของความจริง (truth) คือ แต่ละส่วนมีระบบของความจริง (regime of truth) ที่ผลิตขึ้นผ่านการมีอยู่ของอำนาจที่สร้างจากความรู้ ดังนั้นความจริงในทัศนะของมิเชล ฟูโก จึงเป็นกระบวนการที่มีระเบียบในการผลิต (production) การกำหนดกฎเกณฑ์ (regulation) การกระจาย (distribution) การเผยแพร่ (circulation) และการจัดการ (operation) ในเรื่องราวทั้งปวง เพื่อให้ความรู้หลักเป็นความจริงและมีอำนาจในสังคม (Foucault. 1972 : 215 – 216 ; Foucault. 1980 : 132 – 133)

อำนาจที่ส่งผ่านรูปแบบของความรู้ (forms of knowledge) มีลักษณะของการสร้างระบบควบคุมทางสังคมเพื่อขยายขอบเขตของความรู้ ทำให้การควบคุมมีความเป็นไปได้ และความรู้มีการพัฒนาควบคู่ไปกับปฏิบัติการแห่งการควบคุมพฤติกรรม การกำหนดให้องค์ความรู้มีฐานะเป็นระบอบแห่งกฎเกณฑ์ของปฏิบัติการทางความรู้ (regulatory regimes of knowledgeable practice) ผ่านการควบคุมโดยกระบวนการสังเกต การตรวจตรา การใช้เกณฑ์มาตรฐาน และศาสตร์เกี่ยวกับมนุษย์ (Human sciences) เพื่อผลิตร่างกายที่ถูกทำให้เชื่อ (docile body) ทั้งในลักษณะผู้กระทำที่ถูกกล่าวอ้างว่าเป็นผู้มีความสามารถ มีความรู้ดีกว่า (productive body) และผู้อยู่ใต้การควบคุม (Subjected body) (Goodson and Dowbiggin. 1990 : 106 ; citing Foucault. 1979 : 27 – 28 Discipline and Punish ; Foucault. 1977 : 25 – 26)

การสร้างความรู้ของการศึกษาในแบบแผนการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยให้เป็นที่ยอมรับได้ถูกกระทำการผ่านการจัดระเบียบสรรพสิ่ง และจัดระเบียบความรู้ที่ดำรงอยู่อย่างกระจัดกระจายให้อยู่ภายใต้รูปแบบ กฎเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นไปตามอุดมการณ์ของสังคม ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดกระบวนการจัดระเบียบวาทกรรม (order of discourse) ตามแนวทางที่ มิเชล ฟูโก ได้แสดงคำบรรยายไว้เมื่อ 2 ธันวาคม 1970 ที่ College de France และแปลโดย Rupert Swyer ซึ่งอธิบายว่า ในทุกสังคมมีการผลิตวาทกรรม โดยมีกระบวนการควบคุม การเลือกสรร เพื่อให้วาทกรรมมีความสำคัญ และฟูโกอธิบายว่าระบบของวาทกรรมประกอบด้วยสามระบบ ได้แก่ ระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภท (system of exclusion) ระบบการควบคุมและจำกัดขอบเขตวาทกรรม (system for the control and delimitation of discourse) และ หลักการกลั่นกรองผู้พูด (rarefaction speaking subjects) (Foucault. 1972 : 216 - 227)

ระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภท ประกอบด้วยยุทธศาสตร์การห้าม (prohibitory strategies) ซึ่งได้แก่ การห้ามพูดในบางเรื่องซึ่งเป็นเรื่องราวเฉพาะที่ผู้พูดต้องมีความรู้ในเรื่องรายนั้น ๆ ผ่านการฝึกฝนจากสถาบันการศึกษาที่เป็นที่ยอมรับของสังคม ประกอบด้วย หนึ่ง การให้สิทธิพิเศษกับบางคนให้พูดในบางเรื่อง เช่น เรื่องการศึกษาถูกกำหนดให้เป็นเรื่องราวที่สำคัญที่มีอาจพูดกันในฐานะการกระทำทั่วไปและมีนัยสำคัญต่อแนวทางการปฏิบัติ หากแต่การศึกษาที่จะมีผลในทางปฏิบัติได้นั้นจะต้องถูกสร้างหรือกำหนดผ่านพิธีกรรมบางอย่าง เช่น การจัดประชุมสัมมนาที่ถูกกำหนดให้เป็นวาระแห่งชาติ ขณะเดียวกันก็มีการให้สิทธิพิเศษกับบางคนให้พูดถึงการศึกษาในวาระแห่งชาติได้ เช่น บรรดานักการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร สอง การแบ่งแยกและปฏิเสธวาทกรรมบางอย่างให้เป็นอื่น เช่น การแบ่งแยกผู้มีการศึกษาออกจากผู้ที่ไม่มีการศึกษา และกีดกันให้ผู้ไม่มีการศึกษาอยู่ในพื้นที่ของการทำงานที่ต้องใช้แรงงานเป็นหลัก การเป็นผู้มีรายได้น้อย รวมถึงผู้ที่ไม่มีงานทำเพราะไม่มีการศึกษา ซึ่งหมายถึงการไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม สาม การแบ่งแยกสิ่งที่ถูกและผิด โดยอาศัยความรู้ที่ถูกกำหนดจากการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นเกณฑ์ หรือแบบแผนในการแบ่งแยกสิ่งที่ถูกและผิด ซึ่งในกระบวนการทั้งสามประการของระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภทก็เพื่อเจตจำนงในอันที่จะเข้าถึงความจริง (will to truth) ซึ่งความจริงผูกพันอยู่กับอำนาจที่กำหนดว่าความจริงในเรื่องของการศึกษานอกระบบและการศึกษาดตามอัธยาศัย ด้วยระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภทเช่นนี้มีผลให้คนในสังคมส่วนใหญ่เข้าถึงการศึกษาในลักษณะนี้ได้ และต่างก็ยอมรับว่าความจริงชุดนี้มีคุณค่า จึงขยายขอบเขตของการปฏิบัติตามความจริงนี้อย่างแพร่หลาย

ระบบการควบคุมและจำกัดขอบเขตวาทกรรม เป็นส่วนที่ทำให้เกิดอำนาจที่มาควบคุมวาทกรรมด้วยกฎเกณฑ์แห่งการจัดประเภท การจัดระเบียบ เพื่อให้วาทกรรมมีความเป็นไปได้ ซึ่งประกอบด้วยการวิจารณ์ (commentary) อันเป็นการพูดถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งเป็นวาทกรรมหลักของสังคมเพื่อยืนยันย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษา และกลไกการวิจารณ์ทำให้ชุดความรู้ของชุมชนหมดความถูกต้อง พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับผู้แต่ง (author) ซึ่งอาจจะมิได้หมายถึงตัวบุคคลเสมอไปให้มีอำนาจในการแถลงความหมาย เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาในระบบโรงเรียน อาทิ การเรียนการสอนตามหลักสูตร การจัดฝึกอบรมครู การนำเสนอเทคนิคการสอนเฉพาะ เช่น เทคนิคการสอนภาษาไทย เทคนิคการสอนคณิตศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งเรื่องราวทางการศึกษาที่นำเสนอล้วนสอดคล้องกับระเบียบ กฎเกณฑ์ของการศึกษาในช่วงนั้น (disciplines) อันเป็นการสร้างระบบการควบคุมการผลิตวาทกรรม และจำกัดขอบเขตของการศึกษาให้มีแบบแผนเดียวกันเพื่อให้เกิดการยอมรับ

หลักการถ่วงถ่วงผู้พูดและควบคุมตัวผู้พูด เป็นการทำให้วาทกรรมการศึกษาสามารถเรียงตัวเองอยู่ในสังคมอย่างชอบธรรม โดยการศึกษาขึ้นมาเถลิงอำนาจผ่านพิธีกรรมหรือกระบวนการ

ทางความรู้หรือศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับว่าถูกต้อง และในการสถาปนาความเป็นตัวตนของวาทกรรม การศึกษา ยังมีสังคมวาทกรรมเพื่อผลิตหรือคงความศักดิ์สิทธิ์เอาไว้ เช่น ในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้าน การศึกษา การผลิตเรื่องราวในสถาบันการศึกษาที่คอยควบคุม กลั่นกรอง และให้ความชอบธรรมกับ วาทกรรมที่ผลิตผ่านสถาบันการศึกษา

กระบวนการสร้างความรู้ความจริงเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ ถูกดำเนินการผ่านระบบวาทกรรมสามประการ ได้แก่ ระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบาง ประเภท ระบบการควบคุมและจำกัดขอบเขตวาทกรรม และหลักการกลั่นกรองและควบคุมตัวผู้พูด ข้างต้น มีผลให้เรื่องราวของการศึกษาดังกล่าว เป็นความจริงที่คนในสังคมต่างยอมรับ โดยการมองว่า การศึกษาทั้งสองรูปแบบคือ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นสิ่งจำเป็นต่อการ ดำรงชีวิตในสังคมยุคปัจจุบัน และผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาจะถูกมองว่าเป็นผู้ไม่มีความรู้ ไร้การศึกษา และไม่มีคุณค่าเพียงพอต่อการประกอบอาชีพในสังคมอุตสาหกรรมที่ต้องอาศัยความรู้ในระดับสูง

แสดงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบ และการศึกษา ตามอัธยาศัย

การกำหนดหลักการของการศึกษานอกระบบ ที่อธิบายถึงการศึกษามุ่งไปสู่ความเสมอภาค ในการเข้าถึง มีความเหมาะสมกับชีวิตของประชาชน มีการกระจายอำนาจแก่สถานศึกษาและมีการ ให้ภาคเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ และหลักการของการศึกษาตามอัธยาศัยที่อธิบายถึงการ ที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ได้อย่างสอดคล้องตามความสนใจ มีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่ไ้ ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษา ตลอดจนการจัดแนวทางการ เรียนรู้ที่เป็นประ โยชน์แก่ผู้เรียน ภายได้ข้อสรุปที่ว่าด้วยแนวดำเนินการดังกล่าวจะเป็นหนทางนำไปสู่ การเรียนรู้ตลอดชีวิต และการพึ่งตนเองทางความรู้

ความคาดหวังเกี่ยวกับทางออกของปัญหาในระบบการศึกษาในอันที่จะทำให้คนในสังคม พึ่งตนเองได้โดยอาศัยฐานความรู้เพื่อให้เกิดนิยามใหม่ของการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบและ การศึกษาตามอัธยาศัย ถูกผลิตภายใต้องค์ประกอบการดำเนินงานสามประการ ได้แก่ ความรู้หรือ กฎระเบียบ (disciplines) การวิจารณ์ (commentary) และผู้แต่ง (author) ซึ่งมีหน้าที่ตัดสินว่าสรรพสิ่ง ใดมีความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมผ่านการก่อรูปของวาทกรรม โดยพื้นฐานของความรู้ กฎเกณฑ์ แบบแผนและวัฒนธรรมหลักในสังคม (Danaher Schirato and webb. 2000 : 22 – 23 ; citing Foucault. 1972. The Archaeology of knowledge) การวิจารณ์หรือแสดงการณ์เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและ การศึกษาตามอัธยาศัย ถูกกำหนดโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา (expert) ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ และได้รับ การหล่อหลอม ถ่ายทอดวิชาความรู้จากสถาบันการศึกษาที่ได้รับการรับรองตามกฎหมาย

ระบบการศึกษาได้ผลิตให้ผู้เชี่ยวชาญอยู่ในฐานะของผลผลิตเชิงอุดมการณ์ (ideological product) เพื่อสืบต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจ การกระจายวาทกรรมการศึกษาที่มีนิยามกว้างขวางในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยได้ดำเนินการโดยการสร้างพิธีกรรมของการพูด (ritualization of speech) การกำหนดรูปแบบของการพูดที่ได้รับการรับรองถึงความถูกต้องชอบธรรม โดยให้สิทธิพิเศษแก่กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ได้รับการยอมรับจากสังคมให้เป็นผู้เผยแพร่เรื่องราวที่กำหนดขึ้น (Mills. 1997 : 71 – 72 ; citing Foucault. 1981. The Order Discourse ; Foucault. 1998 : 220 – 221) ผ่านเหตุการณ์ที่มีความสำคัญในระดับชาติ ที่เรียกว่าการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องบทบาทและแนวทางการพัฒนาการศึกษาทางไกลของกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2546 : 15 – 16) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความถูกต้อง ชอบธรรมที่จะจัดการศึกษานอกระบบ ดังนั้นการเสนอทางออกจากปัญหาการศึกษา โดยการจัดระเบียบความรู้ของชุมชน จัดระเบียบชีวิตคนในชุมชน และการถ่ายทอดความรู้วิชาการแก่คนในชุมชนผ่านแบบแผนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงถูกแสดงผ่านแถลงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการในประเด็นต่างๆ ดังนี้

การศึกษาทางไกลของกระทรวงศึกษาธิการ (ชาติรี โยสีดา. 2546) สรุปผลการดำเนินงานเหลือवल้งแลหน้า ครึ่งปี กศน. 48 (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน. 2548) บทบาทของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตามพรบ. กศน. 2551 (ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์. 2551) การศึกษาตามอัธยาศัย อะไร ทำไม และอย่างไร (วิศนี สิลตระกูล. 2544)

แถลงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญ ได้มุ่งเน้นให้มีการขยายการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยไปสู่ชุมชน ที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นภายใต้ความคาดหวังที่จะให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ จึงนำไปสู่แนวปฏิบัติสองลักษณะ ดังนี้

ลักษณะแรก นโยบายเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบ ได้สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างความสำคัญให้แก่การศึกษานอกระบบ อันนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติเพื่อการเข้าไปจัดระเบียบความรู้ การดำรงชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนการให้ความรู้วิชาการแก่ชุมชนภายใต้คำอธิบายถึงเป้าหมายที่จะก่อให้เกิดแนวปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ การสร้างสังคม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ การยกระดับการศึกษาให้กับกลุ่มเป้าหมายแรงงาน การจัดการเรียนรู้ สำหรับประชาชน และเยาวชนนอกโรงเรียน การพัฒนาอาชีพ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน การสร้างเครือข่าย การจัดการศึกษานอกโรงเรียน (กระทรวงศึกษาธิการ. 2548 : 4)

ลักษณะที่สอง แนวคิดและแนวทางดำเนินงานการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการแสดงถึงความสำคัญของการศึกษาตามอัธยาศัยที่มีจุดสำคัญในเรื่องของความยืดหยุ่น ทั้งในเชิงของตัวความรู้ กระบวนการศึกษาเรียนรู้ สถานที่จัดการศึกษาเรียนรู้และการประเมินผลการเรียนรู้ ซึ่งประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้โดยไม่ยากนัก (วิศนี สิลตระกูล. 2544)

ด้วยพิธีกรรมการพูดของผู้เชี่ยวชาญในลักษณะของการเผยแพร่วาทกรรมการศึกษาในระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยในรูปลักษณะของความรู้ที่มีความยืดหยุ่นตามครรลองชีวิตของคนในชุมชน และสังคม เพื่อใช้ในการแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการศึกษา การอธิบายความรู้วิชาการให้เสมือนหนึ่ง เป็นความรู้ที่มีความยืดหยุ่นนี้ มีผลให้การควบคุมต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นและการดำรงชีวิตของคนใน ชุมชนดำเนินไปโดยที่ชุมชนไม่รู้ตัว

ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้า มาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ถูกสร้างขึ้นในรูปของ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ที่เป็นการทำลายความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งการนำภูมิ ปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ถูกอธิบายว่าจะนำพาให้คนในสังคม พึ่งตนเองได้ หากแต่ด้วยการจัดกระทำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่นนี้ เป็นการให้ความหมายแก่ภูมิปัญญา ท้องถิ่นในฐานะวัตถุเพื่อการศึกษา อันเป็นภาคปฏิบัติของการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่แสดงถึงการมี อำนาจในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ว่าด้วยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งภูมิ ปัญญาท้องถิ่นถูกกำหนดให้ต้องปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตร การกำหนดให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ได้แสดงแถลงการณ์เกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ซึ่งถูกนำเสนอในฐานะทางออกจาก ปัญหาของระบบการศึกษา นอกจากนี้รัฐและสถาบันทางการศึกษา ยังได้สร้างกฎระเบียบเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญา ท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาและมีการวางระเบียบแบบแผนของหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อ ใช้เป็นแบบแผนในการถ่ายทอดความรู้ในโรงเรียน และนำไปสู่การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยปฏิบัติการของ การศึกษาในระบบโรงเรียนที่ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้อย่าง ปรากฏชัดข้อสงสัยและมองไม่เห็นโยงใยของอำนาจ ซึ่งมีผลให้คนในชุมชน นักวิชาการ นักการศึกษาและประชาชน โดยทั่วไปในสังคมต่างยอมรับ และเชื่อมั่นว่าด้วยแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาใน ระบบโรงเรียน จะเป็นหนทางแก้ไขปัญหาระบบการศึกษา และทำให้คนในสังคมมีศักยภาพที่จะพึ่งตนเองทางความรู้ ได้ ปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา แสดง ให้เห็นปฏิบัติการทางการศึกษาที่มีความซับซ้อนดังต่อไปนี้

กระบวนการสร้างความรู้ ความจริงให้กับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตร การศึกษาในระบบโรงเรียน

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้ถูกกำหนดในแบบ แผนของระเบียบ กฎเกณฑ์ และความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะ โดยยึดแบบแผนความรู้ในรูปของ

หลักสูตรเป็นหลัก การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงเป็นกระบวนการที่ความรู้วิชาการสมัยใหม่ตามแบบแผนของหลักสูตรได้เข้ามากำกับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในมิติของตัวสาระ เนื้อหาที่จะบรรจุในหลักสูตร และระเบียบกฎเกณฑ์ของการศึกษาที่กำกับความรู้ชุดนั้น ๆ ด้วยข้อกำหนดนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงต้องปฏิบัติตามจารีตของความรู้วิชาการ ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะสองลักษณะดังต่อไปนี้

หนึ่ง ความรู้ที่เป็นเนื้อหา สาระวิชา (subject matter) การกำหนดเนื้อหาสาระวิชาเพื่อบรรจุในหลักสูตร ถูกผลิตขึ้นอย่างเป็นระบบผ่านการจัดประเภทความรู้ ผู้ที่ทำหน้าที่จัดประเภทความรู้ ได้แก่ ผู้มีอำนาจที่รัฐและสังคมให้การยอมรับ ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาที่รัฐให้การรับรอง ความรู้ที่ถูกกำหนดในหลักสูตรจึงเป็นสาระวิชาที่มีความเชื่อมโยงกับเป้าหมายในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ ดังนั้นสาระความรู้ที่บรรจุในหลักสูตร จึงต้องเป็นความรู้ที่สนองตอบต่อเป้าหมายและทิศทางของการศึกษา และถูกจัดให้เป็นชุดความรู้หลัก หรือเป็นตัวแทนของความรู้ทั้งหมดในสังคม (forms of representation) ที่ถ่ายทอดในสถาบันการศึกษา อันมีนัยถึงการเป็นความรู้แบบราชการ (official knowledge) ซึ่งเป็นความรู้สากลที่สามารถนำไปใช้ได้กับการศึกษาทั่วทุกภูมิภาคของประเทศโดยมิต้องคำนึงถึงความแตกต่างในด้านบริบทและความแตกต่างของแต่ละชุมชนที่สถานศึกษานั้นตั้งอยู่แต่อย่างใด (Kelly. 1999 : 44 ; citing Eisner E.W. 1982 : Cognition and Curriculum ; Appel. 1993 : 65 – 66 ; Henson.n.d. : 210 – 221 ; Wexler. 1989 : 92 – 93 ; Carnoy. 1989 : 3 – 5 ; Lawton. 1980 : 20 – 21) ระบบการสถาปนาความรู้ประเภทหนึ่งให้เป็นความรู้แบบราชการที่มีความถูกต้องชอบธรรมต่อการนำมาบรรจุในหลักสูตรเพื่อถ่ายทอดแก่ผู้เรียน โดยอาศัยกฎเกณฑ์ของความรู้ที่สนองตอบต่ออุดมการณ์การพัฒนาประเทศที่มุ่งพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม มีผลให้ความรู้ของชุมชน (private knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการมีชีวิตที่อยู่รอดปลอดภัย มีชีวิตที่ดีงาม สงบสุขบนฐานของการพึ่งตนเองทางความรู้ ถูกมองว่าเป็นความรู้ที่ปราศจากคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาบรรจุในหลักสูตร จึงกระทำโดยการนำเพียงผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ตามกรอบกฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการเท่านั้น

เอกลักษณ์ของความรู้ในระบบการศึกษาอีกมิติหนึ่ง ได้แก่ ความรู้ในการจัดระเบียบหลักสูตร ซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกผลิตโดยสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อทำให้เรื่องของการศึกษามีลักษณะเฉพาะ สามารถเรียนรู้หรือพูดถึงได้ในสถานการณ์ทั่วไป (Stehr. 1994 : 160 ; Stewart. 1990 : 161) สถาบันการศึกษาที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการจัดระเบียบหลักสูตร ได้แก่ มหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาอื่นที่มีคณะครุศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ ที่ทำหน้าที่ในการผลิตความรู้และถ่ายทอดความรู้ สาระความรู้ที่ถ่ายทอดถูกจัดระเบียบอยู่ภายใต้ศาสตร์การพัฒนาหลักสูตร และมีความเป็นสาขาวิชาเฉพาะ (discipline) ส่วนการผลิตผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนา

หลักสูตรก็เพื่อผลในการควบคุม จัดระเบียบการพูดถึงความรู้ให้ดำเนินไปตามแบบแผนกฎเกณฑ์ของระบบการศึกษา

การสร้างความรู้ในระบบการศึกษาให้เป็นความรู้แบบราชการที่รองรับต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และมีสถานศึกษาที่ทำหน้าที่ในระดับปฏิบัติการ ได้แก่ โรงเรียน ซึ่งถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เรียน และสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาอื่นที่เปิดสอนคณะครุศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดศาสตร์ทางการศึกษา มีผลให้ความรู้ในระบบการศึกษาเป็นความรู้ที่ถูกสร้างให้เป็นความจริงที่มีอำนาจเหนือความรู้ชุดอื่น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ในกระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการศึกษามีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในฐานะความรู้ที่ต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของความรู้วิชาการอย่างเคร่งครัด

สอง ความรู้ในลักษณะของระเบียบ กฎเกณฑ์ (disciplines) อีกด้านหนึ่งของความรู้ในระบบการศึกษา ดำรงอยู่ในฐานะของระเบียบ กฎเกณฑ์ของการศึกษาที่มีอำนาจในการกับ สอดส่อง ดูแลให้บุคคลในสังคมดำรงอยู่ในฐานะของการเป็นร่างกายที่อ่อนนุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษา ความแบบยลของระเบียบ กฎเกณฑ์ของความรู้ ทำให้คนในสังคมมองไม่เห็นอำนาจที่แฝงเร้น ซึ่งทำให้คนยอมรับต่อระเบียบกฎเกณฑ์ดังกล่าว ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในรูปของตารางเวลาเรียน แบบแผนการแต่งกาย การขึ้นเข้าแถว การทำความเคารพครู ท่วงทำนองการพูด อิริยาบถต่าง ๆ ตลอดจนการวัดผลเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะและปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม เช่นเดียวกันกับครูที่ต้องปฏิบัติตามสอนในรายวิชาต่าง ๆ เนื้อหาสาระต่าง ๆ ตามที่กำหนดในหลักสูตร การปฏิบัติตัวเช่นนี้เป็นประจำทุกวัน ทำให้ผู้ที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ยอมรับความเป็นปกติธรรมดาของกฎเกณฑ์เหล่านั้น

นอกจากนี้ยังมีระเบียบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตร มีลักษณะเป็นกลไกที่ทำให้การศึกษามีอำนาจในการเข้าไปจัดกระทำต่อสรรพสิ่ง และวิถีชีวิตของคนในสังคม ด้วยการกล่าวอ้างถึงเหตุผลและความจำเป็นของการปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของหลักสูตร และเชื่อมโยงข้อกล่าวอ้างกับเป้าหมายของการจัดการศึกษา เพื่อให้หลักเกณฑ์ แบบแผนของหลักสูตรมีความสมเหตุสมผล การมีแนวคิดเช่นนี้นำไปสู่การสร้างความน่าเชื่อถือของระเบียบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตรจึงถูกผลิตอย่างเชื่อมโยงกับศาสตร์แห่งการพัฒนาหลักสูตร เพื่อการจำกัดขอบเขตเรื่องหลักสูตรให้อยู่ภายในแวดวงของนักพัฒนาหลักสูตร (curriculum specialists) ซึ่งเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในการพูดถึงเรื่องหลักสูตร ซึ่งทำให้มีผลในทางปฏิบัติ

ความเฉพาะเจาะจงของกฎเกณฑ์เกี่ยวกับหลักสูตรแสดงให้เห็นภายใต้แนวคิดการจัดหลักสูตรในชั้นเรียน ซึ่งจะต้องถูกอธิบายด้วยกฎเกณฑ์ด้านเนื้อหา วัตถุประสงค์ ยุทธศาสตร์การสอน การประเมินผลผู้เรียน การจัดเวลาในการเรียนและสถานที่เรียน (Sowell, 1996 : 19)

การที่ระบบการศึกษาจัดกระทำให้ออกลักษณะของความรู้มีคุณลักษณะพิเศษและถูกอธิบายด้วยหลักวิชาการของความเป็นศาสตร์ทางการศึกษาที่มีสถาบันการศึกษารองรับ มีแนวปฏิบัติในการนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติในสังคมผ่านการนำเสนอของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ในเวลาเดียวกันแหล่งรองรับผู้สำเร็จการศึกษาก็ถูกกำหนดขึ้นเพื่อให้บรรลุผลอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ การศึกษาจึงถูกยอมรับในฐานะของความจริงในสังคม ส่วนความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกนำเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงต้องปรับแบบแผนของความรู้ให้สอดคล้องกับระเบียบ กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการ ปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้เข้ามากำกับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างสมบูรณ์

แถลงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความเป็นผู้เชี่ยวชาญเกิดขึ้นในบริบทของสังคมทันสมัย ซึ่งมีหลักคิดของการจำแนกแจกแจงโครงสร้างทางสังคม (structural differentiation) ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยที่กระทำโดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงน้อยไปสู่สังคมที่มีการจำแนกแจกแจงอย่างซับซ้อน เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความทันสมัยเกิดขึ้นในทุกมิติของชีวิต ทั้งด้านการจำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การจำแนกกิจกรรมของครอบครัว ระบบค่านิยม การจัดช่วงชั้นทางสังคม เพื่อให้แต่ละหน่วยของสังคมมีความรอบรู้ มีความชำนาญเฉพาะด้าน อันมีผลต่อประสิทธิภาพการทำงานในสังคมสมัยใหม่มากขึ้น (Smelser. 1973 : 268 – 277) ซึ่งหน่วยสังคมที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการจัดการศึกษา ได้แก่ สถาบันการศึกษาซึ่งมีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้มีความเชี่ยวชาญด้านการศึกษา ในมิติของการถ่ายทอดความรู้ถูกจัดเป็นวิชาเฉพาะในด้านวิชาการ (professional education) ซึ่งประกอบด้วย วิชาหลักสูตรและการสอนเป็นวิชาหลัก และวิชาพื้นฐานทั่วไป ประกอบด้วย วิชาปรัชญา จิตวิทยา สังคมศาสตร์ และประวัติศาสตร์ (วิจิตร ศรีสะอ้าน. 2513 : 19 – 20) การที่ผู้เชี่ยวชาญได้รับการหล่อหลอมจากสถาบันการศึกษาที่ได้รับการรับรองจากกฎหมาย และมีปริญญาบัตรเป็นเครื่องรับประกัน เป็นสัญลักษณ์ที่ประกาศความเป็นผู้มีสิทธิพิเศษในการพูดเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา

การประกาศความสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ถูกกระทำผ่านเรื่องราวและสถานการณ์ที่มีความโดดเด่นในระดับชาติที่เรียกว่า การประชุมสมัชชาแห่งชาติว่าด้วยเรื่องภูมิปัญญาไทยกับการศึกษาไทย (รุ่ง แก้วแดง. 2543 : 242) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความถูกต้องชอบธรรมต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ดังนั้นการเสนอทางออกของปัญหาความล้มเหลวของระบบการศึกษา โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จัดการศึกษาในโรงเรียน จึงถูกแสดงผ่านคำพูด แถลงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา และนักวิชาการดังต่อไปนี้

ปฏิบัติการศึกษาไทย (รุ่ง แก้วแดง, 2543) แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตในศตวรรษที่ 21 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543) การปฏิรูปการศึกษาไทย (ปรัชญา เวสารัชช์, 2545) แนวคิดในการปฏิรูปการศึกษา (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2545) แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน (กรมวิชาการ, 2539) ทิศทางของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กรมวิชาการ, 2542)

จากแถลงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ได้ชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาของประเทศที่มีผลต่อประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นปัญหาสืบเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งให้ความสำคัญต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว และระบบการศึกษาแบบรวมศูนย์ทั้งในด้านการบริหารแบบราชการ การปฏิบัติงานการเรียนการสอนที่ละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่น สถานการณ์เหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้นบรรดานักการศึกษา นักวิชาการ องค์กรเอกชนต่างเสนอให้การปฏิรูปการศึกษาเป็นแนวทางสำหรับแก้ไขปัญหา โดยมีประเด็นเกี่ยวกับหลักสูตรคือ การกระจายอำนาจแก่องค์กรเอกชนและชุมชนในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชน ท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และแสวงหาแนวทางจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

กลไกและกระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาถูกนำเสนอโดยผู้เชี่ยวชาญ อันเป็นการเสนอหลักการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา โดยอาศัยอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นหลัก หลักการเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงการละเลยต่ออุดมการณ์ของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเป็นองค์รวม และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต อันมีการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงนั้นได้ ด้วยทัศนะเช่นนี้ ภาพของข้อเสนอของผู้เชี่ยวชาญในการนำความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ได้ถูกกำหนดเป็นนโยบายและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสามารถชี้ให้เห็นในสองประเด็นดังต่อไปนี้

หนึ่ง นโยบายในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา การแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ถูกผลิตในลักษณะของข้อกำหนดในระดับนโยบาย ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง (รัตนะ บัวสนธ์, 2535) สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัด

สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี (อังกุล สมคะเนย์. 2535) เป็นต้น และยังมีงานวิจัยอื่นๆ ในลักษณะเดียวกันนี้อีกมากมาย

ผลการวิจัยข้างต้นได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างข้อกำหนด ระเบียบในระดับนโยบาย ซึ่งถูกกำกับ รองรับด้วยสถาบันที่มีอำนาจในการจัดการศึกษา เพื่อผลในทางปฏิบัติให้มีการนำนโยบายไปใช้ในสถานศึกษาทุกแห่ง

สอง แนวปฏิบัติสำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวปฏิบัติสำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกกำหนดให้อยู่ในรูปความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร และระเบียบแบบแผนในการถ่ายทอดความรู้ และระเบียบแบบแผนในการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับแบบแผนของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนการสอน การผลิตรายวิชาสำหรับถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ระเบียบกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แก่ ระเบียบกฎเกณฑ์ในเรื่องการกระจายอำนาจทางการบริหารเพื่อให้โรงเรียนมีอำนาจในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น และการเพิ่มอำนาจแก่ชุมชนและผู้ปกครองในการจัดการศึกษา (เจือจันทร์ จงสถิตย์อยู่ และอมรวิรัช นาคทรรพ. 2539 : 120 – 121 ; อุทัย บุญประเสริฐ. 2545 : 192 – 193) ส่วนในเรื่องความรู้ ถูกกำหนดในแบบแผนความรู้เฉพาะ และแบบแผนการพัฒนาหลักสูตร ในลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่นที่ถูกอธิบายว่าให้ความสำคัญกับความต้องการของคนในชุมชน (วิชัย วงษ์ใหญ่. 2521 : 3 – 12)

แสดงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญในลักษณะของการเผยแพร่ว่าทหกรรมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนในรูปลักษณะของความรู้สำเร็จรูป สำหรับใช้ในการแก้ไขปัญหในระบบการศึกษา ทำให้ความรู้สำเร็จรูปชุดนี้ถูกใช้กระจายในสังคมว่าทหกรรม ซึ่งหมายถึงการนำแนวคิดมาใช้ในระดับปฏิบัติ เพื่อควบคุมกำหนดสภาพการปฏิบัติให้อยู่ในแบบแผนเดียวกันในทุกสังคม

ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียน

อัตลักษณ์ (identity) ตามแนวคิดของว่าทหกรรม เป็นเรื่องของการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อจัดระเบียบให้กับสิ่งที่ว่าทหกรรมนั้นกำหนดขึ้น ขณะเดียวกันอัตลักษณ์นี้ก็ทำหน้าที่สร้างความเป็นอื่นของอัตลักษณ์ขึ้นมาพร้อม ๆ กัน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542 : 113) และทำหน้าที่แบ่งแยก กีดกันสรรพสิ่งที่มีคุณลักษณะแตกต่างออกไปนอกกรอบ เช่น กำหนดคุณลักษณะของภาคเมืองต่างจากชนบท สังคมโบราณต่างจากสังคมทันสมัย หรือผู้มีการศึกษากับผู้ไม่รู้หนังสือ การพัฒนาต่างจากการด้อยพัฒนา ความรู้วิชาการต่างจากความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น เหล่านี้ก็คือการสร้าง

แตกต่าง ความเป็นอื่น หรือการกดทับต่อสรรพสิ่งในรูปแบบใหม่ เช่น การนำสรรพสิ่งที่แตกต่างให้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ของวาทกรรมหลักเพื่อสร้างการกดทับรูปแบบใหม่ที่มีความซับซ้อน ทั้งนี้เพื่อยืนยันให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งที่วาทกรรมนั้นสร้างหรือกำหนดขึ้น

ด้วยลักษณะของความหมายที่ให้การกับการศึกษา อันได้แก่ ศาสตร์เฉพาะทางที่ว่าด้วยการถ่ายทอดความรู้ การบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ การกำหนดตัวชี้วัดถึงระดับของการพัฒนา รวมถึงแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศในด้านการศึกษาที่ผ่านมา นอกจากจะเป็นการกำหนดอัตลักษณ์ให้การกับการศึกษาแล้ว ยังเป็นการก่อรูปแนวทาง การปฏิบัติทางสังคมที่เกิดขึ้น ติดตามมากับค่านิยมที่ให้ไว้ด้วย แม้กระทั่งประเด็นปัญหาและแนวทางการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาก็ถูกกำหนดขึ้นมาพร้อม ๆ กัน ซึ่งหากพิจารณาด้วยกรอบคิดในเรื่องวาทกรรมของมิเชล ฟูโก (ไซยรัตน์ เจริญสิน โอฬาร. 2542 : 7 ; อ้างอิงจาก Foucault. 1977) แล้ว จะเห็นถึงการเข้าไปจัดระเบียบหรือควบคุมการศึกษา โดยการสร้างอัตลักษณ์และความหมายให้การกับการศึกษาในรูปของวาทกรรมชุดหนึ่ง ซึ่งฟูโกเห็นว่า การกำหนดวาทกรรมเพื่อสร้างอัตลักษณ์และความหมายให้การกับสรรพสิ่งใด ๆ จะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการใช้อำนาจและความรุนแรงเข้าไปจัดกระทำกับสรรพสิ่งนั้น เพราะนอกจากวาทกรรมนั้นจะเข้าไปกำหนดอัตลักษณ์ และความหมายให้การกับสรรพสิ่งนั้น ๆ แล้ว ยังทำหน้าที่เก็บกด ปิดกั้น ขจัด หรือทำลายสิ่งที่แตกต่างออกไปจากอัตลักษณ์และความหมายของสิ่งที่วาทกรรมนั้นสร้างขึ้นมา อย่างไรก็ตามอัตลักษณ์และความหมายมีลักษณะที่สามารถจะเปลี่ยนแปลง เลื่อนไหลไปตามวาทกรรมที่สร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา ด้วยมุมมองดังกล่าว ฟูโกจึงเห็นว่าวาทกรรมเป็นมากกว่าเรื่องของภาษากำพูด หรือการตีความ แต่เป็นเรื่องของอำนาจและความรุนแรงที่แสดงออกมาในรูปของภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในสังคม (discursive practice)

ด้วยแนวคิดของมิเชล ฟูโกดังกล่าว จึงอาจมองได้ว่าความหมายและความสำคัญของการศึกษา เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นด้วยชุดของวาทกรรมที่ถูกกำหนดขึ้นจากฝ่ายที่มีอำนาจในสังคม ส่วนวาทกรรมชุดใดจะครองความเป็นวาทกรรมหลักและแพร่กระจายในสังคมได้นั้นขึ้นอยู่กับ การต่อสู้ช่วงชิงผ่านกระบวนการวาทกรรม คือ กระบวนการสร้าง กำหนด ก่อรูป ให้ความหมายตลอดจนการกำหนดกรอบคิดเกี่ยวกับการศึกษา โดยกระบวนการวาทกรรมจะกระทำผ่านกฎเกณฑ์ จารีตปฏิบัติในสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคม และด้วยกระบวนการวาทกรรมนี้ การศึกษาจึงถูกกำหนดให้มีอัตลักษณ์ตัวตนขึ้นมา และการศึกษายังได้สร้างความสำคัญและความโดดเด่นด้วยการช่วงชิงพื้นที่ในการกำหนดกรอบ ทิศทาง และความหมายให้การกับการเรียนรู้และการศึกษาแบบอื่น ๆ ในสังคมภายใต้พื้นที่ของการศึกษาที่ถูกเรียกว่า การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งเสมือนหนึ่งว่าการศึกษาให้ความสำคัญต่อทักษะความรู้ และการศึกษาแบบแผนอื่น ๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในสังคม โดยการทำให้ความรู้ของคนในชุมชน วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนถูกทำให้มีคุณค่าภายใต้วิธีคิด และกรอบกฎเกณฑ์ของ

การศึกษาในระบบโรงเรียน นับเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ทางอำนาจเพื่อช่วงชิงการนำในการทำหน้าที่กำหนด ผลิต สร้างอัตลักษณ์ของการศึกษา ตลอดจนการตรึงการศึกษาที่สร้างขึ้นให้เป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง ดังนั้นสรรพสิ่งที่เป็ขั้วตรงข้ามของการศึกษา อาทิ ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงถูกดึงเข้ามาสู่พื้นที่ของการศึกษาเพื่อเป็นส่วนประกอบที่ทำให้การศึกษายังคงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและได้รับการยอมรับจากสังคม หากแต่ด้วยภาคปฏิบัติการของการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นนี้ มีผลต่อความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่จะต้องถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นไปตามกรอบกฎเกณฑ์ กติกาที่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นผู้กำหนด อันเป็นการสูญเสียอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนอัตลักษณ์ของวิถีการดำรงอยู่ในชุมชน

ในส่วนนี้จึงนำเสนอความหมาย และอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับ โดยการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งกระทำผ่านพื้นที่ของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดังต่อไปนี้

ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้แบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

สถานการณ์การจัดระเบียบสรรพสิ่งเป็นสองขั้วตรงข้าม (binary opposition) เป็นมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจและความรู้ ซึ่งเป็นผลของวาทกรรม (discourse) และภาคปฏิบัติการของวาทกรรม (discursive practice) ซึ่งวาทกรรมจะทำหน้าที่ผลิตความหมายเกี่ยวกับความจริงในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งหมายรวมถึงการผลิตชุดความรู้ กฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติทางสังคม การมีสถาบันทางสังคม และปฏิบัติการทางสังคมที่ต่อเนื่องมาจากความรู้ นั้น ที่สำคัญก็คือการเปลี่ยนแปลงให้คนนิยามตนเองตามความรู้ที่ถูกผลิตออกมา ขณะที่อำนาจเป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์สังคมที่สถาปนาระบอบความจริง (regime of truth) ชุดใดชุดหนึ่งขึ้นมา เช่น ความจริงเกี่ยวกับคนบ้า หรืออาการที่ถูกจัดเป็นความผิดปกติทางเพศ ความจริงเหล่านี้นำไปสู่ปฏิบัติการทางสังคม ทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค ตั้งแต่สถาบันจิตเวช วิธีการบำบัดผู้ป่วย การมีโครงการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมเบี่ยงเบนในโรงเรียน การจับจ้องและความกังวลของพ่อแม่ต่อพฤติกรรมทางเพศของลูก การที่เด็กหญิง ชาย เติบโตขึ้นพร้อมกับมีความรู้สึกว่าตนเป็นคนปกติหรือผิดปกติทางเพศนั้น เป็นผลของการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของเขา ภายในอาณาจักรแห่งความจริงนั้น ๆ (subject positions) (อภิญา เพ็ญพสุกุล, 2543 : 43) ในมิติการศึกษาการจัดระเบียบสรรพสิ่งเป็นสองขั้วตรงข้ามเป็นกระบวนการที่สร้างให้ความรู้วิชาการตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นความรู้หลักของสังคม ขณะที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถูกมองว่ามีได้วางอยู่บนหลักเหตุผลตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ และอุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม จะถูกอธิบายว่าเป็นขั้วตรงข้ามของความรู้วิชาการ ผลที่

เกิดขึ้นจากกระบวนการดังกล่าว ทำให้มีนัยต่อชีวิตตรงข้ามด้านการศึกษามากมาย ดังเช่น ผู้รู้/ผู้มี การศึกษากับผู้ไม่มีความรู้/ไม่มีการศึกษา คนฉลาดกับคนโง่ เป็นต้น

หากแต่ในกระบวนการของการนิยามความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้ แบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มิได้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในลักษณะ ของการแบ่งแยกคู่ตรงข้าม ซึ่งเป็นความซับซ้อนของวาทกรรม การศึกษาในระบบโรงเรียนที่กระทำ การต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นและการดำรงชีวิตของคนในชุมชนในฐานะของคู่ตรงข้ามโดยที่สรรพสิ่ง เหล่านั้นและคนส่วนใหญ่ในสังคมไม่รู้ตัว ดังภาพที่สะท้อนความเข้าใจของคนโดยทั่วไปต่อการศึกษานอกระบบ ดังที่โกวิท วรพิพัฒน์ (2529 : 16 – 19) ซึ่งให้เห็นว่า งานการศึกษานอกระบบมี เป้าหมายอยู่ที่ประชาชนผู้ซึ่งขาดโอกาสหรือผู้เสียเปรียบในสังคม ดังนั้นในกระบวนการดำเนินงานยึด หลักการของการศึกษาดลอดชีวิตที่ต้องมีคุณลักษณะสามประการ ได้แก่ หนึ่ง วางอยู่บนหลักการ ของการศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต สอง ความจำเป็นที่จะต้องมียระบบข่าวสารข้อมูล เพื่อใช้ เป็นพื้นฐานรอบรับความรู้ใหม่ เทคโนโลยีใหม่ และสาม การเพิ่มทักษะที่จำเป็นเพื่อเพิ่มความรู้ พื้นฐานในการดำรงชีวิต

ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัย ได้ถูกอธิบายว่าเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่เป็นการเรียนรู้ จากประสบการณ์จากการทำงาน บุคคล ครอบครัว ชุมชนและแหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูน ความรู้ ทักษะ ความบันเทิง และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีลักษณะสำคัญคือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มี เวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียนและไม่มีการสอน ไม่มีการรับ ประกาศนียบัตร ลักษณะการเรียนส่วนใหญ่เป็นการเรียนเพื่อความรู้และนันทนาการ อีกทั้งไม่จำกัด เวลาเรียน สามารถเรียนได้ตลอดเวลา และเกิดขึ้นในทุกช่วงวัยตลอดชีวิต (กรมการศึกษานอก โรงเรียน. 2538 : 83)

ภาพปรากฏเชิงรูปธรรมของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดูเสมือนหนึ่ง การศึกษามีได้เป็นเรื่องที่อยู่ห่างไกลจากครรลองการดำรงชีวิตของคนในชุมชน และเป็นการศึกษาที่ถูก นิยามใหม่ให้เอื้อต่อชีวิตของชุมชน แต่อย่างไรก็ตามหากได้พิจารณาถึงความซับซ้อนของความรู้ในยุค สมัยนี้ จะทำให้มองเห็นถึงกระบวนการทางอำนาจที่มีความซับซ้อนในการแสดงภาพเชิงรูปธรรมของ การเปิดกว้างในนิยามความหมายของการศึกษา กล่าวคือ ความรู้ความจริงในยุคสมัยนี้มีได้เป็นเพียง ความรู้ความจริงที่วางอยู่บนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นความรู้ความจริงที่ถูกจัด ระเบียบโดยอุดมการณ์ทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ ความรู้ความจริงจึงถูกแบ่ง ออกเป็นความรู้ความจริงทั่วไปกับความรู้ความจริงที่ใช้ประโยชน์ในมิติเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้ ซึ่ง เท่ากับว่าเป็นการผนวกความรู้ความจริงเข้ากับการใช้ประโยชน์ หรือใช้ประโยชน์ในการสร้างผลผลิต ได้ ความรู้ความจริงนั้นก็จะได้รับการยอมรับว่าเป็นความรู้ความจริงที่มีคุณค่า

ความรู้ ความจริง จึงจำกัดเฉพาะความรู้ ความจริงที่สอดคล้องกับหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ ที่สามารถตรวจสอบ และพิสูจน์ได้ด้วยการทดลอง วิจัยเพื่อยืนยันถึงการใช้ประโยชน์จากความรู้ นั้น และด้วยการจัดระเบียบให้กับความรู้เช่นนี้ แม้แต่ความรู้ความจริงที่วางบนฐานหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ แต่ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในการผลิตสินค้าหรือบริการ ก็กลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าน้อยหรือไม่มีคุณค่าก็ย่อมได้

ด้วยแนวคิด การมองความรู้ข้างต้นจะเห็นว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีการออกแบบกำหนดให้ผู้เรียนได้รับความรู้วิชาการที่มีประโยชน์ต่อการเป็นแรงงานในสถานประกอบการในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงใช้เหตุผลดังกล่าวอธิบายถึงความสำคัญที่เหนือกว่าการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งหมายความว่า การศึกษาทั้งสองรูปแบบ จะมีความหมายและความสำคัญก็ต่อเมื่อสามารถนำความรู้ไปเทียบเคียงกับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้

การนิยามความหมายของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจึงเป็นกระบวนการที่กำกับให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และคนในชุมชนให้ต้องสับขมค่อแนวคิดของความรู้ และการศึกษาในระบบโรงเรียน และพร้อมที่จะปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่การการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นผู้กำหนด

ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้แบบแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นกระบวนการจัดระเบียบความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ แบบแผนของการศึกษาเพื่อกำกับให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นปฏิบัติตามกฎระเบียบของการศึกษาที่ถูกผลิตอยู่ในรูปของความรู้หรือหลักสูตร ดังนั้นในกระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเป็นความพยายามที่จะแสดงให้เห็นภาพของการเปิดพื้นที่ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาที่ประกอบไปด้วยความรู้สองชุด ชุดแรก คือความรู้วิชาการสมัยใหม่และความรู้ตามแบบแผนหลักสูตรภายใต้กระบวนการของความรู้วิชาการสมัยใหม่ และผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการนี้ จึงเป็นคำถามสำคัญกล่าวคือ ในกระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน มีผลอย่างไรต่อความรู้วิชาการ และความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น และท้ายที่สุดการเกิดขึ้นของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตร มีผลอย่างไรต่อระบบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน การคลี่คลายเพื่อตอบคำถามถึงการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในชุมชน อันเกิดขึ้นจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาใน

ระบบโรงเรียน จะทำให้เห็นถึงความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยความรู้ตามแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังต่อไปนี้

การจัดระเบียบความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้ระเบียบ กฎเกณฑ์ความรู้วิชาการ

การซ้อนทับของความรู้สองชุดในพื้นที่ที่ถูกเรียกว่าหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา อันได้แก่ ความรู้วิชาการสมัยใหม่และความรู้ตามแบบแผนภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งความรู้วิชาการสมัยใหม่ถูกกำหนดให้เป็นความรู้หลักสำหรับการถ่ายทอดให้แก่ผู้เรียน ซึ่งมีระเบียบ กฎเกณฑ์เป็นการเฉพาะ และระเบียบกฎเกณฑ์ของความรู้วิชานี้ถูกกำหนดให้เป็นแบบแผนหลักสำหรับการกำกับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากเป้าหมายของความรู้วิชาการสมัยใหม่ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับอุดมการณ์ในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ ซึ่งหมายถึงว่าความรู้วิชาการสมัยใหม่ได้ถูกให้ความสำคัญในฐานะของความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในวงกว้าง มีแหล่งผลิตความรู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ได้แก่ สถาบันการศึกษา มีแหล่งงานสำหรับรองรับผู้สำเร็จการศึกษา นอกจากนี้เมื่อผู้มีการศึกษาได้รับการว่าจ้างจากสถานประกอบการ สถาบันและองค์กรต่าง ๆ ก็ย่อมจะได้รับค่าตอบแทนและสวัสดิการ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้ปฏิบัติการของการศึกษาได้แพร่ขยายไปสู่วิถีชีวิตของคนแทบทุกมิติ และการที่ความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกมองว่ามีความสำคัญ โดยคำอธิบายของการยึดโยงกับอุดมการณ์การพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นความรู้วิชาการจึงถูกจัดให้อยู่ในลำดับชั้นของความรู้ชั้นสูง (higher level) ขณะที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่ได้มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ หากแต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และสอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชนแต่ละถิ่นที่ ซึ่งไม่สามารถอธิบายได้ภายใต้หลักเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ จึงถูกมองว่าเป็นความรู้ที่ไม่มีความเป็นสากล และไม่มีคุณค่าต่อกระบวนการของการพัฒนาประเทศ จึงถูกจัดให้เป็นความรู้ที่มีคุณค่าในระดับต่ำ (lower level)

โดยนัยเช่นนี้ การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงรับรู้ต่อความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะของความรู้ที่ไม่มีประโยชน์ในมิติเศรษฐกิจ และจัดให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมีสถานะในระดับต่ำ การศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ (occupier) ของความรู้ ซึ่งได้สร้างปฏิบัติการการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงได้กำหนดระเบียบกฎเกณฑ์แบบแผนของความรู้เพื่อควบคุมภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งถูกรับรู้ในฐานะของการเป็นคนนอก (the outsider) ให้ยอมรับต่อกฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการ อันเป็นการกำหนดบทบาทหน้าที่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้อยู่ภายใต้เงื่อนไขและข้อกำหนดภายใต้กรอบคิดของการศึกษาในระบบโรงเรียน (Sibley, 1995 : 32 – 34) ระเบียบกฎเกณฑ์และแบบแผนของความรู้ที่การศึกษาในระบบโรงเรียนผลิตขึ้น ได้แก่ ข้อกำหนดในหลักสูตร และแบบแผนความรู้ในหลักสูตร ซึ่งได้สร้างระเบียบเพื่อการกำกับภูมิปัญญา

ท้องถิ่นให้เข้ามาสู่การศึกษาในในระบบโรงเรียน ในลักษณะของการนำเอาสาระความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดเป็นหลักสูตร (กรมวิชาการ. 2539 : 1 - 3) ซึ่งมีระเบียบ กฎเกณฑ์ เวลาเรียน กระบวนการเรียนรู้ที่ชัดเจนแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนตามกฎหมายของหลักสูตรแกน (core curriculum) ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกจำกัดขอบเขตตามข้อกำหนดของแนวทางการจัดระเบียบความรู้ในรูปของหลักสูตรที่ถูกผลิตโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตร ด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์ดังกล่าว ทำให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องถูกแปรเปลี่ยนไปตามกรอบความคิดเรื่องหลักสูตร แสดงให้เห็นถึงนัยที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องถูกผูกติดและขึ้นอยู่กับความรู้ตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียน ฐานะของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเสมือนหนึ่งถูกควบคุมโดยความรู้วิชาการตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียน (subjugated knowledge) และเป็นความรู้ที่อยู่ในระดับต่ำ (inferior knowledge) ซึ่งจะต้องพึ่งพิงความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งเป็นความรู้ในระดับที่สูงกว่า (superior knowledge)

ความเหลื่อมล้ำในเชิงความรู้ของความรู้วิชาการตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียน และความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ถูกสร้างผลิตให้เป็นจริง โดยการเชื่อมโยงและสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับการให้คุณค่าต่อบุคคลในสังคม ทำให้เกิดเป็นระบอบแห่งคุณค่า (regimes of values) ที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ที่มีกฎเกณฑ์แบบแผนความเป็นมาตรฐานสำหรับการตัดสินใจในเชิงคุณค่าแก่สรรพสิ่งรวมทั้งบุคคลที่อยู่ในสังคมด้วย (Mc Guigan. 1996 : 30 - 32)

การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนด้วยการยอมรับต่ออัตลักษณ์ความรู้วิชาการตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียน

การสลายเขตแดนหรือเส้นแบ่งของความรู้สองชุด อันได้แก่ ความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนและความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดขึ้นจากกระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยการกำหนดให้ระเบียบ กฎเกณฑ์ และความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นให้มีความถูกต้องชอบธรรมในรูปของกฎหมายทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ กฎเกณฑ์เหล่านี้ถูกแสดงผ่านสถาบัน แดงการณของผู้เชี่ยวชาญ กิจกรรมต่าง ๆ ระบบของกฎเกณฑ์เหล่านี้มีผลต่อการกำกับให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องถูกปรับแบบแผนความคิด การปฏิบัติให้สอดคล้องกับจารีตของระบอบความจริงเรื่องการศึกษา

การปรับให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยการปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ วิธีคิดในเรื่องหลักสูตรอย่างเข้มงวด รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยินยอมจะปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับระเบียบแบบแผน ระเบียบ กฎเกณฑ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงเป็นกระบวนการสร้างข้อกำหนดเพื่อลดทอนให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เข้ามาสู่พื้นที่ที่เต็มไปด้วยกฎระเบียบ ทั้งนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกให้ความสำคัญเพียงสาระหรือผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดังปรากฏการณ์การแปรสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นให้อยู่ภายใต้กรอบของการศึกษาในระบบโรงเรียนในเรื่องการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ที่อาศัยกรอบ กฎเกณฑ์ กติกาของความรู้วิชาการในการจัดประเภทความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดประเภทผู้รู้ในชุมชนเพื่อให้การศึกษาในระบบโรงเรียนได้ใช้ประโยชน์ในผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อความสะดวกในการควบคุมความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีการสร้างครุภูมิปัญญาที่ถูกหล่อหลอมให้มีอัตลักษณ์เสมือนหนึ่งมีความเป็นครูตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งถูกผูกโยงเข้ากับวุฒิการศึกษา การได้รับเงินเดือน การได้รับเกียรติและสถานภาพทางสังคม ครุภูมิปัญญาจึงถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ในฐานะของการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งจะต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของความเป็นครูผู้สอน ได้แก่ การร่วมพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา การเขียนแผนการสอน การถ่ายทอดความรู้ที่จัดเป็นรายวิชาการเรียนการสอนตามตารางเรียน และการประเมินผลผู้เรียน

ด้วยข้อกำหนดของการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นนี้ มีผลให้ครุภูมิปัญญาจะต้องพึงพิงต่อครูประจำการทั้งในเรื่องของความรู้ การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในโรงเรียน อย่างไรก็ตามแม้ว่าในอีกด้านหนึ่งระบบการศึกษาจะแสดงการให้เกียรติแก่ครุภูมิปัญญาอย่างเป็นรูปธรรม แต่ในความเป็นจริงแล้วครุภูมิปัญญาก็ตระหนักในความรู้ที่ค้ำยกว่าของตนเอง ซึ่งมีอาจเทียบเท่ากับความรู้วิชาการที่ครูประจำการในโรงเรียนมีได้

ตัวอย่างของการให้เกียรติแก่ครุภูมิปัญญาของระบบการศึกษา มีผลให้คนในชุมชนต่างยอมรับต่อกระบวนการจัดการศึกษาในลักษณะดังกล่าว และพยายามที่จะใช้แบบแผนของการเรียนภูมิปัญญาในโรงเรียนมาใช้ในวิถีทางของการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชน นับเช่นนี้มีผลให้ผู้รู้ในชุมชนมองความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นในมิติของการอนุรักษ์มรดก อันเป็นการมองความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความหุ่ดนิ่ง และมีคุณค่าเฉพาะการรำลึกถึงอดีต ดังนั้นอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกพัฒนา สร้างสรรค์อย่างมีเป้าหมาย มีกระบวนการปรับเปลี่ยนความรู้ให้เหมาะสมกับบริบทความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของสังคม จึงค่อยๆ เลือนหายไปจากชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์ให้เห็นถึงเบื้องหน้าของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่จัดกระทำต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในแบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ว่าส่งผลต่อความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน และการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่า การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มิได้เป็นอิสระจากการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยมีลักษณะของการเป็นภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียน อันมีนัยถึงการ

ควบคุมระบบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่น และการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

ในมิติของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ถูกกลืนกลายให้เห็นว่ากระบวนการดังกล่าว ส่งผลต่ออัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน และอัตลักษณ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร

การสืบค้น เพื่อชี้ให้เห็นความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงเริ่มต้นด้วยการชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ใช้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคง เติบโตของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ซึ่งแตกต่างจากอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต ขณะที่ภาคปฏิบัติการของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นระบบโยงของอำนาจที่จะเข้ามาสร้างความชอบธรรมให้แก่ความรู้ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นความรู้หลักของสังคม และทำให้เห็นว่าความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญน้อยกว่า อันนำไปสู่ประเด็นหลักของการศึกษา ซึ่งเป็นการวิเคราะห์นิยามความหมายของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่เป็นเพียงภาคขยายเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การศึกษาในระบบโรงเรียน และวิเคราะห์การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยชี้ให้เห็นว่ามีกระบวนการอย่างไร และมีผลต่อความหมาย อัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียนอย่างไร และมีผลต่อความหมาย อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร โดยมีแนวทางการวิเคราะห์ดังนี้

การวิเคราะห์อุดมการณ์ของบการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นว่า อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร มีความแตกต่างจากอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร และอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนกำกับต่อความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร โดยศึกษาจากแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศที่เข้ามากำหนดทิศทางของการศึกษา และการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์นี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงการสร้างให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นวาทกรรมหลัก และชี้ให้เห็นถึงการมีอำนาจต่อการกดทับ ปิดกั้นความรู้แบบอื่น ๆ และภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นอย่างไร โดยใช้แนวคิดเรื่องการจัดระเบียบวาทกรรม (order of discourse) ในการจัดระเบียบความรู้ที่ได้อธิบายถึงระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภท ระบบการควบคุม และจำกัดขอบเขตของวาทกรรม และหลักการกลั่นกรองผู้พูดและควบคุมตัวผู้พูด แนวทางดังกล่าวแสดงให้เห็นในภาคปฏิบัติการของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนในรูปของการผลิตหลักสูตรแห่งชาติ

การวิเคราะห์ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับ โดยการศึกษาในระบบ โรงเรียน การวิเคราะห์นี้เพื่อเผยให้เห็นว่าการนิยามการศึกษาในนามของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ส่งผลต่อความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน และการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอย่างไร โดยอาศัยการวิเคราะห์ว่าทฤษฎีเพื่อเผยให้เห็นถึงโยงใยของอำนาจในการสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสถาบัน บุคคล เหตุการณ์ต่าง ๆ และอาศัยแนวคิดการจัดลำดับชั้นของความรู้ (hierarchies of knowledge) เพื่อชี้ให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกจัดระเบียบโดยนิยามการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มีฐานะตำแหน่งและอัตลักษณ์เป็นอย่างไร ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอย่างไร ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกนำเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน จะถูกชี้ให้เห็นว่ามีฐานะ ตำแหน่งในระบบความรู้ของโรงเรียนอย่างไร และมีผลต่อการสลายอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้วิกฤติการณ์ทางการศึกษาที่การศึกษาในระบบโรงเรียนถูกวิพากษ์ วิจัย โดยเฉพาอย่างยิ่งในประเด็นของความไม่เท่าเทียมด้านโอกาสของการเข้ารับการศึกษาระดับสูง การว่างงานในภาคเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม การละทิ้งครอบครัวเพื่อเข้ามาทำงานในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ รวมถึงการล่มสลายของชุมชน จากการวิพากษ์ วิจัยต่อปัญหาวิกฤติการณ์ทางการศึกษาได้นำไปสู่กระแสความคิดในการแสวงหาทางออกจากปัญหา โดยการเสนอให้สังคมพิจารณาต่อกระบวนการสร้างความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนหรือที่เรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น

กระแสแนวความคิดการแสวงหาทางออกจากวิกฤติการณ์ทางการศึกษา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมในระดับนโยบาย และในระดับปฏิบัติ ซึ่งเป็นการกำหนดแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่แสดงถึงการให้ความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ การสร้างความรู้ของชุมชน อันเป็นภูมิปัญญาที่คนในชุมชนสร้างขึ้น อันได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พุทธศักราช 2550 – 2554) หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 อย่างไรก็ตามแบบแผนและกฎเกณฑ์ของการขยายขอบเขตนิยามการศึกษาในระบบโรงเรียน และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ถูกออกแบบและกำหนดให้หน่วยงานในระดับปฏิบัติการดำเนินการปฏิบัติ ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าและการวิจัยที่เกิดขึ้นตามแนวทางนี้ จึงเป็นการปฏิบัติตามแบบแผน กฎเกณฑ์ที่ได้รับมอบหมายมากกว่าที่จะตั้งคำถามต่อเป้าหมายและกระบวนการและผลที่เกิดขึ้นต่อชุมชน งานวิจัยที่เกิดขึ้นตามกระแสนี้จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนารูปแบบ (model) การจัดการศึกษา รวมถึงเทคนิควิธีที่จะจัดกระทำต่อความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้วยเป้าหมายของการวิจัยที่มุ่งตั้งคำถามต่อการขยายขอบเขตความหมายของการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการตั้งคำถามต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อเผยให้เห็นถึงความหมาย และอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกระทำภายใต้การขยายขอบเขต ความหมายของการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และที่ถูกกระทำภายใต้การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

การวิจัยนี้จะชี้ให้เห็นความซับซ้อนของการขยายขอบเขต ความหมายของการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยแนวทางดังกล่าวนี้ รัฐได้อธิบายให้เห็นว่าจะช่วยให้คนในชุมชนและสังคมตระหนักถึงศักยภาพ ความรู้ ความสามารถของตนเองและมีการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ ความรู้อย่างสอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสรรพสิ่ง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ จากประเด็นที่เป็นความคาดหวังของรัฐในฐานะผู้กำหนดนโยบายและแนวดำเนินการ จึงชี้ให้เห็นว่าแท้จริงแล้วการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนมีอุดมการณ์อย่างไร ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาที่ถูกจัดกระทำในแบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร

กระบวนการศึกษา วิเคราะห์และพื้นที่สำหรับการรวบรวมตัวบท

การวิเคราะห์การขยายขอบเขต ความหมายของการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงโยงใยปฏิบัติการทางอำนาจที่มีความซับซ้อน และผลจากกระบวนการดังกล่าวที่มีต่อความหมาย และอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยกำหนดประเด็นการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีเป้าหมายเพื่อศึกษาอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนว่าอย่างไร และอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้กำกับต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในแบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงแบบแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างไร การศึกษานี้จึงเริ่มจากการชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนและกระบวนการที่ทำให้สังคมยอมรับในฐานะของการเป็นอุดมการณ์หลัก ซึ่งได้ครอบงำและกำกับวิถีการดำรงชีวิตในแบบแผนของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังปรากฏในรูปของระเบียบ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการศึกษา เช่น แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ แดงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการศึกษา เอกสารหลักสูตร และเอกสารทางวิชาการของโรงเรียน

การวิเคราะห์ในส่วนนี้อาศัยการวิเคราะห์ตัวบทที่กล่าวถึง เขียนถึงการศึกษาในแผนการพัฒนา ระบบเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมของประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้มองเห็นอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของการศึกษาในลักษณะของการส่งผ่านอุดมการณ์ไปยังสมาชิกของสังคมในแบบแผนของการขยายขอบเขต นิยามความหมายการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และในแบบแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยศึกษาจากการ

กำหนดนโยบายการศึกษาของรัฐ การส่งผ่านนโยบายการศึกษามายังสถาบันการศึกษา แบบแผนและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การประเมินผลผู้เรียน และแนวนโยบายการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องภูมิปัญญาท้องถิ่นและการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีนี้เพื่อเชื่อมโยงเหตุการณ์ ความคิด การพูดและการกระทำต่าง ๆ ทางการศึกษา เพื่อให้เห็นอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมีผลต่อการกำหนดและกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และกำกับแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

2. การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้แก่ เป้าหมายของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความจริง การทำหน้าที่หลักในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ของระบบการศึกษา และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้เรียนในฐานะของผู้มีการศึกษา ซึ่งภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน จะแสดงให้เห็นโยงใยของอำนาจ ความรู้ในการกดทับและกำกับต่อความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และในรูปแบบของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน โยงใยของอำนาจและความรู้จะชี้ให้เห็นความไม่เสมอภาคของความรู้ในแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียนและความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น

การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการศึกษาจากโรงเรียนของชุมชน ซึ่งในการวิจัยนี้ได้เลือกโรงเรียนสามบ่อวิทยา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอระโนด สังกัดสำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และชุมชนเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์สำหรับการใช้โรงเรียนของชุมชนเป็นพื้นที่ในการศึกษา เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการทำงานของโรงเรียนที่ได้สร้างผู้มีการศึกษา ซึ่งมีความแตกต่างจากผู้รู้ในชุมชน และได้ส่งต่อผู้เรียนจากโรงเรียนให้เข้าสู่การศึกษานอกระบบ การใช้ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนเป็นพื้นที่ในการศึกษา เพื่อชี้ให้เห็นถึงกระบวนการของการศึกษาที่ถูกเรียกว่าการศึกษานอกระบบที่ได้จัดกระทำต่อผู้เรียน และความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนการใช้ชุมชนเป็นพื้นที่ในการศึกษา เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการทางอำนาจของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ได้เข้ามาจัดกระทำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอนทั้งที่ปฏิบัติการในโรงเรียนและศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน ผู้เรียนที่เรียนในระบบโรงเรียน และการศึกษานอกระบบ รวมถึงผู้รู้ในชุมชน การรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ระดับลึก โดยมีแนวคำถามเพื่อการเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการศึกษา

3. การวิเคราะห์ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียน การวิเคราะห์ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการชี้ให้เห็นถึงความหมาย และอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยแบบแผนของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งรูปแบบการศึกษาที่กล่าวถึงนี้ต่างอยู่ภายใต้อำนาจของการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้นในส่วนนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ถึงอำนาจของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กระทำการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมีผลต่อการจัดระเบียบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบของโรงเรียน การจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน รวมถึงการจัดระเบียบการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การวิเคราะห์ในส่วนนี้ผู้วิจัยอาศัยโรงเรียน ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนและชุมชนเป็นพื้นที่สำหรับทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว การศึกษาข้อมูลจากพื้นที่ทั้งสามลักษณะ เป็นการศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงผลของการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีต่อความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้การทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ดังกล่าวยังต้องอาศัยการเชื่อมโยงเข้ากับข้อมูลในระดับนโยบายของการจัดการศึกษาที่กำหนดให้มีการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งปรากฏในรูปของเอกสารที่เป็นแนวนโยบาย เอกสารในระดับปฏิบัติการในพื้นที่ หลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา นอกจากข้อมูลจากเอกสารแล้ว จะต้องอาศัยข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปฏิบัติงานในศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน ผู้เรียนในหลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียน ครูภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้าน รวมถึงคนในชุมชน ในการรวบรวมควมได้สนทนากับคนในชุมชน รวม 32 คน ดังต่อไปนี้

ลำดับที่/สถานภาพ	จำนวน	เพศ	อายุ (ปี)
1. ผู้บริหารโรงเรียน	1	ชาย	55
2. ครูหัวหน้ากลุ่มบริหารงานวิชาการ	1	หญิง	48
3. ครูหัวหน้ากลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน	1	หญิง	50
4. ครูประจำการรับผิดชอบวิชา มโนราห์	1	หญิง	51
5. ครูประจำการรับผิดชอบวิชา มโนราห์	1	หญิง	50
6. นักเรียนที่เรียนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย	4	หญิง	14-15

ลำดับที่/สถานภาพ	จำนวน	เพศ	อายุ (ปี)
7. นักเรียนที่เรียนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย	4	ชาย	13
8. ครูภูมิปัญญาสอนร่วมโนราห์	1	หญิง	60
9. ครูภูมิปัญญาสอนจักสาน	1	หญิง	70
10. อดีตผู้บริหาร โรงเรียน	1	ชาย	53
11. อดีตคณะกรรมการสถานศึกษา	1	ชาย	73
12. ผู้บริหารเทศบาลที่ให้ความร่วมมือกับโรงเรียนด้าน การศึกษา	1	ชาย	56
13. พระภิกษุที่ถ่ายทอดความรู้ในโรงเรียน	1	ชาย	55
14. อดีตครูที่อยู่ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น	1	หญิง	65
15. ผู้บริหารศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน	1	ชาย	40
16. ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน	2	หญิง	39
17. ครูอาสา (สายอาชีพ)	3	หญิง	36
18. ครูส่งเสริมสนับสนุน การจัดการศึกษานอกโรงเรียน	1	หญิง	33
19. คนในชุมชนที่มีบุตรหลานเรียนหลักสูตร กศน.	2	หญิง	67
20. คนในชุมชนที่สนใจการเรียนหลักสูตร กศน.	1	ชาย	69
21. ผู้รู้เรื่องการจักสาน	2	หญิง	72และ78

การเสนอรายงานวิจัย

รายงานวิจัยนี้แบ่งการนำเสนอเป็น 7 บท ได้แก่ ความสำคัญของปัญหาในบทที่ 1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความหมายและอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาของชุมชนในบทที่ 2 วิธีดำเนินการวิจัยในบทที่ 3 ส่วนผลการวิจัยจะนำเสนอในบทที่ 4 – 6 โดยอุดมการณ์ของการศึกษา ในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในบทที่ 4 ภาวะปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบ โรงเรียนในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในบทที่ 5 ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียนในบทที่ 6 ส่วนบทที่ 7 เป็นการนำเสนอการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของคนในชุมชนและสังคม

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้วิกฤติการณ์ทางการศึกษาที่การศึกษาในระบบโรงเรียนถูกวิพากษ์วิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของความไม่เท่าเทียมด้านโอกาสของการเข้ารับการศึกษาระดับสูง การว่างงานในภาคเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม การละทิ้งครอบครัวเพื่อเข้ามาทำงานในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ รวมถึงการล่มสลายของชุมชน จากการวิพากษ์วิจารณ์ต่อปัญหาวิกฤติการณ์ทางการศึกษาได้นำไปสู่กระแสความคิดในการแสวงหาทางออกจากปัญหา โดยการเสนอให้สังคมพิจารณาต่อกระบวนการสร้างความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนหรือที่เรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น

กระแสแนวความคิดการแสวงหาทางออกจากวิกฤติการณ์ทางการศึกษา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมในระดับนโยบาย และในระดับปฏิบัติ ซึ่งเป็นการกำหนดแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่แสดงถึงการให้ความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ การสร้างความรู้ของชุมชน อันเป็นภูมิปัญญาที่คนในชุมชนสร้างขึ้น อันได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พุทธศักราช 2550 – 2554) หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 อย่างไรก็ตามแบบแผนและกฎเกณฑ์ของการขยายขอบเขตนิยามการศึกษาในระบบโรงเรียน และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ถูกออกแบบและกำหนดให้หน่วยงานในระดับปฏิบัติการดำเนินการปฏิบัติ ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าและการวิจัยที่เกิดขึ้นตามแนวทางนี้ จึงเป็นการปฏิบัติตามแบบแผน กฎเกณฑ์ที่ได้รับมอบหมายมากกว่าที่จะตั้งคำถามต่อเป้าหมายและกระบวนการและผลที่เกิดขึ้นต่อชุมชน งานวิจัยที่เกิดขึ้นตามกระแสนี้จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนารูปแบบ (model) การจัดการศึกษา รวมถึงเทคนิควิธีที่จะจัดการกับความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้วยเป้าหมายของการวิจัยที่มุ่งตั้งคำถามต่อการขยายขอบเขตความหมายของการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการตั้งคำถามต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อเผยให้เห็นถึงความหมาย และอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกระทำภายใต้การขยายขอบเขต ความหมายของการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และที่ถูกกระทำภายใต้การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

การวิจัยนี้จะชี้ให้เห็นความซับซ้อนของการขยายขอบเขต ความหมายของการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยแนวทางดังกล่าวนี้ รัฐได้อธิบายให้เห็นว่าจะช่วยให้คนในชุมชนและสังคมตระหนักถึงศักยภาพ ความรู้ ความสามารถของตนเองและมีการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ ความรู้อย่างสอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสรรพสิ่ง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ จากประเด็นที่เป็นความคาดหวังของรัฐในฐานะผู้กำหนดนโยบายและแนวดำเนินการ จึงชี้ให้เห็นว่าแท้จริงแล้วการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนมีอุดมการณ์อย่างไร ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาที่ถูกจัดกระทำในแบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร

กระบวนการศึกษา วิเคราะห์และพื้นที่สำหรับการรวบรวมตัวบท

การวิเคราะห์การขยายขอบเขต ความหมายของการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงโยงใยปฏิบัติการทางอำนาจที่มีความซับซ้อน และผลจากกระบวนการดังกล่าวที่มีต่อความหมาย และอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยกำหนดประเด็นการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีเป้าหมายเพื่อศึกษาอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนว่าอย่างไร และอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้กำกับต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในแบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงแบบแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างไร การศึกษานี้จึงเริ่มจากการชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนและกระบวนการที่ทำให้สังคมยอมรับในฐานะของการเป็นอุดมการณ์หลัก ซึ่งได้ครอบงำและกำกับวิถีการดำรงชีวิตในแบบแผนของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังปรากฏในรูปของระเบียบ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการศึกษา เช่น แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ แดงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการศึกษา เอกสารหลักสูตร และเอกสารทางวิชาการของโรงเรียน

การวิเคราะห์ในส่วนนี้อาศัยการวิเคราะห์ตัวบทที่กล่าวถึง เขียนถึงการศึกษาในแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมของประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้มองเห็นอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของการศึกษาในลักษณะของการส่งผ่านอุดมการณ์ไปยังสมาชิกของสังคมในแบบแผนของการขยายขอบเขต นิยามความหมายการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และในแบบแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยศึกษาจากการ

กำหนดนโยบายการศึกษาของรัฐ การส่งผ่านนโยบายการศึกษามายังสถาบันการศึกษา แบบแผนและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การประเมินผลผู้เรียน และแนวนโยบายการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องภูมิปัญญาท้องถิ่นและการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีนี้เพื่อเชื่อมโยงเหตุการณ์ ความคิด การพูดและการกระทำต่าง ๆ ทางการศึกษา เพื่อให้เห็นอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมีผลต่อการกำหนดและกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และกำกับแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

2. การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้แก่ เป้าหมายของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความจริง การทำหน้าที่หลักในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ของระบบการศึกษา และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้เรียนในฐานะของผู้มีการศึกษา ซึ่งภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน จะแสดงให้เห็นโยงใยของอำนาจ ความรู้ในการกดทับและกำกับต่อความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และในรูปแบบของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน โยงใยของอำนาจและความรู้จะชี้ให้เห็นความไม่เสมอภาคของความรู้ในแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียนและความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น

การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการศึกษาจากโรงเรียนของชุมชน ซึ่งในการวิจัยนี้ได้เลือกโรงเรียนสามบ่อวิทยา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอระโนด สังกัดสำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และชุมชนเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์สำหรับการใช้โรงเรียนของชุมชนเป็นพื้นที่ในการศึกษา เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการทำงานของโรงเรียนที่ได้สร้างผู้มีการศึกษา ซึ่งมีความแตกต่างจากผู้รู้ในชุมชน และได้ส่งต่อผู้เรียนจากโรงเรียนให้เข้าสู่การศึกษานอกระบบ การใช้ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนเป็นพื้นที่ในการศึกษา เพื่อชี้ให้เห็นถึงกระบวนการของการศึกษาที่ถูกเรียกว่าการศึกษานอกระบบที่ได้จัดกระทำต่อผู้เรียน และความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนการใช้ชุมชนเป็นพื้นที่ในการศึกษา เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการทางอำนาจของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ได้เข้ามาจัดกระทำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอนทั้งที่ปฏิบัติการในโรงเรียนและศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน ผู้เรียนที่เรียนในระบบโรงเรียน และการศึกษานอกระบบ รวมถึงผู้รู้ในชุมชน การรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ระดับลึก โดยมีแนวคำถามเพื่อการเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการศึกษา

3. การวิเคราะห์ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียน การวิเคราะห์ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการชี้ให้เห็นถึงความหมาย และอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยแบบแผนของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งรูปแบบการศึกษาที่กล่าวถึงนี้ต่างอยู่ภายใต้อำนาจของการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้นในส่วนนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ถึงอำนาจของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กระทำการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมีผลต่อการจัดระเบียบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบของโรงเรียน การจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน รวมถึงการจัดระเบียบการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การวิเคราะห์ในส่วนนี้ผู้วิจัยอาศัยโรงเรียน ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนและชุมชนเป็นพื้นที่สำหรับทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว การศึกษาข้อมูลจากพื้นที่ทั้งสามลักษณะ เป็นการศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงผลของการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีต่อความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้การทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ดังกล่าวยังต้องอาศัยการเชื่อมโยงเข้ากับข้อมูลในระดับนโยบายของการจัดการศึกษาที่กำหนดให้มีการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งปรากฏในรูปของเอกสารที่เป็นแนวนโยบาย เอกสารในระดับปฏิบัติการในพื้นที่ หลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา นอกจากข้อมูลจากเอกสารแล้ว จะต้องอาศัยข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปฏิบัติงานในศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน ผู้เรียนในหลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียน ครูภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้าน รวมถึงคนในชุมชน ในการรวบรวมข้อมูลได้สนทนากับคนในชุมชน รวม 32 คน ดังต่อไปนี้

ลำดับที่/สถานภาพ	จำนวน	เพศ	อายุ (ปี)
1. ผู้บริหารโรงเรียน	1	ชาย	55
2. ครูหัวหน้ากลุ่มบริหารงานวิชาการ	1	หญิง	48
3. ครูหัวหน้ากลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน	1	หญิง	50
4. ครูประจำการรับผิดชอบวิชา มโนราห์	1	หญิง	51
5. ครูประจำการรับผิดชอบวิชา วนวัฒนวิทยา	1	หญิง	50
6. นักเรียนที่เรียนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย	4	หญิง	14-15

ลำดับที่/สถานภาพ	จำนวน	เพศ	อายุ (ปี)
7. นักเรียนที่เรียนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย	4	ชาย	13
8. ครูภูมิปัญญาสอนร่วมโนราห์	1	หญิง	60
9. ครูภูมิปัญญาสอนจักสาน	1	หญิง	70
10. อดีตผู้บริหาร โรงเรียน	1	ชาย	53
11. อดีตคณะกรรมการสถานศึกษา	1	ชาย	73
12. ผู้บริหารเทศบาลที่ให้ความร่วมมือกับโรงเรียนด้าน การศึกษา	1	ชาย	56
13. พระภิกษุที่ถ่ายทอดความรู้ในโรงเรียน	1	ชาย	55
14. อดีตรัฐมนตรีอยู่ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น	1	หญิง	65
15. ผู้บริหารศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน	1	ชาย	40
16. ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน	2	หญิง	39
17. ครูอาสา (สายอาชีพ)	3	หญิง	36
18. ครูส่งเสริมสนับสนุน การจัดการศึกษานอกโรงเรียน	1	หญิง	33
19. คนในชุมชนที่มีบุตรหลานเรียนหลักสูตร กศน.	2	หญิง	67
20. คนในชุมชนที่สนใจการเรียนหลักสูตร กศน.	1	ชาย	69
21. ผู้รู้เรื่องการจักสาน	2	หญิง	72และ78

การเสนอรายงานวิจัย

รายงานวิจัยนี้แบ่งการนำเสนอเป็น 7 บท ได้แก่ ความสำคัญของปัญหาในบทที่ 1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความหมายและอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาของชุมชนในบทที่ 2 วิธีดำเนินการวิจัยในบทที่ 3 ส่วนผลการวิจัยจะนำเสนอในบทที่ 4 – 6 โดยอุดมการณ์ของการศึกษา ในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในบทที่ 4 ภาวะปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบ โรงเรียนในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในบทที่ 5 ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียนในบทที่ 6 ส่วนบทที่ 7 เป็นการนำเสนอการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของคนในชุมชนและสังคม

บทที่ 4

อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเกิดขึ้นของสรรพสิ่งในสังคมไม่ว่าจะเป็นระบบความรู้ที่มีอยู่มากมายทั้งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ระบบความรู้วิชาการสมัยใหม่ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือการสร้างความรู้ที่มีแบบแผนและลักษณะที่มีความแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ สังคมและศักยภาพของคน จึงมีผลให้ความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยต่างก็ทำหน้าที่สร้างประโยชน์ในการดำรงชีวิตให้แก่ผู้สร้างความรู้เหล่านั้น อย่างไรก็ตามปรากฏจริงประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในระยะเวลาของการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ใน พ.ศ. 2504 สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะของระบบความรู้ที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาของประเทศที่มุ่งให้ความสำคัญกับการสร้างความเจริญ มั่งคั่งให้แก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ขณะที่ความรู้อีกมากมายที่มีอยู่และเป็นความรู้ที่มีได้เป็นไปตามเงื่อนไขของกระบวนการพัฒนาประเทศ อาทิ ความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้างขึ้นตามครรลองของการดำรงชีวิตในสภาพการณ์ต่าง ๆ และมีผลให้คนในชุมชนมีศักยภาพในการที่จะเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิต กลับถูกมองว่าเป็นความรู้ที่มีได้เอื้อประโยชน์ต่อแนวทางของการพัฒนาประเทศ จึงมิได้ถูกให้ความสำคัญ

ปรากฏการณ์จริงของการให้ความสำคัญกับความรู้บางประเภทที่ตอบสนองต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ตามแนวทางที่รัฐกำหนด และการละเลยไม่ให้ความสำคัญกับความรู้และกระบวนการเรียนรู้ในแบบแผนอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคม จึงมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ หรือเป็นปกติธรรมดา หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่ถูกกำกับโดยชุดความคิด ความเชื่อเฉพาะอย่างหนึ่ง หรือเรียกว่าอุดมการณ์ ซึ่งจะสะท้อนผลประโยชน์ของกลุ่มคนผู้ซึ่งทำหน้าที่กำหนด สร้างอุดมการณ์ดังกล่าวให้เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ทั้งนี้กลุ่มคนดังกล่าวจะพยายามทำให้ความคิด ความหมาย และคุณค่าของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้รับการยอมรับในฐานะของความเป็นธรรมชาติ และเป็นเรื่องปกติธรรมดา จนกลายเป็นอุดมการณ์สากล ซึ่งอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนนี้เองจะถูกสอดแทรกอยู่ในหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน กฎระเบียบของการบริหารจัดการโรงเรียน เพื่อฝึกฝนให้ผู้เรียนมีอัตลักษณ์เฉพาะของผู้มีการศึกษา และมีศักยภาพที่จะเป็นแรงงานในตลาดแรงงานภายใต้ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้ การหล่อหลอมผู้เรียนตามเป้าหมายนี้จึงมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ตามที่ตลาดแรงงานต้องการ ซึ่งหมายถึงตัวความรู้ที่ถูกกำหนดให้อยู่ในรูปของหลักสูตร มีระเบียบแบบแผนของการเรียนเป็นรายวิชา และมีสาขาวิชาเฉพาะตามความถนัดและความมุ่งหมายของการประกอบอาชีพ ผู้ถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ ครูซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในสาขาวิชานั้น ๆ

สามารถคาดคะเนระยะเวลาของการสำเร็จการศึกษาได้ รวมถึงเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็จะได้รับเครื่องหมายรับรองความเป็นผู้มีการศึกษาที่สามารถประกอบอาชีพในตลาดจ้างงานได้อย่างชอบธรรม การศึกษาที่สามารถเอื้อประโยชน์ในลักษณะของการมีอาชีพ รายได้ และสถานภาพทางสังคมให้แก่คนในสังคม จึงทรงความเป็นพื้นที่ของการศึกษาที่มีความสำคัญเหนือกว่าการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ในแบบแผนอื่น ๆ

ความคิดและความเชื่อที่มีต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นนี้จึงมีผลต่อความเข้าใจ การให้ความสำคัญและการนิยามความหมายให้แก่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นระบบความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้างขึ้นภายใต้ขอบเขตของความคิด ความเชื่อ และสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน ความรู้ในลักษณะนี้จึงอำนวยความสะดวกต่อการใช้ชีวิตภายในชุมชน หรือเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาของชุมชน ภายใต้ความแตกต่างของการมองและให้ความหมายต่อการศึกษาและความรู้สองลักษณะ อันได้แก่ความรู้วิชาการตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียน และความรู้ในวิถีการดำรงชีวิตหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือเรียกได้ว่าความรู้สองลักษณะนี้ต่างวางอยู่บนหลักคิด หรืออุดมการณ์ที่มีความแตกต่างกัน และจากปรากฏการณ์จริงนี้สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับต่อความรู้วิชาการสมัยใหม่ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ขณะเดียวกันก็มีการสกัดกั้นให้ความรู้อื่น ๆ ที่มีความแตกต่างจากความรู้วิชาการให้อยู่ในพื้นที่ของความรู้ที่ไม่มีคุณค่าต่อแนวโน้มนโยบายของการพัฒนาประเทศ อันนำไปสู่ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมมากมาย

การวิเคราะห์ในบทนี้เพื่อมุ่งอธิบายถึงอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของความรู้แต่ละชุด ทั้งอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน และอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นอย่างไร การที่อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนจะมีอำนาจเหนือภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีการครอบงำเชิงอุดมการณ์อย่างไร ด้วยเป้าหมายของการวิเคราะห์ดังกล่าว การชี้ให้เห็นถึงฐานคิดและอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะนำเสนอเป็นลำดับแรก อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกนำเสนอในลำดับถัดมา และท้ายสุดจะเป็นการนำเสนออุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ฐานคิดและอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเกิดขึ้นของความรู้ที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างและพัฒนาขึ้นจากการสร้างความสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งที่เป็นสถานะทางธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันของสมาชิกภายในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้ตอบสนองต่อความจำเป็นและวิถีการดำรงชีวิต และเมื่อการดำรงชีวิตถูกกำหนดให้เป็นฐานคิดหรืออุดมการณ์หลักของชุมชน จึงมีการสร้างภูมิปัญญาเพื่อเป็น

กลไกสำหรับการบรรลุต่ออุดมการณ์ดังกล่าว ซึ่งอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับการดำรงชีวิตมีลักษณะดังนี้

อุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติ

ในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนต่างอาศัยประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งในเรื่องของอาหารสำหรับการบริโภค การรักษาและบำบัดโรค การสร้างบ้านเรือนที่พักอาศัย การเป็นพื้นที่ที่ทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ความหมายที่คนในชุมชนมีต่อธรรมชาติเช่นนี้สะท้อนถึงการให้คุณค่าต่อธรรมชาติและมองว่าธรรมชาติเป็นเสมือนหนึ่งผู้ให้ ขณะที่คนในชุมชนเป็นผู้รับประโยชน์จากธรรมชาติ ดังนั้นท่าทีที่คนในชุมชนมีต่อธรรมชาติจึงเป็นท่าทีและการปฏิบัติที่ให้ความสำคัญต่อธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติจึงเป็นการใช้ประโยชน์เท่าที่จำเป็น ทั้งนี้เพื่อให้ธรรมชาติดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งหมายถึงการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่มีความมั่นคงด้วย ในทางกลับกันหากมีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเกินพอดีและขีดประโยชน์ของตนเองเป็นที่ตั้งแล้ว ก็จะทำให้เกิดโทษต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเอง เช่น การที่ถูกหลาหน้าร้อนต่อไปไม่สามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้ ด้วยการมีความคิด ความเชื่อต่อธรรมชาติเช่นนี้ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติจึงมีลักษณะของความมุ่งมั่นที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสท่านหนึ่งที่ว่า

สมัยก่อนแถวนี้เป็นป่าละ พวกผู้ชายก็ไปป่าล่าสัตว์ กระด่ายป่า หมูป่า ไปกันเป็นหมู่หลายคน ในป่ามีสัตว์เยอะ ตามแต่จะเอา แต่เราก็ต้องคิดให้ยาว ๆ เอาามาก เอาไปทำไม แค่ออกิน ถึงไม่มีการสูญพันธุ์ เราไม่โลภ เอาน้อย ๆ จะได้มีกินนาน ๆ

การให้ความสำคัญต่อการดำรงชีวิตบนฐานของการบริโภคอย่างพอเพียงตามความจำเป็นของครอบครัว จึงเป็นอุดมการณ์ที่มีอำนาจกำกับแบบแผนความคิด ความเชื่อ และแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่อาจจะแสดงในรูปของประเพณี พิธีกรรม ระเบียบ กฎเกณฑ์และความรู้ เพื่อให้คนตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติ และเข้าใจถึงข้อจำกัดของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ระเบียบ กฎเกณฑ์ที่คนในชุมชนสร้างขึ้นเพื่อให้ธรรมชาติมีความยั่งยืน ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ ต่อไปนี้

ส่วนมาก ดันไม้ใหญ่เขาจะไม่ตัดกัน ถ้ามีค้าผูกทุกคนรู้มีเทพอยู่ ไม่ได้ ถ้าจำเป็นจะไปทำบ้าน ก็ดูดันที่พอเหมาะ พอทำได้ ต้องไหว้ขอก่อน ว่าเราจะเอาไปทำบ้านไว้อยู่ อะไรที่ทำหลังคาได้ก็หามา เราไม่ได้เอาไปขาย มันถึงไม่หมดใจ มีกันอยู่ไม่กี่บ้าน...

ด้วยรากฐานความคิดที่มีได้แยกคนออกจากธรรมชาติ และมองธรรมชาติอยู่ในฐานะของผู้ให้ ขณะที่คนในชุมชนเป็นผู้รับ คนในชุมชนจึงผสานตัวเองเข้ากับธรรมชาติ ด้วยการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเหมาะสม เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างยาวนาน

อุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การดำรงชีวิตที่ผูกโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

การเกิดขึ้นของระบบความรู้เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน อีกมิติหนึ่งยังมีความผูกโยงกับความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอาจจับต้องสัมผัสได้โดยกาย แต่สามารถเข้าถึงได้โดยจิตใจและวิญญาณ ซึ่งมีสามารถอธิบายได้ด้วยหลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตาม ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติยังคงเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยมีการสร้างชุดของคำอธิบายเกี่ยวกับแบบแผนความประพฤติ ข้อควรปฏิบัติเพื่อการควบคุมพฤติกรรมของคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมุ่งหวังให้คนในชุมชนเป็นคนดีที่มีคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับการมีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นสิ่งที่ถูกผูกโยงเข้ากับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อเป้าหมายของการกำหนดให้คนประพฤติดีโดยมีคำอธิบายที่ว่า การเป็นคนดี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนตามกฎหมาย จริยธรรมที่ชุมชนกำหนดขึ้น และกฎหมาย จริยธรรมก็จะถูกอธิบายควบคู่กันกับความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่วนคนชั่วถูกอธิบายว่าเป็นคนที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย และจริยธรรมของชุมชน ผลการประพฤติ ปฏิบัติของคนจะปรากฏในคำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผู้ประพฤติดีจะดำรงชีวิตอย่างสงบสุข ส่วนผู้ประพฤติชั่วจะได้รับความทุกข์ยาก ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

คนในชุมชนได้ผนวกความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติเข้ากับวิถีการดำรงชีวิตหลายมิติ ทั้งนี้เพื่อให้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชน ดังปรากฏให้เห็นในมิติของศิลปวัฒนธรรมที่ผูกโยงกับวิถีการดำรงชีวิต อันได้แก่ การรำมโนราห์ ซึ่งคนในชุมชนมองว่ามีใช่เป็นเพียงการแสดงหรือการละเล่นเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่มโนราห์มีความหมายลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมโนราห์โรงครูซึ่งถูกนิยามว่าเป็นการรำเพื่อบูชาครูหมอ ซึ่งผู้มีเชื้อสายโนราจะต้องประพฤติปฏิบัติตนตามจารีตและแนวปฏิบัติของครูหมอ ซึ่งจะคอยกำกับให้ลูกหลานเป็นคนดี มีคุณธรรมและจริยธรรม ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

คนที่จะตั้งโรงโนราได้ ไม่ใช่แค่รำเนียน รำดี แต่ต้องบวชพระมาก่อนแล้ว จึงผูกผ้าใหญ่เป็นการบวชทางมโนราห์อีกที... บ้านไหนถูกครูหมอโนรา คือ ครูหมอต้องการมอยู่ที่บ้านของคนถูกทำ ต้องทำพิธีขึ้นหิ้ง เพื่อให้ครูหมอมายู่ เขาเรียกว่าเป็นโชคคิของเจ้าบ้าน... สิ่งศักดิ์สิทธิ์มาคุ้มครองให้โชค แต่ต้องดีด้วย กิดดี ทำดี ถ้าไม่ทำดี ก็จะได้รับสิ่งไม่ดีตามมาด้วย...

นอกจากนี้พื้นที่ของศิลปวัฒนธรรมยังสะท้อนให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ของพ่อแม่ผู้ให้กำเนิดกับลูก และสายสัมพันธ์ระหว่างผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้เรียนรู้ในลักษณะของการรำลึกถึงพระคุณและการเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับการดำเนินชีวิตของคนรุ่นถัดมา และถึงแม้ว่าผู้มีพระคุณเหล่านั้นจะไม่มีชีวิตอยู่แล้ว แต่การระลึกถึงคุณงามความดีของผู้ให้กำเนิด ผู้ให้การอบรมเลี้ยงดู ปลุกฝังให้เป็นคนดี ก็ยังคงดำเนินอยู่ในหลาย ๆ ลักษณะ ดังปรากฏในแบบแผนของการขับบทโนรา จากคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

เป็นธรรมเนียมของโนราทุกโรง ก่อนรำต้องไหว้ครู บ้านเราเรียกกาเศครู บางทีก็ไหว้พ่อแม่ บรรพบุรุษด้วย ถือเป็นการเบิกม่านที่สมบูรณ์ เชื่อว่าจะช่วยให้ชีวิตอยู่ดี มีสุข กิจกรรมสำเร็จลุล่วง ทำมาตั้งแต่แรก ครูเราเขาก็บอกมา ทำมาเรื่อย ๆ บอกต่อลูกศิษย์ลูกหา ทุกวันนี้มีลูกศิษย์ลูกหามาก ทั้งเด็กนักเรียน เด็กในบ้าน เขาก็มารับไปงานเรื่อย ๆ ไม่ขาดทำแล้วมันดี บายกาช บายใจ...

ความคิด ความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับสรรพสิ่งที่มิอาจสัมผัสได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งมีผลต่อการจำกัดขอบเขต พฤติกรรมการปฏิบัติตัวของคนในชุมชนให้อยู่บนฐานของความเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมตามข้อกำหนดของชุมชนมีผลต่อการตระหนักรู้ของคนในชุมชนว่าตนเองเป็นแค่เพียงส่วนหนึ่งของสังคมที่จะต้องอิงอาศัยกับส่วนต่าง ๆ ทั้งที่สามารถอธิบาย ชี้อธิบายในเชิงรูปธรรมและคำอธิบายที่มีสามารถจับต้องได้ ทั้งนี้ชุดคำอธิบายที่มีอาจสัมผัสจับต้องได้ทางกายจะถูกใช้เป็นเครื่องมือสำหรับสร้างกำลังใจให้กับคนในชุมชนให้มีความมุ่งมั่นในการทำมาหากินที่สอดคล้องตามครรลองของแบบแผนและข้อกำหนดของสังคม

อุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การช่วยเหลือร่วมมือกันของคนในชุมชน

ปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นภายในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และช่วยเหลือกันในการทำกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิต ภาพสะท้อนนี้แสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ และมุมมองที่มีต่อคนในชุมชนสามลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก การที่คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านแตกต่างกัน และภายใต้ศักยภาพของคนที่มีความเฉพาะเจาะจง และแตกต่างกันตามประสบการณ์การอบรมปลูกฝังของครอบครัว รวมถึงพื้นที่ที่อยู่อาศัยนี้เองนำไปสู่ระบบความคิดที่ว่าหากบุคคลที่มีความสามารถแตกต่างกันได้มาร่วมกันคิด ทำกิจกรรมต่าง ๆ ก็ย่อมที่จะทำให้งานต่าง ๆ สำเร็จลุล่วง ลักษณะที่สอง เนื่องจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนและครัวเรือนต่างอาศัยกำลังแรงงานของสมาชิกในชุมชนและครัวเรือนเป็นหลัก หากแต่การทำกิจกรรมบางอย่างต้องอาศัยกลุ่มคนจำนวนมาก ซึ่งแรงงานในครัวเรือนอาจจะมีไม่เพียงพอ ดังนั้นจึงต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งในกิจกรรมของการทำมาหากิน การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย การดูแลเรื่องความปลอดภัยเกี่ยวกับสุขภาพ เป็นต้น ลักษณะที่สาม ได้แก่ การสร้างกำลังใจ

ในการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงว่าในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ คนในชุมชนต่างต้องการเพื่อนเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ ตลอดจนการเป็นที่ปรึกษาให้กำลังใจแก่กันและกัน ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนทัศนะ มุมมอง และต่างให้ข้อคิดซึ่งกันและกันอันจะมีผลให้มีกำลังใจในการทำกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วง

การให้ความช่วยเหลือ ร่วมมือกันของคนในชุมชนเพื่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วง ภายใต้อาสาสมัครเกี่ยวกับความแตกต่างของคนในด้านความรู้ ความสามารถ กำลังแรงงาน และการสร้างกำลังใจในการปฏิบัติงาน สะท้อนให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ดังนี้

ในหมู่บ้านเราช่วยกันมา เราจะต้องออกไปหาใคร ก็ไปตามมา เดินกันไป ไม่บายเหมือนตอนนี้อยากก็ต้องมาอยู่บ้านเราจนทำเสร็จ... ถ้าสร้างบ้านก็ไปตามกันมา แต่ในนั้นต้องมีนายช่างด้วย ทำคนเดียวไม่ได้ต้องช่วยกัน ส่วนมากพวกผู้ชาย ผู้หญิงทำอย่างอื่นเตรียมข้าวปลา... ข้าวก็เหมือนกัน ตอนเกี่ยว ถ้าบ้านยังไม่เกี่ยวก็ต้องเรียกกัน ชวนกันก่อนเรียกบ้านอื่น ถึงของเขาเราก็ช่วย ทำไม่ทัน...

การที่คนในชุมชนพึ่งพาอาศัยกันในการทำมาหากินและในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งได้สร้างคำอธิบายเกี่ยวกับข้อจำกัดด้านความรู้ ความสามารถ กำลังแรงงาน รวมถึงการอาศัยพลังใจเพื่อผลักดันให้การทำงานสำเร็จลุล่วงนั้นนำไปสู่ความรัก และปรารถนาให้ทุกคนในชุมชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต ดังนั้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชนจึงถูกกำหนดให้เป็นรากฐานสำคัญสำหรับการดำรงชีวิต

ในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและช่วยเหลื้อมือร่วมกันของคนในชุมชน ได้ถูกผูกร้อยผสมผสานกันเป็นชุดความเชื่อของชุมชนหรืออุดมการณ์ในการดำรงชีวิตที่อาศัยระบบความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชนเป็นกลไกในการขับเคลื่อนไปสู่อุดมการณ์ดังกล่าว

อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน

ระบบการศึกษาของประเทศไทยนับตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ใน พ.ศ. 2504 สะท้อนให้เห็นถึงทิศทางในการจัดการศึกษาของชาติที่ถูกกำกับโดยนโยบายและทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ดังนั้นการวางแผนพัฒนาการศึกษาของชาติจึงเป็นการรวมศูนย์ในระดับชาติ ซึ่งเป็นการกำหนดกรอบและแผนทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ กำหนดจำนวนผู้เรียนแต่ละแขนงวิชาตามความต้องการของภาคการผลิต ขณะที่ทางด้านคุณภาพได้มุ่งเน้นการผลิตคนให้มีความรู้และทักษะที่สอดคล้องกับการทำงานและการใช้ชีวิตในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม

นอกจากนี้การศึกษายังถูกใช้เป็นเกณฑ์ในการชี้วัดระดับการพัฒนาของประเทศที่พิจารณาจากอัตราการรู้หนังสือและจำนวนของผู้มีการศึกษาภายในประเทศ ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อว่าการรู้หนังสือและการได้รับการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยและความเป็นสังคมอุตสาหกรรม

เมื่อการศึกษามีได้มีอิสระจากระบบเศรษฐกิจ ดังนั้นการศึกษาจึงได้ทำหน้าที่ผลิตกำลังคนที่มีความรู้ ความสามารถและมีทักษะอย่างเพียงพอที่จะเข้าไปประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม การศึกษาที่ทำหน้าที่ที่สวนสอดคล้องไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจเช่นนี้จึงแสดงนัยถึงการส่งผ่านอุดมการณ์ทุนนิยมมายังการศึกษาได้อย่างตรงไปตรงมา ซึ่งปรากฏให้เห็นในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งมีการกำหนดเป้าหมายที่แสดงจุดมุ่งหมายหลักของแผนฯ ในช่วงเวลานั้นว่าจะพัฒนาเรื่องใดเป็นหลัก การศึกษาก็จะถูกจัดดำเนินการให้ทำหน้าที่ในการผลิตบุคคลผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะในด้านนั้น ๆ ในปริมาณที่เป็นไปตามความต้องการของตลาดจ้างงาน ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ ในแง่การวัดประสิทธิภาพของการศึกษาจะถูกนำมาใช้ทั้งในลักษณะของการวางแผนกำลังคนในเชิงปริมาณ และกำลังคนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ภายใต้การวัดประสิทธิภาพของการศึกษาเช่นนี้เอง จึงนำไปสู่ข้อกำหนดในการผลิตกำลังคนของสถาบันการศึกษา หรือเรียกได้ว่าการผลิตกำลังคนของสถาบันการศึกษามีความสัมพันธ์กับเป้าหมายของการพัฒนาประเทศอย่างแยกไม่ออก

ทัศนะของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ผูกโยงกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศเช่นนี้ มีผลให้การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนมีลักษณะเฉพาะที่มีความแตกต่างจากการศึกษาระบบการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยการศึกษาในระบบโรงเรียนมีลักษณะที่สะท้อนให้เห็นถึงการเป็นพื้นที่ของการส่งผ่านอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับความเติบโตของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนี้

1. พื้นที่ของการศึกษาและการเรียนรู้ เนื่องจากการศึกษาในระบบโรงเรียนได้แยกตัวเองออกจากการศึกษา การเรียนรู้และความรู้ในวิถีการดำรงชีวิต ซึ่งกระบวนการแยกขาดออกจากกันของการศึกษาในระบบโรงเรียนและกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตนี้เอง สเมลเซอร์ (Smelser, 1973, 1976 อ้างในภรณ์ หะวานนท์ 2540 : 33 – 35) ได้เสนอว่า เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย โดยโครงสร้างทางสังคมแบบเดิมซึ่งเคยทำหน้าที่หลายอย่างถูกแยกตัวออกไปเป็นหน่วยของสังคมหลาย ๆ หน่วยที่มีหน้าที่เฉพาะอย่างมากขึ้น ซึ่งหากพิจารณาในระบบโรงเรียนแล้ว จะเห็นถึงการทำหน้าที่เฉพาะอย่างในการถ่ายทอดความรู้ ดังที่อุทัย ดุลยเกษม (2531 : 16 – 29) ชี้ให้เห็นว่าระบบโรงเรียนเป็นสถาบันที่ได้รับการก่อตัวขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ให้การศึกษาแทนครอบครัวและชุมชน ทั้งการรับรองวุฒิทางการศึกษาอย่างเป็นทางการเพื่อนำเรื่องมาตรฐานให้คนโดยทั่วไปได้รับรู้ว่าพวกเขาไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถาบันการศึกษาเหล่านั้นเพื่อให้

การศึกษาแก่เยาวชนได้ เนื่องจากโรงเรียนมีอำนาจในการเลือกและจัดสรรบุคคล เพราะเชื่อว่าเป็นภารกิจที่จะต้องปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อฝึกฝนคนให้มีความชำนาญการตามที่ต้องการ

2. ทักษะและความคาดหวังต่อระบบการศึกษา ระบบการศึกษาที่มุ่งผลิตกำลังคนสำหรับการเป็นแรงงานและประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ซึ่งได้ถูกออกแบบควบคู่กับการผลิตผู้มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา โดยมีการกำหนดนิยามความหมายแก่ผู้มีการศึกษาทั้งสามระดับ ในเชิงความรู้ความสามารถที่มีความแตกต่างลดหลั่นกันไปตามระดับของการศึกษา อย่างไรก็ตามในระบบการศึกษาเองก็มีข้อจำกัดที่ขึ้นอยู่กับตลาดจ้างงานที่จะรองรับผู้สำเร็จการศึกษา ดังนั้นแนวความคิดการศึกษาแบบปิรามิดจึงถูกนำมาใช้เพื่อขยายฐานของการศึกษาในระดับต้น และจำกัดจำนวนคนที่ จะเข้ารับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษาให้ลดน้อยลงตามความต้องการของตลาดจ้างงาน

ด้วยแนวความคิดการศึกษาแบบปิรามิดนี้เอง มีผลให้เกิดความพยายามและแข่งขันกันเข้าศึกษาในระดับสูง เนื่องเพราะการได้รับศึกษาในระดับสูงถูกมองว่าจะนำไปสู่ความมั่นคงในเชิงสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ดังนั้นผู้ปกครองจึงมีความคาดหวังจะให้บุตรหลานได้รับการศึกษาในระดับสูง และมองว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาไม่มีความจำเป็นที่จะต้องนำความรู้มาใช้ปรับปรุงและพัฒนาชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ แต่ควรที่จะนำความรู้ไปใช้แข่งขันเพื่อเข้าทำงานในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม เพื่อให้มีอาชีพรายได้ และสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่สูงขึ้น ด้วยมุมมองเช่นนี้จึงเป็นที่มาของสภาวะการณ์การละทิ้งชุมชน ทั้งบุตรหลานและผู้สูงอายุในชุมชน ตลอดจนทิ้งงานในภาคเกษตรกรรม เพื่อการทำงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมมากขึ้น

3. อัตลักษณ์ของผู้มีความรู้ในระบบการศึกษา การศึกษาในระบบโรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการสร้างและพัฒนาคนให้มีความทันสมัย โดยมีลักษณะของการเป็นบุคคลที่กล้าเผชิญประสบการณ์ใหม่ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สามารถมองเห็นปัญหาและแสดงความคิดเห็นต่อสถาบันรูปแบบเดิม เชื่อในหลักการทางวิทยาศาสตร์ มีความปรารถนาจะให้ตนเองและครอบครัวมีความเจริญก้าวหน้าในการศึกษาและในทางอาชีพ มีความตรงเวลา และรู้จักการวางแผนและจัดระเบียบชีวิต สนใจและติดตามข่าวสารรอบตัวด้วยความกระตือรือร้น ไม่เชื่อโน้มน้าวแต่เชื่อในความสามารถของตนเอง (Inkeles, 1996 : 138 – 150)

การกำหนดขอบเขตของการเป็นผู้มีความรู้เช่นที่กล่าวนี้ จึงเป็นทักษะที่มีได้ให้ความสำคัญกับวิถีการดำรงชีวิตของคนที่มีความเชื่อมโยงอิงอาศัยกับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติและการมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนแต่อย่างใด เนื่องจากผู้มีความรู้เกี่ยวกับการดำรงชีวิตในชุมชนมีความสามารถประกอบอาชีพ และทำงานเพื่อเอื้อประโยชน์แก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้ การละเลยต่อความรู้ของชุมชนจึงเป็นความชอบธรรมที่จะอธิบายได้ด้วยอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศที่มีอิทธิพลต่ออุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน

4. เนื้อหาและสาระของการเรียนรู้ เนื้อหาและสาระของการเรียนรู้ที่ถูกถ่ายทอดในโรงเรียนอยู่ในแบบแผนของหลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับความรู้วิชาการ ทักษะ ทศนคติ ค่านิยม และเทคโนโลยีที่จำเป็นต่อระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เนื้อหาและสาระของการเรียนรู้ถูกกำหนดให้เป็นแบบแผนเดียวกันและใช้สอนทั่วประเทศ ซึ่งมีลักษณะของเนื้อหาสาระที่ตายตัว ไม่มีความสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตจริงที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามแต่ละถิ่นที่ นอกจากนี้การจัดเนื้อหาสาระของการเรียนรู้ตามหลักสูตรมีโครงสร้างที่ยึดรายวิชาเป็นหลัก โดยมีการจัดแบ่งความรู้ออกเป็นส่วน ๆ ในลักษณะของการเน้นวิชาเป็นตัวยึด เป้าหมายของการสอนจึงมิได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ แต่มุ่งให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริง และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น กิจกรรมการเรียนการสอนจึงถูกจำแนกเป็นส่วน ๆ ที่มีได้สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิต ผลของการเรียนรู้ตามเนื้อหา และสาระการเรียนรู้ตามแนวทางของการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้แก่ การเปลี่ยนฐานของการเรียนรู้จากชุมชนไปสู่โรงเรียน การแปลกแยกของเยาวชนผู้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนกับบริบททางสังคมและบริบทของวิถีการดำรงชีวิต

5. การประเมินผลผู้เรียน ในการจัดกระบวนการเรียนการสอนตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน จะมีครูซึ่งถูกอธิบายว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่ได้รับการรับรองจากสถาบันการศึกษาที่มีมาตรฐานทำหน้าที่เป็นผู้สอน ถ่ายทอดความรู้ และนักเรียนเป็นผู้ได้รับความรู้ การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นเพียงทิศทางเดียว คือ จากครูสู่นักเรียน

หลังจากที่ครูถ่ายทอดเนื้อหาสาระความรู้ให้แก่ผู้เรียนอย่างครบถ้วนตามข้อกำหนดในหลักสูตรแล้ว ครูก็จะทำหน้าที่ประเมินผลผู้เรียนเพื่อการตัดสินใจว่าผู้เรียนมีความรู้ความสามารถอยู่ในระดับใด ผู้ที่ผ่านการประเมินก็จะได้รับสิทธิในการเลื่อนชั้นเพื่อเข้ารับการศึกษาระดับที่สูงขึ้นไป หรือสามารถนำผลการประเมินไปใช้สมัครงานในตลาดจ้างงาน ระบบการประเมินจึงถูกให้ความสำคัญในฐานะของการให้คุณค่าต่อผู้เรียนเพื่อคัดกรองเฉพาะผู้เรียนที่มีความสามารถตามข้อกำหนด ซึ่งเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่การศึกษาในระบบโรงเรียนที่จะจัดประเภทของคนในสังคม

ด้วยอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ให้ความสำคัญกับการผลิตกำลังคนให้มีศักยภาพ ทักษะ และความรู้สมัยใหม่เพื่อการเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมตามแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม โรงเรียนจึงถูกจัดกระทำให้เป็นพื้นที่พิเศษที่จะนำพาอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนให้ฝังลึกอยู่ในระบบความคิด แบบแผนการประพฤติปฏิบัติตนของผู้เรียน ตลอดจนการเผยแพร่อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนไปสู่คนส่วนใหญ่ของสังคม ซึ่งจะมีผลให้การศึกษาในระบบโรงเรียนได้รับการยอมรับในฐานะของการเป็นระบบการศึกษา และความรู้หลักที่มีความสำคัญเหนือกว่ากระบวนการเรียนรู้ และระบบความรู้แบบอื่น ๆ

อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

เมื่อการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการผลิตกำลังแรงงานสำหรับประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมแล้ว กระบวนการสร้างความสำคัญและการยอมรับต่อการศึกษาระบบโรงเรียนจึงมีความจำเป็น โดยการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ผลิตความรู้วิชาการสมัยใหม่ ซึ่งเป็นความรู้เฉพาะที่จะแยกความรู้นี้ออกจากความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้น อันมีนัยถึงปฏิบัติการในการสร้างขอบเขตของความรู้วิชาการที่ประกอบไปด้วยกฎเกณฑ์ แบบแผนเฉพาะ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการที่จะชี้ถึงความถูกต้องของความรู้วิชาการ ขณะที่ความรู้อื่นๆ ที่ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์แบบแผนของความรู้วิชาการก็จะถูกกำหนดให้อยู่ภายนอกของการเป็นพื้นที่แห่งความรู้

กระบวนการสร้างความสำคัญให้กับความรู้วิชาการสมัยใหม่โดยการจำกัดขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่าความรู้ และการทำให้ความรู้ที่แตกต่างต้องถูกลบเลือน ถูกลดความสำคัญลง เป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อน ทั้งการสร้างความรู้เฉพาะในแบบแผนของศาสตร์การศึกษา การสร้างความรู้วิชาการในแบบแผนของหลักสูตร การให้ความสำคัญกับแขนงวิชาตามลำดับความสำคัญของสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ และการนำความรู้เฉพาะไปถ่ายทอดในโรงเรียน เหล่านี้ล้วนสะท้อนถึงความแข็งแกร่งของการศึกษาระบบโรงเรียนที่สามารถใช้อุดมการณ์ในการสร้างแบบแผนของความรู้วิชาการและสรรพสิ่งที่เกี่ยวข้องในอันที่จะนำพาให้ความรู้วิชาการตามอุดมการณ์ของการศึกษาระบบโรงเรียนได้ถูกส่งต่อไปยังผู้เรียน ขณะเดียวกันอุดมการณ์ดังกล่าวก็จะสร้างคำอธิบายให้แก่ความรู้ชุดอื่นในฐานะของความรู้ที่ไม่มีคุณค่าต่อแนวโน้มนโยบายของการพัฒนาประเทศ อันมีผลให้อุดมการณ์ของการศึกษาระบบโรงเรียนตกสถาปนาให้เป็นอุดมการณ์หลักของสังคม

การสร้างความรู้เฉพาะในแบบแผนของศาสตร์ทางการศึกษา

การสร้างความรู้เฉพาะที่อยู่ภายใต้ระเบียบ กฎเกณฑ์ของความเป็นศาสตร์ (science) ซึ่งมีฐานความเชื่ออยู่บนหลักการเชิงเหตุผล ความรู้ที่ถูกสร้างซึ่งจึงสามารถพิสูจน์ ตรวจสอบ คัดคะแนนเพื่อการสร้างเป็นข้อสรุปเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ การใช้หลักการของศาสตร์เพื่อจำแนกประเภทของความรู้ โดยความรู้วิชาการซึ่งถูกสร้างให้มีลักษณะของความเป็นศาสตร์จะถูกจัดดำเนินการอย่างเป็นระบบภายใต้ความเป็นสาขาวิชา (disciplines) ทั้งนี้เพื่อการผลิตผู้มีความชำนาญการเฉพาะด้าน (specialization) ซึ่งสถาบันอุดมศึกษามักจะถูกกำหนดให้มีผู้สอนประจำสาขาวิชา ขณะที่ผู้เรียนก็จะต้องเรียนในสาขาวิชาเฉพาะที่มีความถนัดและเชี่ยวชาญ ภาพของศาสตร์เชี่ยวชาญเฉพาะที่ปรากฏได้แก่ วิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ แพทยศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ศิลปกรรมศาสตร์ ศึกษาาสตร์ เป็นต้น ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากการเรียนศาสตร์เหล่านี้จะมีฐานะของความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง

เช่น วิศวกร นักวิทยาศาสตร์ แพทย์ นักเศรษฐศาสตร์ นักศิลปะ และนักการศึกษา เป็นต้น ที่สามารถประกอบอาชีพในหน่วยงานเฉพาะของภาครัฐและภาคเอกชนได้อย่างชอบธรรม

สำหรับนักศึกษาได้ถูกหล่อหลอมให้อยู่ในฐานะของการเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะที่ยึดหลักประสิทธิภาพในการทำงานตามแบบแผนของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม โดยนักการศึกษาจะมีหน้าที่ผลิตเนื้อหา สาระความรู้ จัดการศึกษาในรูปของระบบโรงเรียน นอกจากนี้ศาสตร์ทางการศึกษายังถูกจัดดำเนินการอย่างเป็นระบบภายใต้พื้นที่ของคณะครุศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ และผลิตผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาอย่างชอบธรรม

การจำแนกประเภทของสาขาวิชา ความรู้เฉพาะด้านข้างต้นเป็นการให้ความหมายต่อความรู้ในฐานะของสรรพสิ่งที่สามารถตัดแบ่งเป็นส่วนเล็กเพื่อศึกษา เรียนรู้ ตลอดจนนำความรู้ดังกล่าวไปประกอบอาชีพ จึงมีผลให้ความรู้แบบอื่น ๆ ที่มีได้วางอยู่บนหลักการของการจำแนก แยกประเภทความรู้ออกเป็นส่วน ๆ ถูกจำกัดขอบเขตให้เป็นเพียงความรู้ที่ไม่มีคุณค่าในฐานะของความรู้ที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกมองว่ามีทัศนคติการให้ความหมายต่อความรู้ที่มีความแตกต่างกัน ทั้งเจตจำนงแห่งความรู้เพื่อการรับใช้ชีวิต ความรู้จึงมิได้ดำรงอยู่อย่างเอกเทศและเป็นอิสระจากวิถีการดำรงชีวิตของคน การไม่ให้ความสำคัญกับการแบ่งแยก ตัดทอนความรู้เป็นส่วนเล็ก เพื่อการกำกับดูแลให้ความรู้แต่ละส่วนทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพตามฐานคิดของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่นนี้ จึงเป็นแนวทางที่มิได้รับการยอมรับจากแบบแผนความรู้วิชาการ

การสร้างความรู้วิชาการในแบบแผนของหลักสูตร

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านการศึกษาและการพัฒนาหลักสูตรจะทำหน้าที่จัดระเบียบความรู้ในพื้นที่ของหลักสูตร โดยความรู้ที่ถูกคัดเลือกเพื่อบรรจุในหลักสูตรนั้นจะพิจารณาจากความจำเป็นของการทำงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นหลัก ดังปรากฏให้เห็นการบรรจุสาระความรู้ในหลักสูตรที่ใช้ความแตกต่างของระบบการศึกษาเป็นเกณฑ์ทั้งระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา นอกจากนี้ภายในระดับการศึกษาประเภทเดียวกันก็ยังได้มีการจัดประเภทของความรู้เพื่อให้ความสำคัญที่แตกต่างกัน โดยการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาจะจำแนกเนื้อหาสาระความรู้ตามลักษณะของความง่าย เนื้อหาใดที่มีความง่ายก็จะจัดสอนให้กับผู้เรียนในชั้นเรียนพื้นฐาน ส่วนเนื้อหาที่มีความซับซ้อนก็จะจัดสอนกับผู้เรียนในชั้นที่สูงขึ้นไป เมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาแล้ว ผู้เรียนก็จะเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา ซึ่งความรู้ที่สอนในระดับนี้มีความเชื่อมต่อกับความรู้ในระดับประถมศึกษา เพียงแต่ตัวความรู้มีความยากและซับซ้อนขึ้น รวมถึงมีลักษณะของการเป็นความรู้เฉพาะด้านมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อเตรียมการส่งต่อผู้เรียนไปยังสถาบันอุดมศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการเรียนความรู้เฉพาะด้านอย่างเข้มข้น ดังนั้นการเรียนในระดับ

มัธยมศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายจะมีการจัดแบบแผนการเรียนรู้เฉพาะด้าน เช่น แผนการเรียนวิทยาศาสตร์ – คณิตศาสตร์ แผนการเรียนอังกฤษ – คณิตศาสตร์ แผนการเรียนกลุ่มภาษาต่างประเทศ เป็นต้น ส่วนการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ก็จะรับผู้เรียนตามลักษณะความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านจากการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเพื่อเข้าศึกษาในกลุ่มสาขาวิชาเชี่ยวชาญเฉพาะที่สอดคล้องกับแหล่งงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม จะเห็นได้ว่าการคัดตอนแบ่งส่วนความรู้วิชาการเพื่อการบรรจุความรู้ในหลักสูตรระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา เพื่อกำหนดให้ผู้เรียนในแต่ละช่วงอายุ และระดับความสามารถได้เข้ารับการศึกษ การคัดตอนแยกส่วนความรู้นี้ จึงเป็นการมองความรู้แบบสูตรสำเร็จที่สามารถแยกออกเป็น ส่วน ๆ และสามารถนำความรู้แต่ละส่วนมาปะติดปะต่อกันเพื่อการประกอบอาชีพในสังคมสมัยใหม่ได้ ขณะที่บุคคลที่สำเร็จการศึกษาในแต่ละระดับของการศึกษาก็จะถูกนิยามในฐานะของผู้มีทักษะ ความรู้ ความสามารถในการระดับที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งสามารถนำความรู้ในแต่ละระดับไปใช้ในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไปได้ ขณะเดียวกันผู้มีความรู้ดังกล่าวก็ยังสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพในตลาดจ้างงานได้ ซึ่งความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีสามารถคัดตอนออกเป็น ส่วน ๆ และมีสามารถแยกขาดจากการดำรงชีวิตจริงได้ จึงมิสามารถอธิบายให้เห็นถึงคุณค่าในมิติของความรู้วิชาการได้

การให้ความสำคัญกับแขนงวิชาตามลำดับความสำคัญของสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ

เมื่อมีการจัดประเภทของความรู้โดยจำแนกเป็นรายวิชา และมีกระบวนการของการให้ความสำคัญต่อรายวิชาเหล่านั้นในระดับที่แตกต่างกัน ทั้งนี้โดยอาศัยความต้องการของตลาดจ้างงานเป็นหลักในการอธิบายหรือให้คุณค่าต่อรายวิชาแขนงต่าง ๆ ดังเช่น แขนงวิชาทางด้านคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้อื่น ๆ ในเชิงธุรกิจ จะถูกให้ความสำคัญในระดับสูง ขณะที่แขนงวิชาอื่น ๆ อาทิ ศิลปศึกษา ดนตรี จะถูกให้คุณค่าระดับรองลงมา เนื่องจากตลาดจ้างงานยังไม่ต้องการผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านนี้มากนัก การจัดลำดับการให้ความสำคัญกับแขนงวิชาต่าง ๆ อย่างไม่เท่าเทียมกันภายใต้ความต้องการแรงงานเชี่ยวชาญเฉพาะของตลาดจ้างงานปรากฏอย่างชัดเจนในหลักสูตรที่แสดงอัตราเวลาเรียนแขนงวิชาต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือในแขนงวิชาด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์จะถูกกำหนดให้มีอัตราเวลาเรียนที่สูงกว่าแขนงวิชาอื่น ๆ นับของการให้ความสำคัญต่อความรู้วิชาการเฉพาะด้านที่สามารถนำความรู้ไปใช้ศึกษาต่อระดับสูง ขณะเดียวกันก็สามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพตามความต้องการของตลาดจ้างงาน จึงมีผลให้ความรู้วิชาการมีความโดดเด่นเหนือกว่าสาระความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีสามารถใช้ประโยชน์เพื่อการประกอบอาชีพในภาคเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้

การนำความรู้เฉพาะไปถ่ายทอดในโรงเรียน

การนำความรู้เฉพาะไปถ่ายทอดในโรงเรียนแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการกำหนดขอบเขตหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความรู้ชุดนี้ ตลอดจนการกำหนดผู้ที่ทำหน้าที่ในการกระจาย เผยแพร่ความรู้ เพื่อสร้างผู้มีการศึกษาให้มีอัตลักษณ์เฉพาะ ดังนั้น แบบแผนความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในระบบโรงเรียน จึงถูกสร้างให้มีลักษณะเฉพาะที่เต็มไปด้วยระเบียบปฏิบัติ กฎเกณฑ์ เพื่อให้ความรู้วิชาการได้นำไปสู่การหล่อหลอมผู้ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะทางการศึกษาเพื่อการทำหน้าที่เป็นกำลังแรงงาน สำหรับการสร้างความมั่งคั่งเติบโต ให้แก่ระบบเศรษฐกิจของประเทศ

ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นในระบบโรงเรียน ประการแรกคือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ซึ่งครูจะเป็นผู้ทำหน้าที่เผยแพร่กระจายความรู้สำเร็จรูปไปสู่ผู้เรียนโดยตรง นอกจากนี้ ครูยังมีอำนาจในการประเมินคุณค่าของผู้เรียน บทบาทและหน้าที่ของครูเช่นนี้ได้รับการยอมรับจากระบบการศึกษา ผู้เรียนและผู้ปกครองนักเรียน เนื่องจากครูได้ถูกผลิต กล่อมเกลามาจากสถาบันอุดมศึกษาที่มีมาตรฐาน และครูจะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านตามที่ได้อ่านเรียนรู้ออกจากสถาบันอุดมศึกษา เมื่อครูถูกจัดวางตำแหน่งของการเป็นผู้รู้ และผู้ตัดสินความสามารถของผู้เรียนในเวลาเดียวกันแล้ว ครูจึงมีฐานะและตำแหน่งที่สูงกว่าผู้เรียน ดังนั้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียนจึงมีระเบียบ แบบแผนเฉพาะ อันแสดงถึงอำนาจที่มีความซับซ้อนที่เกิดจากกฎเกณฑ์และมาตรฐานของความรู้ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ทางด้านความรู้ที่ครูและผู้เรียนมิได้เป็นผู้กำหนดขึ้น หากแต่เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ผู้มีอำนาจกำหนดเท่านั้น

ประการที่สอง เป็นการกำหนดแนวปฏิบัติการสอนของครูภายใต้กฎเกณฑ์ มาตรฐานของความรู้ ซึ่งครูจะทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ส่งผ่านความรู้สำเร็จรูปตามแบบแผนที่กำหนดเป็นเอกสารหลักสูตร โดยทักษะความรู้ที่ครูรับเรียนมาซึ่งล้วนเป็นความรู้เชิงเทคนิคจะช่วยให้ครูดึงสาระความรู้จากหลักสูตรในแต่ละรายวิชาเพื่อกำหนดเป็นแผนสำหรับการถ่ายทอดความรู้อันเป็นข้อกำหนดหรือแนวปฏิบัติเพื่อให้ครูได้เตรียมการสอนล่วงหน้า ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้วิชาการที่มีความเข้มข้น

ประการที่สาม ครูจะทำหน้าที่ตัดสินความสามารถของผู้เรียนด้วยเทคนิคเฉพาะทางวิชาการ เช่น การให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด ข้อทดสอบ ทั้งนี้เพื่อการจัดประเภทของผู้เรียนเพื่อเข้ารับการศึกษาระดับสูง หรือการจัดระดับผู้เรียนเพื่อเข้าทำงานในตลาดจ้างงาน โดยบทบาทหน้าที่ของครูเช่นนี้เป็นการเอื้ออำนวยให้กับระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมในการเลือกใช้คนเพื่อทำประโยชน์ต่อสถานประกอบการได้อย่างตรงประเด็น

ประการที่สี่ ระบบความรู้ที่ครูถ่ายทอดไปยังผู้เรียนตลอดจนระบบการตัดสินคุณค่าของผู้เรียนย่อมที่จะได้รับการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญที่ระบบการศึกษากำหนด อันมีนัยถึงการสร้างความชอบธรรมให้แก่ความรู้วิชาการและการปฏิบัติหน้าที่ของครูในฐานะของครูผู้ทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง

ครบถ้วนตามมาตรฐาน กฎเกณฑ์ของระบบการศึกษา ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงคุณค่าของความรู้วิชาการ ซึ่งการควบคุมตรวจสอบความรู้ถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญที่ระบบการศึกษากำหนด อาจจะแสดงให้เห็นว่าแท้จริงแล้วครู นักวิชาการทางการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา มิได้เป็นผู้สร้างสรรค์พัฒนาองค์ความรู้แต่อย่างใด หากแต่มีหน้าที่แค่เพียงปฏิบัติตามระเบียบ แบบแผนของการศึกษาอันเป็นระบบความรู้เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการทำงานภายนอกชุมชนเท่านั้น

บทที่ 5

ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การงานรับต่อแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนับตั้งแต่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ใน พุทธศักราช 2504 เป็นการชี้ชัดให้เห็นถึงแนวทางของการพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความเติบโตของระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ทั้งนี้การศึกษาได้ถูกกำหนดให้เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาประเทศไปสู่เป้าหมายนี้

เมื่อการศึกษาถูกมองในฐานะของเครื่องมือสำหรับการพัฒนาประเทศ ดังนั้นกระบวนการในการสร้างการยอมรับต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้นในลักษณะของการสร้างให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นวาทกรรมหลักของสังคม ซึ่งเป็นการดำเนินการให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นความรู้หลักในอันที่จะนำพาคนในสังคมไปสู่การใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่ที่มีความสำคัญกับการปฏิบัติงานเพื่อสร้างผลกำไรหรือความมั่งคั่งเติบโตให้แก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ขณะเดียวกันผู้ที่ได้รับความรู้สำหรับการประกอบอาชีพในตลาดแรงงานเพื่อการมีรายได้ สวัสดิการ และการได้รับการยอมรับจากคนในสังคม

การที่คนส่วนใหญ่ของสังคมให้การยอมรับต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะของการสร้างกำลังคนให้มีทักษะความเชี่ยวชาญเฉพาะที่เป็นที่ต้องการของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม อีกมุมมองหนึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นถึงการละเลยและไม่ให้ความสำคัญต่อระบบความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้างเพื่อเป้าหมายของการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชน ทั้งนี้การศึกษาในระบบโรงเรียนได้ผลิตความรู้วิชาการซึ่งเป็นความรู้เฉพาะทั้งในแบบแผนของหลักสูตร กิจกรรมการจัดการเรียนการสอนและการวัดผลและประเมินผล เพื่อการมีอำนาจเหนือความรู้ในแบบแผนอื่น ๆ ที่มีอยู่อย่างมากมายในสังคม ประเด็นสำคัญของการวิจัยในส่วนนี้มุ่งตั้งคำถามต่อกระบวนการสร้างการยอมรับต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีการจัดระเบียบให้ความรู้วิชาการเป็นวาทกรรมหลักอย่างไร และขณะเดียวกันการศึกษาในระบบโรงเรียนได้กำกับและจำกัดขอบเขตความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นให้หมดความสำคัญ และไม่มีคุณค่าต่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชนและสังคมอย่างไร

การสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงการสร้างให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นความรู้หลักของสังคมหรือเป็นวาทกรรมหลักว่ามีกระบวนการอย่างไรและกระบวนการสร้างวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ส่งผลต่อการกำกับ กดทับต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร รวมถึงเกิดผลต่อชุมชนและสังคม

อย่างไร จึงนำไปสู่การวิเคราะห์กระบวนการสร้างความสำคัญให้แก่ความรู้วิชาการในโรงเรียนเป็นลำดับแรก ถัดมาเป็นการวิเคราะห์การกำหนดให้โรงเรียนดำรงอยู่ในฐานะของพื้นที่พิเศษในการถ่ายทอดความรู้ และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษาตามลำดับ

กระบวนการสร้างความสำคัญให้แก่ความรู้วิชาการในโรงเรียน

ความรู้วิชาการถูกสร้างขึ้นภายใต้ความมุ่งหมายเพื่อการถ่ายทอด อบรม ปลุกฝังแก่ผู้รับการศึกษาให้มีทักษะ ความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ทั้งนี้เพื่อประกอบอาชีพในตลาดจ้างงาน ท้ายที่สุดเมื่อแรงงานเชี่ยวชาญเฉพาะมีงานทำ ก็จะได้รับรายได้ สวัสดิการ และได้รับการยอมรับจากสังคม ขณะเดียวกันสถานประกอบการที่มีประสิทธิภาพก็จะมีกำไร การเติบโตของสถานประกอบการที่มีอยู่อย่างมากมายก็จะเป็นดัชนีที่อธิบายถึงความเติบโต มั่งคั่งในระบบเศรษฐกิจ อุดสาหกรรมโดยรวมของประเทศ อันเป็นเป้าหมายของการพัฒนาประเทศในขณะนี้

ภาพสะท้อนของเป้าหมายในการพัฒนาประเทศที่อาศัยความรู้วิชาการเป็นแกนหลักในการผลิตคน ดังนั้นความรู้วิชาการจึงถูกจัดกระทำในฐานะเรื่องราวเฉพาะ นับตั้งแต่การสร้างคำอธิบายให้กับความรู้วิชาการที่มีความเป็นศาสตร์ และสามารถอธิบายโดยอาศัยหลักตรรกะและมีการจำแนกระบบความรู้ให้มีความเฉพาะเจาะจงเพิ่มมากขึ้นตามหลักการของการสร้างผู้มีทักษะเชี่ยวชาญเฉพาะในแบบแผนของสาขาวิชา ซึ่งสถาบันอุดมศึกษาจะเป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้ผลิตผู้มีทักษะเชี่ยวชาญเฉพาะในสาขาวิชาต่าง ๆ ตามที่ตลาดแรงงานต้องการ

ความรู้วิชาการยังถูกจัดกระทำให้มีความเฉพาะเจาะจงที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการผลิตความรู้วิชาการที่นอกเหนือจากสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ กล่าวคือ ความรู้วิชาการอีกมิติหนึ่งถูกสร้างขึ้นในแบบแผนของสาขาวิชาที่จะทำหน้าที่ควบคุมความรู้วิชาการอื่น ๆ ที่ได้จำแนกแยกย่อยเป็นสาขาวิชามากมายให้อยู่ในระเบียบแบบแผนของความรู้วิชาการอย่างเคร่งครัดภายใต้รูปลักษณะเฉพาะของสาขาวิชาด้านการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งผู้สำเร็จการศึกษาจากสาขาวิชานี้จะถูกนิยามในฐานะของผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งมีหน้าที่ในการสร้าง และตรวจสอบความรู้วิชาการที่อยู่ในแบบแผนของหลักสูตร ซึ่งระบบการศึกษาจะทำหน้าที่นำหลักสูตรไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของระบบการศึกษา ทั้งโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา และสถาบันอุดมศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้วิชาการมีความสำคัญโดดเด่นกว่ากระบวนการเรียนรู้และความรู้ในลักษณะอื่น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ศาสตร์การพัฒนาหลักสูตรจึงถูกให้ความหมายในฐานะของหัวใจสำคัญที่จะทำให้ความรู้วิชาการแผ่กระจายครอบคลุมทุกพื้นที่

การเกิดขึ้นของความรู้วิชาการที่มีความเฉพาะเจาะจงในแบบแผนศาสตร์การพัฒนาหลักสูตรเพื่อการควบคุมความรู้ให้เป็นไปตามเจตจำนงหรือเป้าหมายของความรู้ โดยในกระบวนการของการ

สร้างหลักสูตรถูกกำหนดให้มีการนำความรู้หรือศาสตร์แขนงอื่น ๆ เข้ามาทำหน้าที่สนับสนุนให้แก่ความรู้เกี่ยวกับการสร้างหลักสูตร ภายใต้ของการพัฒนาหลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับข้อมูลหรือความรู้วิชาการเฉพาะด้านอื่น ๆ (บุญมี เฌรยอศ. 2536 : 17 – 37 ; บุญชม ศรีสะอาด. 2528 :19 – 24) ประกอบด้วยความรู้เฉพาะในด้านจิตวิทยา ปรัชญาการศึกษา ประวัติศาสตร์ สังคม เป็นต้น นอกจากนี้การพัฒนาหลักสูตรยังถูกกำหนดให้มีหน้าที่เฉพาะในด้านการสร้างความรู้ย่อย ซึ่งเป็นความรู้เกี่ยวกับระเบียบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตร (ธำรง บัวศรี. 2542 : 153 – 296) หมายถึง ระเบียบ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเรียนการสอน การประเมินผลการเรียนรู้ การวางแผนการเรียนการสอน การทดลองใช้หลักสูตร และการใช้ศาสตร์การพัฒนาหลักสูตรเป็นกรอบในการสร้างความรู้เฉพาะแขนงอื่น ๆ

ความรู้วิชาการภายใต้ศาสตร์การพัฒนาหลักสูตรสะท้อนให้เห็นถึงการแยกขาดระหว่างการสร้างความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้ เนื่องจากผู้สร้างความรู้จะถูกกำหนดให้อยู่ในฐานะของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะในการสร้างหลักสูตร เช่น ศิษยานุศิษย์ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ นักวิชาการด้านการพัฒนาหลักสูตร เป็นต้น ขณะที่ผู้นำหลักสูตรไปใช้ ได้แก่ ครูซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดสาระความรู้ให้แก่ผู้เรียน และผู้บริโภครู้ได้แก่ผู้เรียน ด้วยกระบวนการสร้างความรู้ ถ่ายทอดความรู้ในลักษณะดังกล่าวนี้ ความรู้จึงมีอาจปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนในสังคมได้ เนื่องจากความรู้นี้เป็นความรู้สำเร็จรูปที่ถูกกำหนดเอาไว้แล้ว การจัดระเบียบความรู้ภายใต้ความเป็นศาสตร์สาขาวิชาการพัฒนาหลักสูตรเช่นนี้จึงเป็นเรื่องยากยิ่งที่จะทำให้ความรู้ของชุมชน ซึ่งมีเจตจำนงของการสร้างความรู้เพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีวิตได้รับการยอมรับในฐานะของการเป็นความรู้ที่มีความเท่าเทียมกับความรู้วิชาการ นอกจากนี้ในกระบวนการสร้างความรู้ของชุมชนนั้น ผู้สร้างความรู้จะเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากตัวความรู้ ทั้งนี้การสร้างความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้เป็นกระบวนการที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ความกลมกลืนของการสร้างความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้จึงมีผลให้คนในชุมชนสามารถเลือกที่จะผลิตซ้ำความรู้บางประเภทที่เห็นว่าเป็นความรู้ที่อำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิต ขณะที่ความรู้บางประเภทที่มีได้นำไปสู่การบรรลุด้อยเป้าหมายในการดำรงชีวิต ก็จะไม่นำมาใช้ประโยชน์หรืออาจจะมีการปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมโดยยึดเป้าหมายของความรู้ที่ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตเป็นสำคัญ

เมื่อระบบการศึกษาได้กำหนดให้ความรู้วิชาการมีลักษณะเฉพาะ และเป็นหน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการที่จะกำหนดและออกแบบว่าผู้เรียนในแต่ละช่วงของอายุ และระดับการศึกษาจะต้องเรียนอะไรบ้าง ความรู้สำเร็จรูปเหล่านี้ก็จะถูกส่งต่อมายังสถานศึกษา ทั้งนี้สถานศึกษาก็จะทำหน้าที่ส่งต่อความรู้สำเร็จรูปนั้นแก่ผู้เรียน ซึ่งในระดับของโรงเรียนก็จะมองว่าความรู้วิชาการเป็นเรื่องที่มีความสำคัญกว่าความรู้ในส่วนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความสำคัญมากกว่าความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้าง ดังนั้นภาพสะท้อนของการให้คุณค่าแก่ความรู้วิชาการจะปรากฏใน

ลักษณะของความคาดหวังของโรงเรียนในอันที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนมีศักยภาพทางวิชาการในระดับสูง เพื่อการแข่งขันเข้าศึกษาต่อในระดับสูง และการประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจ อุดสาหกรรม การให้ความสำคัญต่อความรู้วิชาการและความคาดหวังที่จะทำให้ผู้เรียนมีศักยภาพทางวิชาการ ปรากฏให้เห็นจากคำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์ท่านหนึ่งว่า

ปีนี้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของโรงเรียนต่ำ ค่าแบบดั้งลงเลข เอาข้อมูลมา เปรียบเทียบกับระดับประเทศ ปี 2549 ค่ากว่าระดับประเทศ เปรียบเทียบกับผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนของ สพท. เขต 1 ก็ต่ำกว่า สพท. อีก... ผมก็เชิญครูหัวหน้าฝ่าย หัวหน้ากลุ่มสาระมา วิเคราะห์ว่า ทำไมผลการจัดการเรียนของโรงเรียนปีนี้ จึงลดลงมากมายเหลือเกิน หาสาเหตุ จะได้วางแผนพัฒนาในปีงบประมาณ 2551 แก้ให้ตรงจุด เช่น ปัญหาเรื่องครู สื่อการเรียน การสอน หลักสูตร แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน หลักสูตรของโรงเรียน การวัดผลประเมินผล หรือจำนวนชั่วโมง... คงต้องปรับแก้กันไป...

และแม้ว่าในกระบวนการบริหารจัดการโรงเรียนจะมีข้อกำหนดหรือกฎระเบียบมากมายที่ อาจจะดูเหมือนว่าอยู่นอกเหนือจากเรื่องของความรู้วิชาการ แต่หากพิจารณาในรายละเอียดแล้ว จะ เห็นได้ว่า ฎระเบียบต่าง ๆ ที่กำหนดให้ปฏิบัติในโรงเรียนล้วนเป็นกฎระเบียบที่สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่การดำเนินงานกิจกรรมทางวิชาการทั้งสิ้น ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์ท่าน หนึ่งว่า

ผมเองก็ต้องทบทวนตัวเองตลอดเวลา ต้องมองทั้งระบบของโรงเรียน ระบบหลัก ๆ ของโรงเรียนที่จะต้องมองคือ 1. ระบบการเรียนรู้ ถ้าแปลก็คือ ระบบการจัดการเรียน การสอน 2. ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน 3. ระบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งใน หลักสูตร และนอกหลักสูตร สามระบบนี้ต้องมองให้มันเชื่อมโยงกัน มุ่งวิชาการเรื่องการ เรียนการสอน แต่ขณะเดียวกัน เด็กมีพฤติกรรมแย่ก็ไม่ไหวครับ มาเล่นงานปกครองเด็ก นักเรียนเรียนร้อย แต่งานวิชาการต่ำต้อย ก็คงไม่รอด แต่เขื่อนะครับว่า ถ้างานปกครองดี นักเรียนมีพฤติกรรมดีก็จะเห็นความสำคัญในเรื่องการเรียน พฤติกรรมการเรียนดีขึ้น ผลสัมฤทธิ์ก็น่าจะสูงขึ้น...

การบริหารจัดการ โรงเรียนข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ความรู้วิชาการยังคงถูกให้ความสำคัญ เป็นลำดับแรก โดยนับเช่นนี้ความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ จนกระทั่งเกิด เป็นระบบความรู้ที่ครอบคลุมในทุกมิติของการดำเนินชีวิต ทั้งในมิติของการทำมาหากิน การดูแล รักษาสุขภาพ การผลิตและซ่อมแซมเครื่องนุ่งห่ม การสร้างพลังใจ ฯลฯ มิได้ถูกมองและให้ ความสำคัญอย่างทัดเทียมกับความรู้วิชาการ ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครองนักเรียนท่าน หนึ่งที่ว่า

โรงเรียนเขาก็ให้เรามีส่วนร่วมนะ มีการประชุมว่าตอนนี้ กำลังทำหลักสูตร จะมี การสอบวันนั้นวันนี้ ปิดเทอมเมื่อไหร่... ในโรงเรียนก็มีการสอนรำโนรา นวด จักรสานก็ดี เด็กจะได้รู้ว่าพ่อแม่ คนที่นี่เขาเป็นยังไง ถิ่นก็สานได้ ทำได้ ทำมาตั้งแต่เล็ก... ต้องรับจ้างด้วย ไม่พอกิน อยากให้ลูกเรียนเก่ง ตั้งใจเรียนสูง ๆ มีวิชาคิดตัวไม่ต้องลำบาก มีงานทำมันคง ความรู้อื่นเอาไปประกอบพอ...

ความแตกต่างของความรู้วิชาการและความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งในมิติของเป้าหมาย การเรียนรู้ กระบวนการสร้างความรู้ และการเรียนรู้ ตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งความรู้ วิชาการถูกผูกโยงเข้ากับอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่งคั่ง เติบโตในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นกระบวนการดำเนินการเพื่อให้ความสำคัญแก่ความรู้ วิชาการจึงถูกจัดกระทำอย่างเป็นระบบ นับตั้งแต่การเลือกและกำหนดอัตลักษณ์ของความรู้วิชาการ ซึ่งเป็นการจำแนกแยกแยะความรู้วิชาการออกจากความรู้ในแบบแผนอื่น ๆ ขณะเดียวกันก็มีการผลิต ผู้รู้ทางวิชาการเฉพาะด้านเพื่อทำหน้าที่พัฒนาความรู้วิชาการให้มีความเป็นสากล อันมีผลต่อการ นำไปใช้ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้การศึกษาในระบบโรงเรียนที่ถูกกำหนดให้เป็น เครื่องมือผลิตกำลังแรงงานเข้าสู่ตลาดแรงงาน จึงทำให้คนส่วนใหญ่มองว่าการมีตำแหน่งงานรองรับ ในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เป็นการสร้างหลักประกันสำหรับการใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่

ด้วยกระบวนการของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งเป็นเครื่องมือในการผลิตกำลังคนเพื่อ ประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมตามนโยบายของการพัฒนาประเทศ จึงสร้าง ความชอบธรรมให้แก่ความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนในอันที่จะเป็น ความรู้หลักของสังคม ขณะที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นแม้จะถูกกล่าวถึงบ้าง แต่ด้วยความเชื่อ พื้นฐานของความรู้ที่มีความแตกต่างกัน ตลอดจนการสร้าง พัฒนาความรู้ และการใช้ประโยชน์จาก ความรู้ที่มีความแตกต่างกัน จึงทำให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกมองว่าไม่มีความสำคัญต่อการ พัฒนาประเทศตามแนวทางข้างต้น มีอาจเรียกได้ว่าเป็นความรู้วิชาการหรืออยู่ในฐานะของความเป็น อื่น (otherness)

การกำหนดให้โรงเรียนดำรงอยู่ในฐานะของพื้นที่พิเศษในการถ่ายทอดความรู้

ตามแนวคิดของการผลิตสถาบันการศึกษาเรียกได้ว่าเป็นปฏิบัติการของการสร้างพื้นที่พิเศษใน อันที่จะทำหน้าที่ผลิต กระจาย เผยแพร่ความรู้ เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษา ดังนั้นสถาบันการศึกษาจึงถูกสร้างให้มีลักษณะเฉพาะเพื่อการควบคุมการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ให้เป็นไปตามอุดมการณ์หลักของสังคม สถาบันการศึกษาที่กล่าวถึงนี้มีมากมาย ประกอบด้วย โรงเรียน สถาบันอุดมศึกษา หน่วยงานที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษา ได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

สถาบันการศึกษาเหล่านี้จะทำหน้าที่ทั้งผลิตความรู้ ถ่ายทอดความรู้ ส่งต่อความรู้และส่งต่อผู้เรียนระหว่างกัน ภายใต้แนวคิดของการมองความรู้ที่สามารถแยกขาดออกเป็นส่วน ๆ เพื่อการเรียนรู้ได้

โรงเรียนเป็นพื้นที่ที่สะท้อนปรากฏการณ์ของการรับเอาความรู้สำเร็จรูปจากสถาบันการศึกษาที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะมาใช้ในการสร้างผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตามที่ระบบการศึกษาต้องการ ซึ่งหมายถึงผู้เรียนที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการ สามารถสอบเข้าศึกษาต่อในระดับสูง เพื่อการมีความรู้เฉพาะทางได้ ท้ายที่สุดก็ต้องประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเพื่อการมีอาชีพ มีรายได้ และสถานภาพทางสังคมในระดับสูง

ภารกิจของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษา ซึ่งมุ่งเตรียมคนสำหรับการเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม มีผลให้โรงเรียนถูกนิยามว่าเป็นพื้นที่ของการถ่ายทอดความรู้ ที่จะต้องดำเนินงานภายใต้แนวนโยบายของการจัดการศึกษาอย่างเข้มข้น พื้นที่ของโรงเรียนจึงเต็มไปด้วยระเบียบ แบบแผน กฎเกณฑ์ ซึ่งล้วนจะต้องอาศัยการอธิบายด้วยความรู้ทางวิชาการแทบทั้งสิ้น ทั้งความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการโรงเรียน ความรู้เรื่องการจัดการหลักสูตร ความรู้เรื่องการสื่อสารกับชุมชน เป็นต้น ดังปรากฏให้เห็นในคำให้สัมภาษณ์จากอาจารย์ท่านหนึ่งที่สะท้อนการปฏิบัติงานที่จะต้องอาศัยความรู้เฉพาะด้านที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการโรงเรียน ซึ่งแตกต่างจากความรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน

แนวทางการบริหารโรงเรียนของที่นี่ คือ 1. ส่งเสริมการทำงานอย่างเป็นระบบ 2. ยึดแนวทางการบริหารตามนโยบายของเขตพื้นที่และสพฐ. 3. ส่งเสริมการวิจัยเพื่อนำองค์ความรู้มาใช้ในการบริหารและจัดการเรียนการสอน 4. พัฒนาความเป็นผู้นำของครู 5. ทำงานเป็นทีมทั้งโรงเรียน 6. พัฒนาศักยภาพของครู และนักเรียนอย่างต่อเนื่อง 7. ส่งเสริมการนิเทศการเรียนรู้แต่ละฝ่าย แต่ละกลุ่มสาระ 8. จะให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง และองค์กรภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนอย่างมีความหมาย 9. บริหาร โดยยึดหลักธรรมาภิบาลตามนโยบายของรัฐบาล...

พื้นที่ของโรงเรียนซึ่งถูกอธิบายในมิติของความรู้ด้านการบริหารข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของการดำเนินงานที่จะต้องอาศัยผู้มีความรู้ ความสามารถ และมีทักษะเฉพาะ จึงจะทำให้ภาระงานนี้สำเร็จลงได้ ความซับซ้อนของการปฏิบัติงานในโรงเรียนจึงเป็นปฏิบัติการทางอำนาจที่ชุมชนมีอาจเข้าถึงได้ เนื่องเพราะการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นกระบวนการที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และด้วยเป้าหมายการเรียนรู้ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด จึงทำให้ชุมชนมีอิสระในการที่จะสร้างพัฒนาความรู้หรือปรับเปลี่ยนความรู้บางอย่างให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของการดำรงชีวิตที่มีความผันแปรอยู่เสมอ ขณะเดียวกันองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่สร้างขึ้นก็มิได้ถูกจำแนกเป็นรายวิชาที่แยกขาดออกจากกัน เนื่องเพราะชุมชนมองว่าสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเชื่อมโยง อิงอาศัยซึ่งกันและกัน นับ

เช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของคนในชุมชนซึ่งมีความรู้และศักยภาพแตกต่างกัน ดังเช่นในชุมชนมีผู้รู้หลายแขนงทั้งทางด้านการปลูกข้าว การทำขวัญข้าว การสร้างบ้าน การเล่นดนตรี การจักสาน การล่าสัตว์ การดูแลรักษาสุขภาพ เป็นต้น ซึ่งการดำรงอยู่ของชุมชนจะต้องอาศัยการช่วยเหลือพึ่งพากันของผู้รู้ในแต่ละด้าน ซึ่งหมายความว่าหากในชุมชนขาดผู้รู้ไปเพียงด้านใดด้านหนึ่ง หรือแม้มีผู้รู้ที่มีความสามารถอย่างหลากหลาย แต่ก็มีได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ก็จะสามารถดำรงความเป็นชุมชนไว้ได้

ด้วยความคิด ความเชื่อพื้นฐานของโรงเรียนและชุมชนที่มีความแตกต่างกัน จึงเป็นเงื่อนไขประการสำคัญที่การศึกษาในระบบโรงเรียน มีอาจให้ความสำคัญต่อความรู้ของชุมชนอย่างทัดเทียมกัน ในขณะที่เดียวกันโรงเรียนก็ยังคงดำเนินการสร้างพื้นที่ของความเป็นโรงเรียนให้เป็นพื้นที่พิเศษที่ได้รับการยอมรับจากสังคมในวงกว้าง โดยอาศัยการสร้างกฎเกณฑ์ มาตรฐานให้กับโรงเรียนตามหลักของโรงเรียนที่ดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์ท่านหนึ่งที่ว่า

ขณะนี้มีการประเมินโรงเรียนโดยมีหัวข้อใหม่ ของการประเมินโรงเรียนพระราชทาน เอาเรื่องหลักสูตร และโรงเรียนเรามีลักษณะเด่นตรงนี้ เลยมีการประชุมเตรียมงานกัน มีการให้หัวหน้างานประเมินศึกษาข้อมูล ศึกษาดูงานจากโรงเรียนอื่นที่เคยได้รับรางวัล... เราก็ได้รางวัล เลยทำให้โรงเรียนเข้าสู่ความเด่นในเรื่องวิชาการ ที่ทำให้โรงเรียนต่าง ๆ ในสงขลาหรือต่างจังหวัดเขารู้จักเรา...

การที่โรงเรียนได้รับรางวัลทางด้านวิชาการที่มีสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ให้การยอมรับจะเป็นเครื่องมือในการสร้างหลักประกันว่าเป็นโรงเรียนที่มีความเป็นพิเศษ และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง อันเป็นการตอกย้ำให้คนในสังคมเชื่อมั่นต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่มีความสำคัญเหนือกว่ากระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน

ความเชื่อมั่นของสังคมที่มีต่อการจัดการศึกษาจึงนำไปสู่การตั้งความหวังต่อการศึกษาในระบบโรงเรียน และมีผลให้ผู้ปกครองสนับสนุนให้บุตรหลานศึกษาต่อในระดับสูงเพิ่มมากขึ้น ขณะที่โรงเรียนก็แสดงบทบาทของการถ่ายทอดความรู้สำเร็จรูป โดยมีครูผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเป็นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ และผู้เรียนเป็นผู้รับความรู้ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนเป็นความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนฐานของอำนาจ โดยมีความรู้วิชาการเป็นตัวอธิบายและทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรหลาน สมาชิกในครัวเรือนกับพ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนในเชิงของการปลูกฝัง ถ่ายทอดความรู้ก็ค่อย ๆ เลือนหายไป

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษา

เมื่อโรงเรียนได้รับการยอมรับจากคนในสังคมในฐานะของการเป็นพื้นที่สำหรับการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน ดังนั้นโรงเรียนจึงถูกจัดกระทำในลักษณะของพื้นที่ในการควบคุมพฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิดของผู้เรียนให้มีลักษณะเฉพาะ หรืออัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษาตามเป้าหมายของการจัดการศึกษา ดังนั้นการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษาจึงถูกผลิตด้วยกฎเกณฑ์ในการจัดการควบคุมความประพฤติ วิถีชีวิตของผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนยอมรับและกระทำตามแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่โรงเรียนเป็นผู้กำหนด

ในกระบวนการของการจัดการเรียนการสอน ครูได้อาศัยระเบียบ กฎเกณฑ์ของโรงเรียน เพื่อกำกับให้ผู้เรียนเชื่อฟังและปฏิบัติตามในฐานะของผู้ว่านอนสอนง่าย ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการทำงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมที่แรงงานจะต้องปฏิบัติตามระเบียบของสถานประกอบการอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการประเมินผลก็ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือและอำนาจในการตรวจสอบ ควบคุม สอดส่องกำกับผู้เรียน และจำแนกประเภทของผู้เรียนด้วยเทคนิคเฉพาะในรูปแบบของคำอธิบายในเรื่องการวัดความก้าวหน้าของผู้เรียน และการตรวจสอบคุณค่าทางวิชาการของผู้เรียน โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่าแบบทดสอบ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการกลั่นกรองผู้เรียนและจัดประเภทผู้เรียน ให้เป็นผู้เรียนดี ผู้เรียนปานกลาง และผู้เรียนที่อยู่ในระดับต่ำ มาตรฐานที่ถูกนำมาอธิบายนี้ล้วนวางอยู่บนฐานคิดของการผลิตกำลังคนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งหมายถึงว่าตัวแบบทดสอบที่นำมาใช้วัดและประเมินเพื่อจัดประเภทผู้เรียนนั้นเป็นแบบทดสอบที่สร้างขึ้นจากรากฐานวัฒนธรรมแบบอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งเต็มไปด้วยวิถีคิดของการแข่งขันเพื่อช่วงชิงโอกาสของการได้รับคัดเลือกเข้าไปทำงานในตลาดแรงงาน ผู้ที่ผ่านการทดสอบและได้รับตราประทับว่าเป็นผู้มีการศึกษาและชำนาญการในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะได้รับปริญญาดับตรเป็นเครื่องรับรองว่าสามารถทำงานในระบบเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจึงถูกระบบการศึกษาจัดประเภทให้อยู่ในฐานะของผู้มีเกียรติ มีศักดิ์ศรีในสังคมก็ย่อมที่จะได้รับรายได้ สวัสดิการที่สูงกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ ระบบการรับรองทางการศึกษาเช่นนี้มีผลให้คนโดยส่วนใหญ่ต่างมุ่งหวังที่จะอาศัยการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นบันไดไต่เต้าไปสู่การมีสถานภาพทางสังคมในระดับสูง ดังปรากฏในสถานการณ์จริงที่มีจำนวนผู้เรียนในสถานศึกษาทุกระดับเพิ่มมากขึ้น รวมถึงลูกหลานของคนในชุมชนชนบทก็มีอัตราการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเพิ่มมากขึ้นด้วย

จะเห็นได้ว่าภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งได้จัดดำเนินการสร้างความสำคัญให้แก่ความรู้วิชาการในโรงเรียน การกำหนดให้โรงเรียนดำรงอยู่ในฐานะของพื้นที่พิเศษในการถ่ายทอดความรู้ และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษา ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติที่วางอยู่บนอุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ซึ่งเข้ามามีเป้าหมายของการจัด

การศึกษาให้เป็นเป้าหมายเพื่อการพัฒนากำลังคนไปสู่การทำงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เนื่องจากระบบการศึกษาได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือของการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม โดยการศึกษาจะผลิตผู้เรียนในฐานะของผลผลิตที่สามารถเป็นแรงงานที่มีคุณภาพต่อการทำงานในระบบเศรษฐกิจได้ ดังนั้นระบบความรู้ที่ถ่ายทอดไปยังผู้เรียน จึงเป็นความรู้ที่มีเป้าหมายเฉพาะและถูกกำหนดให้อยู่ในลักษณะของหลักสูตรที่มีการจัดการเรียนการสอนเป็นรายวิชา กำหนดเวลาเรียนและสถานที่เรียนที่มีความเฉพาะเจาะจง ผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ ครู ซึ่งถูกหล่อหลอมจากสถาบันการศึกษาที่มีมาตรฐานทางวิชาการ ขณะที่ผู้เรียนถูกกำหนดให้เป็นผู้รอรับความรู้ การเรียนรู้เช่นนี้เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมิได้เป็นผู้กำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้และมิได้เป็นผู้สร้างความรู้ อันเป็นกระบวนการแยกผู้เรียนออกจากเป้าหมาย ความรู้และวิถีชีวิตจริง และปราศจากการมีอิสระทางความคิด ขณะที่สายสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและพ่อแม่ผู้รู้ในชุมชนในเชิงของการถ่ายทอดความรู้ก็ขาดหายไป ความรู้วิชาการเช่นนี้จึงมีอาจรับใช้ชีวิตจริงของผู้เรียนได้

บทที่ 5

ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การงานรับต่อแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนับตั้งแต่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ใน พุทธศักราช 2504 เป็นการชี้ชัดให้เห็นถึงแนวทางของการพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความเติบโตของระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ทั้งนี้การศึกษาได้ถูกกำหนดให้เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาประเทศไปสู่เป้าหมายนี้

เมื่อการศึกษาถูกมองในฐานะของเครื่องมือสำหรับการพัฒนาประเทศ ดังนั้นกระบวนการในการสร้างการยอมรับต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้นในลักษณะของการสร้างให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นวาทกรรมหลักของสังคม ซึ่งเป็นการดำเนินการให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นความรู้หลักในอันที่จะนำพาคนในสังคมไปสู่การใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่ที่มีความสำคัญกับการปฏิบัติงานเพื่อสร้างผลกำไรหรือความมั่งคั่งเติบโตให้แก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ขณะเดียวกันผู้ที่ได้รับความรู้สำหรับการประกอบอาชีพในตลาดแรงงานเพื่อการมีรายได้ สวัสดิการ และการได้รับการยอมรับจากคนในสังคม

การที่คนส่วนใหญ่ของสังคมให้การยอมรับต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะของการสร้างกำลังคนให้มีทักษะความเชี่ยวชาญเฉพาะที่เป็นที่ต้องการของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม อีกมุมมองหนึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นถึงการละเลยและไม่ให้ความสำคัญต่อระบบความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้างเพื่อเป้าหมายของการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชน ทั้งนี้การศึกษาในระบบโรงเรียนได้ผลิตความรู้วิชาการซึ่งเป็นความรู้เฉพาะทั้งในแบบแผนของหลักสูตร กิจกรรมการจัดการเรียนการสอนและการวัดผลและประเมินผล เพื่อการมีอำนาจเหนือความรู้ในแบบแผนอื่น ๆ ที่มีอยู่อย่างมากมายในสังคม ประเด็นสำคัญของการวิจัยในส่วนนี้มุ่งตั้งคำถามต่อกระบวนการสร้างการยอมรับต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีการจัดระเบียบให้ความรู้วิชาการเป็นวาทกรรมหลักอย่างไร และขณะเดียวกันการศึกษาในระบบโรงเรียนได้กำกับและจำกัดขอบเขตความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นให้หมดความสำคัญ และไม่มีคุณค่าต่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชนและสังคมอย่างไร

การสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงการสร้างให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นความรู้หลักของสังคมหรือเป็นวาทกรรมหลักว่ามีกระบวนการอย่างไรและกระบวนการสร้างวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ส่งผลต่อการกำกับ กดทับต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร รวมถึงเกิดผลต่อชุมชนและสังคม

อย่างไร จึงนำไปสู่การวิเคราะห์กระบวนการสร้างความสำคัญให้แก่ความรู้วิชาการในโรงเรียนเป็นลำดับแรก ถัดมาเป็นการวิเคราะห์การกำหนดให้โรงเรียนดำรงอยู่ในฐานะของพื้นที่พิเศษในการถ่ายทอดความรู้ และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษาตามลำดับ

กระบวนการสร้างความสำคัญให้แก่ความรู้วิชาการในโรงเรียน

ความรู้วิชาการถูกสร้างขึ้นภายใต้ความมุ่งหมายเพื่อการถ่ายทอด อบรม ปลุกฝังแก่ผู้รับการศึกษาให้มีทักษะ ความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ทั้งนี้เพื่อประกอบอาชีพในตลาดจ้างงาน ท้ายที่สุดเมื่อแรงงานเชี่ยวชาญเฉพาะมีงานทำ ก็จะได้รับรายได้ สวัสดิการ และได้รับการยอมรับจากสังคม ขณะเดียวกันสถานประกอบการที่มีประสิทธิภาพก็จะมีกำไร การเติบโตของสถานประกอบการที่มีอยู่อย่างมากมายก็จะเป็นดัชนีที่อธิบายถึงความเติบโต มั่งคั่งในระบบเศรษฐกิจ อุดสาหกรรมโดยรวมของประเทศ อันเป็นเป้าหมายของการพัฒนาประเทศในขณะนี้

ภาพสะท้อนของเป้าหมายในการพัฒนาประเทศที่อาศัยความรู้วิชาการเป็นแกนหลักในการผลิตคน ดังนั้นความรู้วิชาการจึงถูกจัดกระทำในฐานะเรื่องราวเฉพาะ นับตั้งแต่การสร้างคำอธิบายให้กับความรู้วิชาการที่มีความเป็นศาสตร์ และสามารถอธิบายโดยอาศัยหลักตรรกะและมีการจำแนกระบบความรู้ให้มีความเฉพาะเจาะจงเพิ่มมากขึ้นตามหลักการของการสร้างผู้มีทักษะเชี่ยวชาญเฉพาะในแบบแผนของสาขาวิชา ซึ่งสถาบันอุดมศึกษาจะเป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้ผลิตผู้มีทักษะเชี่ยวชาญเฉพาะในสาขาวิชาต่าง ๆ ตามที่ตลาดแรงงานต้องการ

ความรู้วิชาการยังถูกจัดกระทำให้มีความเฉพาะเจาะจงที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการผลิตความรู้วิชาการที่นอกเหนือจากสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ กล่าวคือ ความรู้วิชาการอีกมิติหนึ่งถูกสร้างขึ้นในแบบแผนของสาขาวิชาที่จะทำหน้าที่ควบคุมความรู้วิชาการอื่น ๆ ที่ได้จำแนกแยกย่อยเป็นสาขาวิชามากมายให้อยู่ในระเบียบแบบแผนของความรู้วิชาการอย่างเคร่งครัดภายใต้รูปลักษณะเฉพาะของสาขาวิชาด้านการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งผู้สำเร็จการศึกษาจากสาขาวิชานี้จะถูกนิยามในฐานะของผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งมีหน้าที่ในการสร้าง และตรวจสอบความรู้วิชาการที่อยู่ในแบบแผนของหลักสูตร ซึ่งระบบการศึกษาจะทำหน้าที่นำหลักสูตรไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของระบบการศึกษา ทั้งโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา และสถาบันอุดมศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้วิชาการมีความสำคัญโดดเด่นกว่ากระบวนการเรียนรู้และความรู้ในลักษณะอื่น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ศาสตร์การพัฒนาหลักสูตรจึงถูกให้ความหมายในฐานะของหัวใจสำคัญที่จะทำให้ความรู้วิชาการแผ่กระจายครอบคลุมทุกพื้นที่

การเกิดขึ้นของความรู้วิชาการที่มีความเฉพาะเจาะจงในแบบแผนศาสตร์การพัฒนาหลักสูตรเพื่อการควบคุมความรู้ให้เป็นไปตามเจตจำนงหรือเป้าหมายของความรู้ โดยในกระบวนการของการ

สร้างหลักสูตรถูกกำหนดให้มีการนำความรู้หรือศาสตร์แขนงอื่น ๆ เข้ามาทำหน้าที่สนับสนุนให้แก่ความรู้เกี่ยวกับการสร้างหลักสูตร ภายใต้ของการพัฒนาหลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับข้อมูลหรือความรู้วิชาการเฉพาะด้านอื่น ๆ (บุญมี เฌรยอศ. 2536 : 17 – 37 ; บุญชม ศรีสะอาด. 2528 :19 – 24) ประกอบด้วยความรู้เฉพาะในด้านจิตวิทยา ปรัชญาการศึกษา ประวัติศาสตร์ สังคม เป็นต้น นอกจากนี้การพัฒนาหลักสูตรยังถูกกำหนดให้มีหน้าที่เฉพาะในด้านการสร้างความรู้ย่อย ซึ่งเป็นความรู้เกี่ยวกับระเบียบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตร (ธำรง บัวศรี. 2542 : 153 – 296) หมายถึง ระเบียบ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเรียนการสอน การประเมินผลการเรียนรู้ การวางแผนการเรียนการสอน การทดลองใช้หลักสูตร และการใช้ศาสตร์การพัฒนาหลักสูตรเป็นกรอบในการสร้างความรู้เฉพาะแขนงอื่น ๆ

ความรู้วิชาการภายใต้ศาสตร์การพัฒนาหลักสูตรสะท้อนให้เห็นถึงการแยกขาดระหว่างการสร้างความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้ เนื่องจากผู้สร้างความรู้จะถูกกำหนดให้อยู่ในฐานะของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะในการสร้างหลักสูตร เช่น ศิษยานิเทศก์ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ นักวิชาการด้านการพัฒนาหลักสูตร เป็นต้น ขณะที่ผู้นำหลักสูตรไปใช้ ได้แก่ ครูซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดสาระความรู้ให้แก่ผู้เรียน และผู้บริโภครู้ได้แก่ผู้เรียน ด้วยกระบวนการสร้างความรู้ ถ่ายทอดความรู้ในลักษณะดังกล่าวนี้ ความรู้จึงมีอาจปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนในสังคมได้ เนื่องจากความรู้นี้เป็นความรู้สำเร็จรูปที่ถูกกำหนดเอาไว้แล้ว การจัดระเบียบความรู้ภายใต้ความเป็นศาสตร์สาขาวิชาการพัฒนาหลักสูตรเช่นนี้จึงเป็นเรื่องยากยิ่งที่จะทำให้ความรู้ของชุมชน ซึ่งมีเจตจำนงของการสร้างความรู้เพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีวิตได้รับการยอมรับในฐานะของการเป็นความรู้ที่มีความเท่าเทียมกับความรู้วิชาการ นอกจากนี้ในกระบวนการสร้างความรู้ของชุมชนนั้น ผู้สร้างความรู้จะเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากตัวความรู้ ทั้งนี้การสร้างความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้เป็นกระบวนการที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ความกลมกลืนของการสร้างความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้จึงมีผลให้คนในชุมชนสามารถเลือกที่จะผลิตซ้ำความรู้บางประเภทที่เห็นว่าเป็นความรู้ที่อำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิต ขณะที่ความรู้บางประเภทที่มีได้นำไปสู่การบรรลุด้อยเป้าหมายในการดำรงชีวิต ก็จะไม่นำมาใช้ประโยชน์หรืออาจจะมีการปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมโดยยึดเป้าหมายของความรู้ที่ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตเป็นสำคัญ

เมื่อระบบการศึกษาได้กำหนดให้ความรู้วิชาการมีลักษณะเฉพาะ และเป็นหน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการที่จะกำหนดและออกแบบว่าผู้เรียนในแต่ละช่วงของอายุ และระดับการศึกษาจะต้องเรียนอะไรบ้าง ความรู้สำเร็จรูปเหล่านี้ก็จะถูกส่งต่อมายังสถานศึกษา ทั้งนี้สถานศึกษาก็จะทำหน้าที่ส่งต่อความรู้สำเร็จรูปนั้นแก่ผู้เรียน ซึ่งในระดับของโรงเรียนก็จะมองว่าความรู้วิชาการเป็นเรื่องที่มีความสำคัญกว่าความรู้ในส่วนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความสำคัญมากกว่าความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้าง ดังนั้นภาพสะท้อนของการให้คุณค่าแก่ความรู้วิชาการจะปรากฏใน

ลักษณะของความคาดหวังของโรงเรียนในอันที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนมีศักยภาพทางวิชาการในระดับสูง เพื่อการแข่งขันเข้าศึกษาต่อในระดับสูง และการประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจ อุดสาหกรรม การให้ความสำคัญต่อความรู้วิชาการและความคาดหวังที่จะทำให้ผู้เรียนมีศักยภาพทางวิชาการ ปรากฏให้เห็นจากคำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์ท่านหนึ่งว่า

ปีนี้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของโรงเรียนต่ำ ค่าแบบดั้งลงเลข เอาข้อมูลมา เปรียบเทียบกับระดับประเทศ ปี 2549 ค่ากว่าระดับประเทศ เปรียบเทียบกับผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนของ สพท. เขต 1 ก็ต่ำกว่า สพท. อีก... ผมก็เชิญครูหัวหน้าฝ่าย หัวหน้ากลุ่มสาระมา วิเคราะห์ว่า ทำไมผลการจัดการเรียนของโรงเรียนปีนี้ จึงลดลงมากมายเหลือเกิน หาสาเหตุ จะได้วางแผนพัฒนาในปีงบประมาณ 2551 แก้ให้ตรงจุด เช่น ปัญหาเรื่องครู สื่อการเรียน การสอน หลักสูตร แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน หลักสูตรของโรงเรียน การวัดผลประเมินผล หรือจำนวนชั่วโมง... คงต้องปรับแก้กันไป...

และแม้ว่าในกระบวนการบริหารจัดการโรงเรียนจะมีข้อกำหนดหรือกฎระเบียบมากมายที่ อาจจะดูเหมือนว่าอยู่นอกเหนือจากเรื่องของความรู้วิชาการ แต่หากพิจารณาในรายละเอียดแล้ว จะ เห็นได้ว่า ฎระเบียบต่าง ๆ ที่กำหนดให้ปฏิบัติในโรงเรียนล้วนเป็นกฎระเบียบที่สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่การดำเนินกิจกรรมทางวิชาการทั้งสิ้น ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์ท่าน หนึ่งว่า

ผมเองก็ต้องทบทวนตัวเองตลอดเวลา ต้องมองทั้งระบบของโรงเรียน ระบบหลัก ๆ ของโรงเรียนที่จะต้องมองคือ 1. ระบบการเรียนรู้ ถ้าแปลก็คือ ระบบการจัดการเรียน การสอน 2. ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน 3. ระบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งใน หลักสูตร และนอกหลักสูตร สามระบบนี้ต้องมองให้มันเชื่อมโยงกัน มุ่งวิชาการเรื่องการ เรียนการสอน แต่ขณะเดียวกัน เด็กมีพฤติกรรมแย่ก็ไม่ไหวครับ มาเล่นงานปกครองเด็ก นักเรียนเรียนร้อย แต่งานวิชาการต่ำต้อย ก็คงไม่รอด แต่เขื่อนะครับว่า ถ้างานปกครองดี นักเรียนมีพฤติกรรมดีก็จะเห็นความสำคัญในเรื่องการเรียน พฤติกรรมการเรียนดีขึ้น ผลสัมฤทธิ์ก็น่าจะสูงขึ้น...

การบริหารจัดการ โรงเรียนข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ความรู้วิชาการยังคงถูกให้ความสำคัญ เป็นลำดับแรก โดยนัยเช่นนี้ความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ จนกระทั่งเกิด เป็นระบบความรู้ที่ครอบคลุมในทุกมิติของการดำเนินชีวิต ทั้งในมิติของการทำมาหากิน การดูแล รักษาสุขภาพ การผลิตและซ่อมแซมเครื่องนุ่งห่ม การสร้างพลังใจ ฯลฯ มิได้ถูกมองและให้ ความสำคัญอย่างทัดเทียมกับความรู้วิชาการ ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครองนักเรียนท่าน หนึ่งที่ว่า

โรงเรียนเขาก็ให้เรามีส่วนร่วมนะ มีการประชุมว่าตอนนี้ กำลังทำหลักสูตร จะมี การสอบวันนั้นวันนี้ ปิดเทอมเมื่อไหร่... ในโรงเรียนก็มีการสอนรำโนรา นวด จักรสานก็ดี เด็กจะได้รู้ว่าพ่อแม่ คนที่นี่เขาเป็นยังไง ถิ่นก็สานได้ ทำได้ ทำมาตั้งแต่เล็ก... ต้องรับจ้างด้วย ไม่พอกิน อยากให้ลูกเรียนเก่ง ตั้งใจเรียนสูง ๆ มีวิชาคิดตัวไม่ต้องลำบาก มีงานทำมันคง ความรู้อื่นเอาไปประกอบพอ...

ความแตกต่างของความรู้วิชาการและความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งในมิติของเป้าหมาย การเรียนรู้ กระบวนการสร้างความรู้ และการเรียนรู้ ตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งความรู้ วิชาการถูกผูกโยงเข้ากับอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่งคั่ง เติบโตในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นกระบวนการดำเนินการเพื่อให้ความสำคัญแก่ความรู้ วิชาการจึงถูกจัดกระทำอย่างเป็นระบบ นับตั้งแต่การเลือกและกำหนดอัตลักษณ์ของความรู้วิชาการ ซึ่งเป็นการจำแนกแยกแยะความรู้วิชาการออกจากความรู้ในแบบแผนอื่น ๆ ขณะเดียวกันก็มีการผลิต ผู้รู้ทางวิชาการเฉพาะด้านเพื่อทำหน้าที่พัฒนาความรู้วิชาการให้มีความเป็นสากล อันมีผลต่อการ นำไปใช้ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้การศึกษาในระบบโรงเรียนที่ถูกกำหนดให้เป็น เครื่องมือผลิตกำลังแรงงานเข้าสู่ตลาดแรงงาน จึงทำให้คนส่วนใหญ่มองว่าการมีตำแหน่งงานรองรับ ในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เป็นการสร้างหลักประกันสำหรับการใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่

ด้วยกระบวนการของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งเป็นเครื่องมือในการผลิตกำลังคนเพื่อ ประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมตามนโยบายของการพัฒนาประเทศ จึงสร้าง ความชอบธรรมให้แก่ความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนในอันที่จะเป็น ความรู้หลักของสังคม ขณะที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นแม้จะถูกกล่าวถึงบ้าง แต่ด้วยความเชื่อ พื้นฐานของความรู้ที่มีความแตกต่างกัน ตลอดจนการสร้าง พัฒนาความรู้ และการใช้ประโยชน์จาก ความรู้ที่มีความแตกต่างกัน จึงทำให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกมองว่าไม่มีความสำคัญต่อการ พัฒนาประเทศตามแนวทางข้างต้น มีอาจเรียกได้ว่าเป็นความรู้วิชาการหรืออยู่ในฐานะของความเป็น อื่น (otherness)

การกำหนดให้โรงเรียนดำรงอยู่ในฐานะของพื้นที่พิเศษในการถ่ายทอดความรู้

ตามแนวคิดของการผลิตสถาบันการศึกษาเรียกได้ว่าเป็นปฏิบัติการของการสร้างพื้นที่พิเศษใน อันที่จะทำหน้าที่ผลิต กระจาย เผยแพร่ความรู้ เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษา ดังนั้นสถาบันการศึกษาจึงถูกสร้างให้มีลักษณะเฉพาะเพื่อการควบคุมการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ให้เป็นไปตามอุดมการณ์หลักของสังคม สถาบันการศึกษาที่กล่าวถึงนี้มีมากมาย ประกอบด้วย โรงเรียน สถาบันอุดมศึกษา หน่วยงานที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษา ได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

สถาบันการศึกษาเหล่านี้จะทำหน้าที่ทั้งผลิตความรู้ ถ่ายทอดความรู้ ส่งต่อความรู้และส่งต่อผู้เรียนระหว่างกัน ภายใต้แนวคิดของการมองความรู้ที่สามารถแยกขาดออกเป็นส่วน ๆ เพื่อการเรียนรู้ได้

โรงเรียนเป็นพื้นที่ที่สะท้อนปรากฏการณ์ของการรับเอาความรู้สำเร็จรูปจากสถาบันการศึกษาที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะมาใช้ในการสร้างผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตามที่ระบบการศึกษาต้องการ ซึ่งหมายถึงผู้เรียนที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการ สามารถสอบเข้าศึกษาต่อในระดับสูง เพื่อการมีความรู้เฉพาะทางได้ ท้ายที่สุดก็ต้องประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเพื่อการมีอาชีพ มีรายได้ และสถานภาพทางสังคมในระดับสูง

ภารกิจของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษา ซึ่งมุ่งเตรียมคนสำหรับการเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม มีผลให้โรงเรียนถูกนิยามว่าเป็นพื้นที่ของการถ่ายทอดความรู้ ที่จะต้องดำเนินงานภายใต้แนวนโยบายของการจัดการศึกษาอย่างเข้มข้น พื้นที่ของโรงเรียนจึงเต็มไปด้วยระเบียบ แบบแผน กฎเกณฑ์ ซึ่งล้วนจะต้องอาศัยการอธิบายด้วยความรู้ทางวิชาการแทบทั้งสิ้น ทั้งความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการโรงเรียน ความรู้เรื่องการจัดการหลักสูตร ความรู้เรื่องการสื่อสารกับชุมชน เป็นต้น ดังปรากฏให้เห็นในคำให้สัมภาษณ์จากอาจารย์ท่านหนึ่งที่สะท้อนการปฏิบัติงานที่จะต้องอาศัยความรู้เฉพาะด้านที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการโรงเรียน ซึ่งแตกต่างจากความรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน

แนวทางการบริหารโรงเรียนของที่นี่ คือ 1. ส่งเสริมการทำงานอย่างเป็นระบบ 2. ยึดแนวทางการบริหารตามนโยบายของเขตพื้นที่และสพฐ. 3. ส่งเสริมการวิจัยเพื่อนำองค์ความรู้มาใช้ในการบริหารและจัดการเรียนการสอน 4. พัฒนาความเป็นผู้นำของครู 5. ทำงานเป็นทีมทั้งโรงเรียน 6. พัฒนาศักยภาพของครู และนักเรียนอย่างต่อเนื่อง 7. ส่งเสริมการนิเทศการเรียนรู้แต่ละฝ่าย แต่ละกลุ่มสาระ 8. จะให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง และองค์กรภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนอย่างมีความหมาย 9. บริหาร โดยยึดหลักธรรมาภิบาลตามนโยบายของรัฐบาล...

พื้นที่ของโรงเรียนซึ่งถูกอธิบายในมิติของความรู้ด้านการบริหารข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของการดำเนินงานที่จะต้องอาศัยผู้มีความรู้ ความสามารถ และมีทักษะเฉพาะ จึงจะทำให้ภาระงานนี้สำเร็จลงได้ ความซับซ้อนของการปฏิบัติงานในโรงเรียนจึงเป็นปฏิบัติการทางอำนาจที่ชุมชนมีอาจเข้าถึงได้ เนื่องเพราะการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นกระบวนการที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และด้วยเป้าหมายการเรียนรู้ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด จึงทำให้ชุมชนมีอิสระในการที่จะสร้างพัฒนาความรู้หรือปรับเปลี่ยนความรู้บางอย่างให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของการดำรงชีวิตที่มีความผันแปรอยู่เสมอ ขณะเดียวกันองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่สร้างขึ้นก็มิได้ถูกจำแนกเป็นรายวิชาที่แยกขาดออกจากกัน เนื่องเพราะชุมชนมองว่าสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเชื่อมโยง อิงอาศัยซึ่งกันและกัน นับ

เช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของคนในชุมชนซึ่งมีความรู้และศักยภาพแตกต่างกัน ดังเช่นในชุมชนมีผู้รู้หลายแขนงทั้งทางด้านการปลูกข้าว การทำขวัญข้าว การสร้างบ้าน การเล่นดนตรี การจักสาน การล่าสัตว์ การดูแลรักษาสุขภาพ เป็นต้น ซึ่งการดำรงอยู่ของชุมชนจะต้องอาศัยการช่วยเหลือพึ่งพากันของผู้รู้ในแต่ละด้าน ซึ่งหมายความว่าหากในชุมชนขาดผู้รู้ไปเพียงด้านใดด้านหนึ่ง หรือแม้มีผู้รู้ที่มีความสามารถอย่างหลากหลาย แต่ก็มีได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ก็จะสามารถดำรงความเป็นชุมชนไว้ได้

ด้วยความคิด ความเชื่อพื้นฐานของโรงเรียนและชุมชนที่มีความแตกต่างกัน จึงเป็นเงื่อนไขประการสำคัญที่การศึกษาในระบบโรงเรียน มีอาจให้ความสำคัญต่อความรู้ของชุมชนอย่างทัดเทียมกัน ในขณะที่เดียวกันโรงเรียนก็ยังคงดำเนินการสร้างพื้นที่ของความเป็นโรงเรียนให้เป็นพื้นที่พิเศษที่ได้รับการยอมรับจากสังคมในวงกว้าง โดยอาศัยการสร้างกฎเกณฑ์ มาตรฐานให้กับโรงเรียนตามหลักของโรงเรียนที่ดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์ท่านหนึ่งที่ว่า

ขณะนี้มีการประเมินโรงเรียนโดยมีหัวข้อใหม่ ของการประเมินโรงเรียนพระราชทาน เอาเรื่องหลักสูตร และ โรงเรียนเรามีลักษณะเด่นตรงนี้ เลยมีการประชุมเตรียมงานกัน มีการให้หัวหน้างานประเมินศึกษาข้อมูล ศึกษาดูงานจากโรงเรียนอื่นที่เคยได้รับรางวัล... เราก็ได้รางวัล เลยทำให้โรงเรียนเข้าสู่ความเด่นในเรื่องวิชาการ ที่ทำให้โรงเรียนต่าง ๆ ในสงขลาหรือต่างจังหวัดเขารู้จักเรา...

การที่โรงเรียนได้รับรางวัลทางด้านวิชาการที่มีสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ให้การยอมรับจะเป็นเครื่องมือในการสร้างหลักประกันว่าเป็นโรงเรียนที่มีความเป็นพิเศษ และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง อันเป็นการตอกย้ำให้คนในสังคมเชื่อมั่นต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่มีความสำคัญเหนือกว่ากระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน

ความเชื่อมั่นของสังคมที่มีต่อการจัดการศึกษาจึงนำไปสู่การตั้งความหวังต่อการศึกษาในระบบโรงเรียน และมีผลให้ผู้ปกครองสนับสนุนให้บุตรหลานศึกษาต่อในระดับสูงเพิ่มมากขึ้น ขณะที่โรงเรียนก็แสดงบทบาทของการถ่ายทอดความรู้สำเร็จรูป โดยมีครูผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเป็นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ และผู้เรียนเป็นผู้รับความรู้ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนเป็นความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนฐานของอำนาจ โดยมีความรู้วิชาการเป็นตัวอธิบายและทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรหลาน สมาชิกในครัวเรือนกับพ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนในเชิงของการปลูกฝัง ถ่ายทอดความรู้ก็ค่อย ๆ เลือนหายไป

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษา

เมื่อโรงเรียนได้รับการยอมรับจากคนในสังคมในฐานะของการเป็นพื้นที่สำหรับการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน ดังนั้นโรงเรียนจึงถูกจัดกระทำในลักษณะของพื้นที่ในการควบคุมพฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิดของผู้เรียนให้มีลักษณะเฉพาะ หรืออัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษาตามเป้าหมายของการจัดการศึกษา ดังนั้นการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษาจึงถูกผลิตด้วยกฎเกณฑ์ในการจัดการควบคุมความประพฤติ วิถีชีวิตของผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนยอมรับและกระทำตามแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่โรงเรียนเป็นผู้กำหนด

ในกระบวนการของการจัดการเรียนการสอน ครูได้อาศัยระเบียบ กฎเกณฑ์ของโรงเรียน เพื่อกำกับให้ผู้เรียนเชื่อฟังและปฏิบัติตามในฐานะของผู้ว่านอนสอนง่าย ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการทำงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมที่แรงงานจะต้องปฏิบัติตามระเบียบของสถานประกอบการอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการประเมินผลก็ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือและอำนาจในการตรวจสอบ ควบคุม สอดส่องกำกับผู้เรียน และจำแนกประเภทของผู้เรียนด้วยเทคนิคเฉพาะในรูปแบบของคำอธิบายในเรื่องการวัดความก้าวหน้าของผู้เรียน และการตรวจสอบคุณค่าทางวิชาการของผู้เรียน โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่าแบบทดสอบ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการกลั่นกรองผู้เรียนและจัดประเภทผู้เรียน ให้เป็นผู้เรียนดี ผู้เรียนปานกลาง และผู้เรียนที่อยู่ในระดับต่ำ มาตรฐานที่ถูกนำมาอธิบายนี้ล้วนวางอยู่บนฐานคิดของการผลิตกำลังคนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งหมายถึงว่าตัวแบบทดสอบที่นำมาใช้วัดและประเมินเพื่อจัดประเภทผู้เรียนนั้นเป็นแบบทดสอบที่สร้างขึ้นจากรากฐานวัฒนธรรมแบบอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งเต็มไปด้วยวิถีคิดของการแข่งขันเพื่อช่วงชิงโอกาสของการได้รับคัดเลือกเข้าไปทำงานในตลาดแรงงาน ผู้ที่ผ่านการทดสอบและได้รับตราประทับว่าเป็นผู้มีการศึกษาและชำนาญการในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะได้รับปริญญาดับตรเป็นเครื่องรับรองว่าสามารถทำงานในระบบเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจึงถูกระบบการศึกษาจัดประเภทให้อยู่ในฐานะของผู้มีเกียรติ มีศักดิ์ศรีในสังคมก็ย่อมที่จะได้รับรายได้ สวัสดิการที่สูงกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ ระบบการรับรองทางการศึกษาเช่นนี้มีผลให้คนโดยส่วนใหญ่ต่างมุ่งหวังที่จะอาศัยการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นบันไดไต่เต้าไปสู่การมีสถานภาพทางสังคมในระดับสูง ดังปรากฏในสถานการณ์จริงที่มีจำนวนผู้เรียนในสถานศึกษาทุกระดับเพิ่มมากขึ้น รวมถึงลูกหลานของคนในชุมชนชนบทก็มีอัตราการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเพิ่มมากขึ้นด้วย

จะเห็นได้ว่าภาคปฏิบัติภารกิจจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งได้จัดดำเนินการสร้างความสำคัญให้แก่ความรู้วิชาการในโรงเรียน การกำหนดให้โรงเรียนดำรงอยู่ในฐานะของพื้นที่พิเศษในการถ่ายทอดความรู้ และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษา ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติที่วางอยู่บนอุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ซึ่งเข้ามามีเป้าหมายของการจัด

การศึกษาให้เป็นเป้าหมายเพื่อการพัฒนากำลังคนไปสู่การทำงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เนื่องจากระบบการศึกษาได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือของการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม โดยการศึกษาจะผลิตผู้เรียนในฐานะของผลผลิตที่สามารถเป็นแรงงานที่มีคุณภาพต่อการทำงานในระบบเศรษฐกิจได้ ดังนั้นระบบความรู้ที่ถ่ายทอดไปยังผู้เรียน จึงเป็นความรู้ที่มีเป้าหมายเฉพาะและถูกกำหนดให้อยู่ในลักษณะของหลักสูตรที่มีการจัดการเรียนการสอนเป็นรายวิชา กำหนดเวลาเรียนและสถานที่เรียนที่มีความเฉพาะเจาะจง ผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ ครู ซึ่งถูกหล่อหลอมจากสถาบันการศึกษาที่มีมาตรฐานทางวิชาการ ขณะที่ผู้เรียนถูกกำหนดให้เป็นผู้รอรับความรู้ การเรียนรู้เช่นนี้เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมิได้เป็นผู้กำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้และมีได้เป็นผู้สร้างความรู้ อันเป็นกระบวนการแยกผู้เรียนออกจากเป้าหมาย ความรู้และวิถีชีวิตจริง และปราศจากการมีอิสระทางความคิด ขณะที่สายสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและพ่อแม่ผู้รู้ในชุมชนในเชิงของการถ่ายทอดความรู้ก็ขาดหายไป ความรู้วิชาการเช่นนี้จึงมีอาจรับใช้ชีวิตจริงของผู้เรียนได้

บทที่ 6

ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียน

ด้วยวิกฤติการณ์ทางการศึกษาที่ปรากฏ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของการที่ผู้มีการศึกษามีอาจใช้ฐานความรู้ที่มีอยู่เพื่อการจัดการปัญหาต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิตได้ ปัญหาที่ปรากฏเป็นรูปธรรม ได้แก่ การที่ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับสูงซึ่งหมายถึงการศึกษาในระดับอุดมศึกษาไม่สามารถอาศัยความรู้เพื่อประกอบอาชีพในตลาดแรงงานได้ ขณะที่ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและระดับประถมศึกษา ก็ยังมีความมุ่งหวังที่จะเข้ารับการศึกษาระดับสูง หากแต่ด้วยความแตกต่างของการใช้ชีวิตในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่หรือภาคเมืองที่มีความพร้อมในด้านเทคโนโลยี การสื่อสารที่สะดวกรวดเร็ว ทันสมัย มีระบบการจัดการเรียนการสอนในลักษณะของการเรียนพิเศษภายใต้เป้าหมายเฉพาะของการสอบแข่งขันเข้าศึกษาต่อในระดับสูง ซึ่งต่างจากวิถีการดำรงชีวิตของคนในสังคมเกษตรกรรมหรือคนที่มาจากชุมชนชนบทที่แทบจะไม่มีโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยี ระบบการสื่อสารที่มีความสะดวกรวดเร็ว สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนที่มีความทันสมัย การได้รับความรู้จากครูผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ตลอดจนการเรียนพิเศษเพื่อฝึกฝนเพิ่มพูนทักษะความรู้เพิ่มเติมจากการเรียนในห้องเรียน จึงมีผลให้ผู้เรียนที่มาจากชุมชนชนบทซึ่งไม่สามารถต่อสู้ ฟืนฝ่าเพื่อศึกษาต่อในระดับสูงได้ ขณะเดียวกันกลุ่มคนกลุ่มนี้มักจะได้รับการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะประกอบอาชีพในสถานประกอบการในลักษณะของผู้ที่ใช้กำลังแรงกายในการทำงานเป็นหลัก และได้รับค่าตอบแทนในระดับต่ำ เนื่องจากค่าตอบแทนและสวัสดิการจากการทำงานจะถูกอธิบายด้วยระดับการศึกษา อย่างไรก็ตามแรงงานจากชุมชนชนบทที่มักจะเดินทางเข้ามาทำงานในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่หรือภาคเมือง เนื่องจากความรู้ที่เรียนมาเป็นความรู้ที่สอดคล้องกับการทำงานในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ จึงนำไปสู่การทอดทิ้งครอบครัว คนเฒ่าคนแก่ให้ดำรงชีวิตในชุมชนแต่เพียงลำพัง วิกฤติการณ์ที่กล่าวมานี้ล้วนนำไปสู่ปัญหาอีกมากมาย

จากวิกฤติการณ์ทางการศึกษาที่เกิดขึ้นได้นำไปสู่การพิจารณา ทบทวนต่อแนวทางของการจัดการศึกษา จนกระทั่งมีการกล่าวถึงระบบความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายของรัฐซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และนโยบายที่อยู่ในรูปของกฎหมายทางการศึกษา อันได้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2552 และที่แก้ไข

เพิ่มเติม พ.ศ. 2545 เมื่อมีการกำหนดแนวนโยบายเช่นนี้ การศึกษาจึงถูกกำหนดให้มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

การเกิดขึ้นของแนวทางของการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นในแบบแผนของการนิยามการศึกษาให้กว้างขวางครอบคลุมถึงการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นตามกรอบนโยบายของรัฐ ซึ่งแสดงให้เห็นเป้าหมายที่เด่นชัดของการสอนสาระผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในนามการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียนในแบบแผนของหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งทั้งสองแนวทางล้วนกระทำภายใต้การเป็นแบบแผนหนึ่งของความรู้วิชาการ จึงนำไปสู่คำถามที่ว่า การสอนสาระผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในนามการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาในระบบโรงเรียน จะมีผลให้ผู้เรียนพึงตนเองทางความรู้ได้อย่างแท้จริงหรือไม่ เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนมีความแตกต่างกันทั้งในเชิงอุดมการณ์ กระบวนการสร้างความรู้ กระบวนการเรียนรู้ และการใช้ประโยชน์จากความรู้ ดังนั้นการนำความรู้สองชุดที่มีความแตกต่างกันมาจัดกระทำร่วมกันในแบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงแบบแผนของหลักสูตร จะส่งผลต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

การวิเคราะห์ในบทนี้มีสี่ส่วน ประกอบด้วย ส่วนแรก เป็นการวิเคราะห์วิกฤติการณ์ทางการศึกษาและข้อเสนอเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกเสนอในฐานะของทางออกจากปัญหา ส่วนที่สอง วิเคราะห์การปรับเปลี่ยนแนวทางของการจัดการศึกษาในฐานะของคำอธิบายการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองทางความรู้ ส่วนที่สาม การวิเคราะห์การขยายขอบเขตนิยามความหมายของการศึกษาในนามการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และส่วนสุดท้าย การวิเคราะห์การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาในระบบโรงเรียน

ส่วนที่หนึ่ง วิกฤติการณ์ทางการศึกษาและข้อเสนอเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกเสนอในฐานะของทางออกจากปัญหา

แต่เดิมก่อนที่รัฐจะปรับเปลี่ยนแนวนโยบายของประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มุ่งเน้นการสร้าง ความมั่งคั่งเติบโตให้แก่ระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ในชุมชนชนบทต่างมีเป้าหมายเพื่อการสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิต โดยการสร้างความรู้ที่เกิดจากการมีความสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ของสังคม ทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และความเชื่อระหว่างกลุ่มคนในชุมชน เกิดเป็นชุดความรู้ที่มีความหลากหลาย ซึ่งสามารถตอบสนองต่อการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตได้ คนในชุมชนจึงมีความมุ่งมั่นที่จะมีชีวิตอยู่ภายในชุมชน

พร้อม ๆ กันกับการสร้างสรรค์พัฒนาองค์ความรู้ให้ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา เป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเช่นนี้แปรเปลี่ยนไปสู่การมุ่งหวังที่จะมีงานทำภายในตลาดแรงงานเพื่อการมีอาชีพ มีรายได้ มีสวัสดิการและสถานภาพทางสังคม ซึ่งได้ถูกใช้เป็นดัชนีในการอธิบายถึงความมั่นคงในการดำรงชีวิตที่ชุมชนมิได้เป็นผู้กำหนด นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศไปสู่การสร้างเศรษฐกิจด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม

แม้ว่ามุมมองหนึ่งการเปลี่ยนแปลงแนวทางของการพัฒนาประเทศข้างต้นจะทำให้ชุมชนมีอาชีพ รายได้และมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จากการที่รัฐและภาคเอกชนสร้างปัจจัยพื้นฐาน อาทิ ถนน ระบบไฟฟ้า การสื่อสารและระบบโรงเรียน ฯลฯ ไปสู่ชุมชนที่ห่างไกล แต่อีกมุมมองหนึ่งสะท้อนถึงปรากฏการณ์ของการลดความเชื่อมั่นของคนในชุมชนต่อวิถีการดำรงชีวิตและระบบความรู้ที่เป็นของชุมชนเอง โดยหันมาให้ความสำคัญกับชีวิตความเป็นอยู่ที่มีความสะดวกสบาย และอาศัยความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือที่จะได้เข้าไปสู่เป้าหมายดังกล่าว ดังนั้นเมื่อคนในชุมชนมีการศึกษาและได้รับการศึกษาในระดับสูงมากขึ้นเท่าไรก็ยิ่งเป็นการเพิ่มปริมาณของผู้ที่ออกไปใช้ชีวิตในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่หรือภาคเมือง หากแต่บุตรหลานจากชุมชนชนบทส่วนใหญ่แล้วจะมีความรู้เพียงระดับพื้นฐาน ซึ่งจะถูกจัดเข้าทำงานในระดับพื้นฐานที่ใช้กำลังแรงกายเป็นหลักเช่นเดียวกัน และได้รับค่าตอบแทนที่ไม่มากนัก ขณะเดียวกันสถานประกอบการมีการดำเนินงานที่ขึ้นตรงต่อระบบเศรษฐกิจระดับใหญ่ของประเทศที่มีได้เป็นอิสระจากระบบเศรษฐกิจของโลก ดังนั้นเมื่อระบบเศรษฐกิจระดับใหญ่มีปัญหาที่ย่อมส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์เชิงธุรกิจของสถานประกอบการอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งหมายถึงการสั่นคลอนในเชิงสถานภาพในการทำงานของกำลังแรงงานด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกำลังแรงงานระดับพื้นฐาน

ความไม่มั่นคงของการทำงานในสถานประกอบการที่ขึ้นตรงต่อระบบเศรษฐกิจระดับใหญ่ของประเทศ ล้วนส่งผลกระทบโดยตรงต่อกำลังแรงงาน ที่ปรากฏชัดคือภาพของการว่างงานของผู้ที่ตลาดหวัง ไม่สามารถฟันฝ่าระบบการแข่งขันภายในตลาดแรงงานได้ และได้กลับมาใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนในฐานะของผู้แพ้และพลาทหวังซึ่งไม่สามารถนำความรู้ที่เรียนมาเพื่อทำประโยชน์สำหรับการดำรงชีวิตในชุมชนได้ เนื่องจากความรู้ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนมิได้เป็นความรู้ที่มุ่งสร้างประโยชน์ต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงตราประทับของผู้มีการศึกษาที่ติดมากับผู้ได้รับการศึกษา ทำให้บุคคลเหล่านี้มองว่าตนเองอยู่ในฐานะของผู้มีการศึกษา มีความรู้ และมีสถานภาพทางสังคมที่สูงกว่า เหนือกว่าผู้ที่ไม่ได้ผ่านระบบการศึกษาแผนใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีสถานภาพที่สูงกว่าผู้ที่กีดกันความรู้ได้ด้วยตนเองผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน หรือได้รับการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ ดังนั้นการใช้ชีวิตในชุมชนของกลุ่มผู้มีการศึกษานี้ จึงมิได้เป็นการใช้ชีวิตในฐานะของการนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาแผนใหม่มาใช้ประโยชน์ต่อชุมชน ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถเชื่อมโยงที่จะนำความรู้ที่ได้เรียนรู้จากบรรพบุรุษมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้

ภาพวิกฤติการณ์ทางการศึกษาข้างต้น ได้ถูกตั้งเป็นคำถามต่อระบบการศึกษาตลอดมา และได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายของรัฐที่พยายามจะให้ความสำคัญต่อระบบความรู้ ภูมิปัญญาที่ชุมชนสร้างขึ้น ภาพเชิงนโยบายในระบอบนี้จึงแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับชุมชนในฐานะหัวใจหลักของการดำเนินงานอย่างจริงจัง ดังปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติ ในส่วนแนวนโยบายเกี่ยวกับระบบการศึกษา หมวดที่ 2 ความว่า

2. ระบบการศึกษาจะเปิดโอกาสให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิตโดยอาศัยรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการศึกษาที่จัดตามแนวระบบโรงเรียน และการศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต การศึกษาตามแนวระบบโรงเรียนเป็นการจัดโดยสถานศึกษา อาศัยระบบชั้นเรียนเป็นหลัก มีหลักสูตรกำหนดไว้ตามระดับและประเภทการศึกษา เพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร... การศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตเป็นการศึกษาดำเนินด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลทั้งที่มีอยู่เอง และที่มนุษย์ตั้งใจสร้างขึ้นเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ หรือเป็นบริการของการเรียนรู้... (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2535 : 11 – 12)

ข้อเสนอเกี่ยวกับการขยายขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่าการศึกษาให้มีความหมายที่ยืดหยุ่นครอบคลุมต่อสภาพความเป็นอยู่ วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนการเทียบเคียงการเรียนรู้ในลักษณะอื่น ๆ กับการศึกษาในระบบ ได้ปรากฏให้เห็นในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2552 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ความว่า

มาตรา ๑๕ การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

(๑) การศึกษาในระบบเป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษาหลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

(๒) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษามีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาแล้วหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

(๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษานี้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจาก บุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้

ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบ ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพหรือจากประสบการณ์การทำงาน

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะต้องถูกจัดดำเนินการภายใต้แบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนในแบบแผนของหลักสูตรที่ยังคงผูกโยงกับอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ดังการปรากฏของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การควบคุมของการศึกษาในระบบโรงเรียน ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2542 (2545 : 15) หมวด 4 แนวการจัดการศึกษาที่แสดงถึง แบบแผน กฎเกณฑ์ที่ระบุให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาภายใต้ความรู้ในแบบแผนของหลักสูตร ความว่า

มาตรา ๒๗ ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตในการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ

ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ ในวาระหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

ข้อเสนอเกี่ยวกับการขยายขอบเขตของการศึกษาให้กว้างขวางครอบคลุมการศึกษาในแบบแผนอื่น ๆ รวมถึงการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งถูกกำหนดในรูปของกฎหมาย แนวนโยบาย อันมีผลต่อแนวปฏิบัติต่อกันในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวทางของการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียน ซึ่งกำหนดให้โรงเรียนหรือหน่วยงานราชการเป็นผู้ปฏิบัติ อันได้แก่ การให้ความรู้แก่ชุมชนในการรวมกลุ่มเพื่อฝึกฝนทักษะในการประกอบอาชีพ การจัดโครงการเชิงวิทยากรภายนอกมาถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน การดำเนินงานเช่นนี้ของรัฐก็เพื่อสะท้อนภาพที่รัฐต้องการให้คนรับรู้ว่ามีรัฐให้ความสำคัญต่อความรู้ของชุมชน

ส่วนที่สอง การปรับเปลี่ยนแนวทางของการจัดการศึกษาในฐานะของคำอธิบายการใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองทางความรู้

แนวคิดของการนำพาคนในสังคมไปสู่การพึ่งตนเองทางความรู้ ปรากฏอย่างชัดเจนในรูปของเป้าหมายของแผนนโยบายการปฏิรูปการศึกษา พร้อมกำหนดให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางสำหรับการไปถึงยังเป้าหมายนั้น รูปลักษณะของการศึกษาที่ยืดหยุ่นและเสมือนหนึ่งการให้ความสำคัญกับชุมชน ท้องถิ่น ได้แก่ รูปลักษณะของการปฏิรูปการเรียนรู้ มักจะถูกอธิบายว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ระบบการศึกษาจะต้องให้ความสนใจ ซึ่งเป็นผลมาจากการวิพากษ์ต่อระบบการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีเป้าหมายของการวิพากษ์อยู่ที่เรื่องของการเรียนรู้โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการศึกษาและการเรียนรู้ที่มีความคับแคบ จำกัดอยู่เพียงแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ไม่มีความสัมพันธ์กับชีวิตจริงของผู้เรียน ซึ่งหมายถึงการที่ผู้เรียนมิได้เป็นผู้กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ ขณะเดียวกันก็มิได้สร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของผู้เรียน ดังนั้นการนำเสนอแนวทางของการปฏิรูปการเรียนรู้จึงได้รับความสนใจจากคนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอภาพของความยืดหยุ่นของการศึกษา การเปิดโอกาสให้ชุมชน ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเรียนรู้ รวมถึงตัวความรู้ที่ถูกแสดงถึงการอิงอาศัยความรู้ของชุมชนเป็นฐาน

ปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ครู พ่อแม่ ผู้ปกครอง และสังคมไทย การปฏิรูปการเรียนรู้จะเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นการเปิดแนวทางใหม่ ๆ ให้แก่ ครู พ่อแม่ ชุมชน มีอิสระในการเลือกคู่มือการศึกษา จัดหลักสูตร และบริหารจัดการให้เกิดวัฒนธรรมเรียนรู้ที่กลมกลืนกับท้องถิ่น การลดทอนกรอบ กฎระเบียบ คำสั่ง ของส่วนกลางลง เพื่อให้เกิดความหลากหลายในการปฏิบัติ เช่น การจัดชั้นเรียนและตารางเรียนยืดหยุ่น และเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้... (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2543 : 50)

แนวทางของการปฏิรูปการเรียนรู้ ได้ถูกนำไปขยายต่อในฐานะการเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้คนในสังคมพึ่งตนเองทางความรู้ได้ จึงมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้เพื่อการจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ เพื่อให้สังคมมีความเห็นคล้อยตามแนวทางนี้

ความจริงบ้านเรามีผู้ทรงภูมิปัญญามากมายกระจายอยู่ทุกพื้นที่ของประเทศ เพียงแต่ว่าเราอาจจะยังมองไม่เห็นถึงคุณค่าของภูมิความรู้ของท่านเหล่านี้เท่าที่ควร และหากยังปล่อยปละ ละเลย ไม่ได้รับการเอาใจใส่ คงองค์ความรู้นั้น ๆ มาใช้ประโยชน์ สิ่งที

ทรงคุณค่าดังกล่าวก็อาจจะสูญหายไป และถูกแทนที่ด้วยกระแสแห่งความทันสมัย... (อรนุช
วานิชทวีวัฒน์. 2547 : 13)

ภายใต้ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาที่แสดงท่าทีของการขยายขอบเขตต่อการศึกษาที่ครอบคลุมถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ได้ในพื้นที่ ๆ อื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือจากพื้นที่ของการศึกษาในระบบโรงเรียน รวมถึงการนำสาระผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียนภายใต้พื้นที่ของหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งทั้งการขยายขอบเขตของนิยามการศึกษา และการนำสาระภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นกระบวนการกำกับตามความรู้และวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นในส่วนต่อมานี้จึงนำเสนอการขยายขอบเขตนิยาม ความหมายของการศึกษาในนามการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ส่วนที่สาม การขยายขอบเขตนิยามความหมายของการศึกษาในนามการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

การตั้งคำถามต่อวิกฤตการณ์ทางการศึกษาที่ผ่านมาซึ่งสะท้อนถึงปัญหาของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ไม่สามารถสนองความต้องการของภาคการผลิตได้ หรือเมื่อภาคการผลิตประสบกับปัญหาก็ย่อมส่งผลกระทบต่อกำลังแรงงานซึ่งล้วนเป็นผู้มีการศึกษาแทบทั้งสิ้น ผู้มีการศึกษาเหล่านี้ส่วนหนึ่งจะตกอยู่ในฐานะของการเป็นลักษณะของผู้ว่างงาน การมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถนำความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนไปใช้เพื่อการปรับปรุงชุมชนและดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชนได้ ด้วยประเด็นปัญหาเช่นนี้จึงนำไปสู่การกำหนดนิยามและความหมายใหม่ให้กับการศึกษา โดยพยายามที่จะลบเลือนภาพของการศึกษาที่ผูกติดกับระบบโรงเรียนไปสู่การศึกษาที่มีสามรูปแบบ ได้แก่ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามแบบแผนของการนิยามนี้ แม้ว่าจะดูเหมือนหนึ่งการศึกษามีลักษณะที่เปิดกว้างขึ้น โดยมีส่วนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพิ่มเข้ามา แต่หากพิจารณาอย่างรอบด้านแล้วจะเห็นว่า การเกิดขึ้นของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มิได้มีความเท่าเทียมกับการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างแท้จริง เนื่องจากในสถานการณ์จริงผู้ที่เข้าสู่พื้นที่ของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผู้ที่พลัดหวังจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งคนในสังคมโดยทั่วไปมักจะให้การยอมรับต่อคนที่เรียนจากการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยน้อยกว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระบบโรงเรียน ขณะที่ผู้ที่เรียนจากการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เมื่อสำเร็จการศึกษามักจะมีความปรารถนาที่จะประกอบอาชีพ

ในสังคมสมัยใหม่ ดังนั้นจึงต้องนำความรู้ที่ได้รับมาเทียบเคียงกับความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนก่อนเสมอ

ปรากฏการณ์เช่นที่กล่าวถึงนี้สะท้อนให้เห็นถึงความทรงพลังของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ทำหน้าที่กำกับต่อการศึกษาในแบบแผนอื่น ๆ ซึ่งในส่วนนี้จะวิเคราะห์ถึงความซับซ้อนของการขยายขอบเขต นิยามความหมายของการศึกษาในนามการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดังนี้

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในฐานะภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียน

ด้วยการปรากฏของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ถูกนิยามว่าเป็นแบบแผนหนึ่งของการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น มีลักษณะของการเปิดโอกาสให้กับผู้เรียนที่มีความพร้อม วัยและศักยภาพที่มีความแตกต่างกันให้มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างทัดเทียมกับผู้เรียนในระบบโรงเรียนเมื่อเป็นเช่นนี้คนในชุมชนที่มีความมุ่งหวังที่จะอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับการประกอบอาชีพการมีรายได้และสถานภาพทางสังคม จึงไขว่คว้าเข้าสู่พื้นที่ของการศึกษานอกระบบ ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัยก็เป็นมิติใหม่ทางการศึกษาในทัศนะของคนทั่วไปที่มองว่าเป็นการเปิดพื้นที่ให้แก่ความรู้ของชุมชนและระบบการจัดการปัญหาที่มีอยู่ภายในชุมชนได้มีที่ยืนในแบบแผนของการศึกษาในอีกลักษณะหนึ่ง

หากแต่ในสถานการณ์จริงที่ปรากฏ สะท้อนให้เห็นถึงการศึกษานอกระบบในฐานะของพื้นที่สำหรับผู้ที่พลาดหวังจากระบบโรงเรียน หรือเรียกได้ว่าพื้นที่ของการศึกษานอกระบบจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อคนในสังคมไม่สามารถเข้าศึกษาในระบบโรงเรียนได้ ดังปรากฏการณ์จริงจากการให้สัมภาษณ์ของอาจารย์ท่านหนึ่งว่า

เด็กของเราบางคนทีเรียนในโรงเรียน เรียนไม่จบ ออกไประยะหนึ่งก็อยากจะมาขอวุฒิไปเทียบเรียนต่อที่ทศ.ก็คงจะมีการแนะนำว่าถ้าไม่ไปเรียนที่ไหน คุณก็ไปเรียนทศ.ก็ได้ เพราะว่าวันธรรมดาคุณก็ทำงานได้คุณอาจจะไปเรียนแค่เสาร์ อาทิตย์ เราก็จะมีลักษณะการแนะนำอย่างนั้น...

ในระบบการจัดการเรียนการสอนตามแบบแผนของการศึกษานอกระบบ แม้ว่าจะมีการจัดระบบให้มีความยืดหยุ่น และคำนึงถึงความพร้อมของผู้เรียนแล้ว หากแต่ในทางปฏิบัติจริงการจัดการเรียนการสอนจะคำนึงถึงความรู้ในแบบแผนของหลักสูตรการศึกษานอกระบบ ซึ่งถูกกำกับ

ด้วยมาตรฐานความรู้วิชาการ ทำให้มองได้ว่าการศึกษานอกระบบมิได้มีอิสระจากการศึกษาในระบบโรงเรียนแต่อย่างใด

ตามหลักสูตรกศน.เรียนฟรีทุกระดับ แต่ถ้านักศึกษาดต้องการหนังสือก็จำเป็นต้องซื้อ และถ้าทำโครงการก็เสียค่าใช้จ่ายเอง ถ้าทำกิจกรรม เช่น ไปค้าขาย ต้องเก็บค่ารถ ค่าอาหาร หรือถ้ามีการแข่งขันกีฬาก็จ่ายค่าเสื้อ แต่ตอนนี้ถ้าติด 0 ต้องสอบแก้ตัวลงทะเบียนวิชาละ 50 บาท ถ้าทดสอบหรือไม่มีสิทธิ์สอบ ลงทะเบียนวิชาละ 100 บาท

ระเบียบกฎเกณฑ์ของการจัดการศึกษาตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ปรากฏในระบบการเรียนการสอนในการศึกษานอกระบบ ยังสะท้อนให้เห็นถึงการควบคุมผู้เรียนให้อยู่ภายใต้ข้อบังคับของการศึกษาทั้งในลักษณะของการกำหนดสถานที่เรียน เวลาเรียนอย่างกระฉับกระชวย

เด็ก 80 คน บางที่ขึ้นมาไม่ถึง 20 คน บางที่นักศึกษามีความจำเป็นในชีวิตไม่เหมือนกัน บางที่ก็สลับกันมาคนละอาทิตย์ เพราะอาชีพหลักของคนที่ยกคือประมง หรือไม่ก็รับจ้างจับกุ้ง คนงานจับกุ้ง รับส่งโรงเรียน ที่นี้แบ่งสอน 2 ที่ ถ้าใครสะดวกวันอาทิตย์มาที่นี่ ใครสะดวกที่บ่อตรุไปวันจันทร์ เป็นการแก้ปัญหานักศึกษาที่มีมาก สถานที่คับแคบ เวล่านักศึกษาไม่มาเรียน เช็ชชื่อตามเกณฑ์ของกศน.ขาดเรียนเกิน 75 % ไม่มีสิทธิ์สอบ แต่ครูกศน.ส่วนใหญ่จะยืดหยุ่น...

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการศึกษานอกระบบจะถูกมองว่าเป็นการจัดการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น ทั้งในด้านโอกาส เวลา และค่าใช้จ่าย แต่อย่างไรก็ตามการศึกษานอกระบบก็ยังคงยึดโยงและให้ความสำคัญกับความรู้วิชาการ ดังจะเห็นได้จากกระบวนการเข้ามาสู่พื้นที่ของการเป็นผู้สอนในพื้นที่ของการศึกษานอกระบบ ซึ่งกำหนดให้ผู้ที่เป็นครูจะต้องเป็นผู้ได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษา ที่ได้รับการรับรองจากภาครัฐ และมีความสามารถทางวิชาการในระดับมาตรฐาน ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า

ครูกศน.ต้องจบปริญญาตรี สอนได้ในลักษณะของครูวิชาชีพเป็นไปตาม พ.ร.บ. จะสอนอะไรต้องมีเหนือกว่า 1 ระดับเสมอ ถ้าจะสอนม.6 เราจะต้องมีปริญญาตรี แต่ถ้าสอนม.1 – ม.3 ความรู้ม.6 ก็พอ...

อย่างไรก็ตามภาพความแตกต่างของการให้ความเชื่อมั่นต่อการศึกษานอกระบบที่มีมากกว่าการศึกษาในแบบแผนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษานอกระบบยังสะท้อนให้เห็นในกระบวนการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาที่สามารถนำไปใช้ในการศึกษาต่อระดับสูง และเพื่อการประกอบอาชีพในตลาดแรงงาน โดยการเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะมาทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ดังที่ครูของ

การศึกษานอกระบบสะท้อนว่า “เรามีการเชิญครูในโรงเรียนมาช่วยสอนเสริมในวิชาสามัญ เช่น คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์ เรียนวันเสาร์ อาทิตย์...”

การสร้างความแตกต่างของการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบที่สะท้อนข้างต้น มีผลให้ครูที่อยู่ในพื้นที่ของการศึกษานอกระบบ ต่างตระหนักอยู่เสมอว่ามิอาจมีศักดิ์ศรีหรือคุณค่า เทียบเท่าได้กับครูผู้ปฏิบัติหน้าที่ในโรงเรียน ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของครู การศึกษานอกระบบ ที่ว่า

ศักดิ์ศรีของครูในระบบโรงเรียนกับครูคน. ไม่เท่าเทียมกัน เพราะชาวบ้านจะมอง ว่าครูคน.ไปเอนักเรียนที่เกเร คือ เด็กที่เรียนไม่จบจากระบบโรงเรียนมาสอน ส่วนเด็กที่ ในโรงเรียนนั้นชาวบ้านจะมองว่าครูในโรงเรียนสอนเข้มข้นกว่าครูคน. ครูคน.จะ ยึดหุ่น...

ในมิติของผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษาจากการศึกษานอกระบบ ก็มักจะไม่ได้รับความเชื่อมั่นและ เชื่อถือจากสังคมสมัยใหม่ที่ยังคงให้ความสำคัญกับความรู้วิชาการ อันแสดงให้เห็นถึงความไม่เท่า เทียมกันของการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ

มีเด็กมาพูดให้ฟังว่าเรียนคน.ไม่เก่งความรู้ไม่แน่นจบม.6 ไปแล้ว เอาวุฒิไปสมัคร งาน ทางโรงเรียนบอกว่าวุฒิคน. เหมือนกระดาษเปล่าแผ่นหนึ่ง ไม่มีความหมาย แต่ถ้าเด็ก ที่มาเรียนคน. ทำงานอยู่ในโรงงานก่อนแล้ว สามารถเอาวุฒิไปเทียบได้...

จากปรากฏการณ์จริงข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการศึกษานอกระบบจะมีความสำคัญก็ต่อเมื่อ นำมาเทียบเคียงกับการศึกษาในระบบโรงเรียน แต่ถึงกระนั้นการยอมรับต่อการศึกษานอกระบบก็มี อาจจะมีการทักเทียมกับการศึกษาในระบบ โรงเรียนอย่างแท้จริงได้ ภายใต้แนวนโยบายของการ พัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่ต้องการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการปฏิบัติงานเพื่อ ไปสู่เป้าหมายดังกล่าว

ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษานอกระบบและ การศึกษาตามอัธยาศัย

การดำเนินงานของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย นอกจากจะดึงดูดผู้พลาดหวัง จากระบบการศึกษาให้เข้ามาศึกษาหาความรู้ตามแบบแผนของการศึกษานอกระบบเพื่อให้ผู้เรียน สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพในสังคมสมัยใหม่ได้แล้ว ยังทำหน้าที่ในการให้ความรู้แก่คนใน ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่าย การฝึกอาชีพซึ่งเป็นความรู้ภายนอก เนื่องจากหากคนใน ชุมชนสนใจที่จะจัดตั้งกลุ่มอาชีพ จะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของระบบราชการ ได้แก่ การเขียน

โครงการ การขออนุมัติ การดำเนินงานตามแผนที่ได้รับอนุมัติ และการรายงานผล ซึ่งในวิถีทางของการปฏิบัติจริงแล้ว ระบบความรู้ของชาวบ้านเกิดขึ้นภายใต้การมีความสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ของสังคม อันจะมีผลให้ความรู้ที่สร้างขึ้นเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในบริบทนั้น ๆ หากแต่ภายใต้การดำเนินงานของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่เข้ามาจัดกระทำกับวิถีการดำรงชีวิต และระบบความรู้ที่ชุมชนมีอยู่ มีผลให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นต่อภูมิปัญญาของตนเองน้อยลง และหวังที่จะพึ่งพาความรู้ภายนอก ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของครู ในส่วนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่แสดงกระบวนการทำงาน ดังนี้

หน้าที่หลักของครูอาสา คือประชาสัมพันธ์ก่อนว่าชาวบ้านหมู่นี้ ตำบลนี้สนใจเรื่องอะไรบ้าง เช่นกลุ่มแม่บ้านสนใจเรื่องการทำไข่เค็ม เรื่องสมุนไพร เราก็จะช่วยเขาจัดตั้งกลุ่มให้หาสมาชิกกลุ่มแม่บ้านละแวกชุมชนมาร่วมกลุ่มกัน แล้วเราเป็นคนเสนอชื่อขึ้นไปที่กศน. ...เราก็ดำเนินการเปิดกลุ่มให้ โดยขออนุมัติข้อวัสดุที่เกี่ยวกับไข่ เกี่ยวกับสมุนไพร เกี่ยวกับอุปกรณ์ที่เกี่ยวกับการทำอาชีพ ...ถ้าเขามีวิทยากรก็จัดการอาชีพให้เขา คล้าย ๆ กับการเป็นผู้จัดการ เป็นผู้ประสานงานให้โดยนางบหลวงมาส่งเสริมอาชีพให้เขา... เราก้ให้ครูศรช. ช่วยประกาศกับนักศึกษาสายสามัญ ถ้าใครสนใจกลุ่มอาชีพนี้ เขาก็มีกลุ่มที่นั่น พ่อแม่สนใจไหม ญาติสนใจไหม ถ้าสนใจไปลงชื่อ จะมีงบเข้ามาจัดตั้งกลุ่มกัน เพื่อให้เป็นอาชีพเสริม...

กระบวนการของการนำความรู้จากภายนอกมาสู่คนในชุมชน ทั้งในมิติของการรวมกลุ่ม การฝึกฝนอาชีพ และท้ายที่สุดภาพแห่งความสำเร็จที่มุ่งหมายก็คือ การที่คนในชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมบรรลุตามเงื่อนไขและข้อกำหนดของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จนถูกสถาปนาเป็นวิทยากรในโครงการอาชีพต่าง ๆ ได้ ล้วนเป็นประติมากรรมที่ทำให้คนในชุมชนถูกหล่อหลอมภายใต้วิถีคิดของการสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านตามแบบแผนของระบบเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่

ที่นี้มีกลุ่มอาชีพมาใช้สถานที่ เช่น กลุ่มทำดอกไม้ประดิษฐ์ ทำกรอบรูป วิทยาศาสตร์ ทำผ้าบาติก ครูศรช.ยังทำหน้าที่ประสานสายอาชีพ คือ ไปหานักศึกษาสายอาชีพมาให้ครูอาสาเพื่อเข้ากลุ่ม เช่นโครงการการทำไข่เค็ม มีการสอนทำไข่เค็ม พอดีทางบ่อตรุมีการเลี้ยงเป็ดเขอะ สามารถทำไข่เค็มได้ เมื่อทำแล้วกินอร่อยก็เลยให้ใครที่สนใจจะทำไข่เค็มจกรายชื่อ แล้วนำไปให้ครูอาสาเพื่อจัดตั้งกลุ่มทำไข่เค็ม มีบางคนที่มาเรียนที่นี่ เมื่อนำไปทำกินอร่อยก็ได้รับเชิญเป็นวิทยากรทำไข่เค็มที่โรงเรียนบ่อตรุ...

นอกจากนี้ในระบบของการจัดการเรียนการสอนภายใต้ระเบียบ กฎเกณฑ์มาตรฐานของ ความรู้ตามแบบแผนการศึกษานอกระบบ ได้อาศัยมาตรฐาน กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการตามแบบ แผนของหลักสูตรเป็นแกนหลัก เพื่อจัดระเบียบระบบความรู้ภูมิปัญญาของชุมชน

ความรู้ที่ชาวบ้านมีอยู่ ทำนาถ่วง ปลุกผักถ่วง ก็เป็นความรู้ เราก็ให้นักศึกษาไปศึกษา ในกลุ่มนั้นด้วย เป็นภูมิปัญญาที่เคยให้นักศึกษาไปเป็นหมอชาวบ้าน หมอจับเส้น หรือหมอ ที่ทำอุปกรณ์การนวด นี่เป็นผลงานของนักศึกษา ทำโครงการเรื่องหมอน้อยอยู่ในวิชาพัฒนา ทักษะชีวิต 1 และสุขศึกษา ...ในหลักสูตรบอกว่าต้องพึ่งพาเครือข่ายหรือภูมิปัญญา และต้อง สำรองด้วยว่าในชุมชนมีผู้มีความรู้ด้านใดบ้าง ก็ไปศึกษาด้านนั้น...

ภายใต้วิธีคิดและกระบวนการทำงานตามแนวทางของการศึกษานอกระบบและ การศึกษาตามอัธยาศัยสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างความสำคัญให้กับความรู้วิชาการ ให้มี ความสำคัญมากกว่าความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้าง จึงต้องทำหน้าที่เป็นผู้หยิบยื่นความรู้ให้กับ ชุมชน

ภูมิใจตรงที่เราทำให้หน่วยงานอื่น ๆ เห็นว่ากลุ่มนี้มีประโยชน์ต่อราชการของเขา เพราะทำให้เขามองเห็นว่ากลุ่มนี้ควรสนับสนุน อันนี้เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานราชการ และส่งผลต่อชาวบ้านด้วย... กศน.ทำเรื่องความคิด สนับสนุนให้คนคิดเป็น หักทำให้เป็น ให้เริ่มทำเป็น... เปรียบเสมือนเราเป็นครูประถม และให้ครูม.ต้นที่ทำจริงในแต่ละอันมา สอน และส่วนประสบการณ์ให้ครูม.ปลายว่าเขาควรจะทำอย่างไรดีกว่าชีวิตเขามากกว่า...

ด้วยปฏิบัติการของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ได้กระทำการต่อชุมชน ด้วยการให้ความรู้ ทักษะแก่ชุมชน และมองชุมชนภายใต้มุมมองของการที่ชุมชนเป็นเพียงผู้รับ ความรู้ ภายใต้วิธีคิดและปฏิบัติการของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเช่นนี้มีผลให้ คนในชุมชนเห็นว่าความรู้หรือภูมิปัญญาที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อใช้จัดการกับปัญหาเพื่อการดำรงชีวิตใน ชุมชนนั้นมีสามารถมีคุณค่าเทียบเท่ากับระบบความรู้หรือกิจกรรมที่รัฐหยิบยื่นให้ได้ นับเช่นนี้มีผลให้ ชุมชนมองว่าภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์และพัฒนาขึ้นจะมีคุณค่าได้นั้นจะต้องอาศัยการฝึกฝน ปรับปรุง และพัฒนาตามแบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดังเช่นการให้ ความสำคัญกับการเขียนโครงการเพื่อขออนุมัติทุนในการดำเนินงาน การปฏิบัติตามแผนงานโดยที่ มิได้คำนึงถึงลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของ คนในชุมชน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการจำกัดขอบเขตความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ต้องปฏิบัติตาม มาตรฐานความรู้แบบราชการ ขณะที่คนในชุมชนเองก็ยังมองว่าการทำมาหากินเพื่อการใช้ชีวิตอยู่ ภายในชุมชนโดยอาศัยฐานความรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์ และพัฒนาขึ้นมานั้นไม่สามารถนำไปใช้

ประโยชน์อย่างมีมูลค่า โดยอาศัยมาตรฐานของการทำงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้ ซึ่งหมายถึงว่า คนในชุมชนจะให้คุณค่าแก่ระบบความรู้ ภูมิปัญญาที่ชุมชนมีอยู่ ก็ต่อเมื่อสามารถนำไป เทียบเคียงกับความรู้วิชาการ และการสร้างมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น จึงมีนัยของการสลายอัตลักษณ์ ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เหลือเพียงผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปใช้ ประโยชน์ตามระบบคิดของการสร้างมูลค่าในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม

ส่วนที่สี่ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

แนวคิดของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบ โรงเรียนถูกอธิบายใน ระดับนโยบายที่แสดงถึงการให้ความสำคัญต่อความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้าง และในระดับปฏิบัติการก็ได้ มีการกำหนดให้โรงเรียนดึงภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในแบบแผนของการ สร้างหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา คำถามสำคัญของส่วนนี้ก็คือ เมื่อมีการนำภูมิปัญญา ท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน จะมีผลให้คนในชุมชนมีศักยภาพที่จะพึ่งตนเองทางความรู้ ได้หรือไม่ เนื่องจากแนวนโยบายของรัฐได้กำหนดไว้ว่าด้วยวิธีการให้ความสำคัญแก่ภูมิปัญญา ท้องถิ่น โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนจะช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะในการดำรงชีวิต เผชิญกับปัญหาและจัดการกับปัญหาได้โดยประยุกต์ใช้ความรู้ที่มีอยู่ และด้วยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาจัดดำเนินการภายใต้แบบแผนของหลักสูตรที่วางอยู่บนฐานคิดของความรู้วิชาการ ซึ่งความรู้แบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้วิชาการต่างก็มีอุดมการณ์ที่มีความแตกต่างกัน จึงมีคำถามว่าโดยวิธีการ เช่นนี้จะส่งผลต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

การวิเคราะห์ในส่วนนี้จึงมุ่งชี้ให้เห็นการจัดระเบียบสาระความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย มาตรฐานความรู้วิชาการเป็นลำดับแรก และชี้ให้เห็นความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นลำดับถัดมา

การจัดระเบียบสาระความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยมาตรฐานความรู้วิชาการ

หลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษาต่างถูกผลิตขึ้นภายใต้ระเบียบและกฎเกณฑ์ของ ความรู้ที่เรียกกันว่าหลักสูตรที่มีแบบแผนและวิธีการเฉพาะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการ สร้างหลักสูตรสถานศึกษา การเกิดขึ้นของหลักสูตรสองชนิดนี้ แม้จะมีชื่อเรียกต่างกันและเกิดขึ้นใน ระยะเวลาที่แตกต่างกัน หากแต่มีหลักการอย่างเดียวกัน คือ มุ่งที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาอยู่ใน แบบแผนความรู้วิชาการเพื่อการถ่ายทอดสาระความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่ผู้เรียน การพัฒนา หลักสูตร ท้องถิ่นถูกกำหนดให้มีการดำเนินการและปรากฏชัดในหลักสูตร พุทธศักราช 2521 (ฉบับ ปรับปรุง พ.ศ. 2533) เพื่อสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ที่แสดงให้เห็นถึงการยึดโยง

ความรู้ของชุมชนเข้ากับความวิชาการของโรงเรียน ซึ่งปรากฏในหลักการของเอกสารหลักสูตร (กรมวิชาการ. 2535 : 1) ความว่า “หลักการ... ๓. เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการได้...” ภาพปรากฏของการให้โอกาสในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเช่นนี้เป็นการเน้นย้ำถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการมีกฎเกณฑ์ วิธีการเชิงเทคนิคที่จะเป็นแนวทางสำหรับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ความรู้วิชาการของโรงเรียน ดังเช่นข้อกำหนดของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น (กรมวิชาการ. 2539) ที่แสดงเทคนิควิธีการของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาหลอมรวมกับความรู้ในแบบแผนของหลักสูตรในลักษณะของการปรับรายละเอียดของเนื้อหา การปรับกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดทำคำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติมขึ้นใหม่ การปรับปรุงสื่อการเรียนการสอนและการจัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นใหม่ รวมถึงข้อเสนอในรูปแบบแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน (กรมวิชาการ. 2538) และงานในลักษณะเดียวกันนี้ได้ถูกผลิตผ่านสถาบันการศึกษาในหลายลักษณะ มีผลให้การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนถูกมองว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ซึ่งโรงเรียนก็ได้เชิญผู้รู้ซึ่งเป็นชาวบ้านมาสอนร่วมโนราห์ การจักสาน การทำขนมไทย โดยมีการเขียนโครงการสอนและปรับปรุงชุดคำให้อยู่ในรูปของหลักสูตรท้องถิ่น

ในโรงเรียนมีการจัดทำโครงการสอนในลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษาสองประเภท ได้แก่ หลักสูตรที่เป็นความรู้สมัยใหม่ และหลักสูตรที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน โดยตามข้อกำหนดเชิงนโยบายได้ระบุว่า ชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในกิจกรรมของการสร้างหลักสูตรสถานศึกษา ในประเด็นนี้ชาวบ้านมักจะมองว่าความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมิได้มีลักษณะของความรู้ทางวิชาการ จึงไม่มีศักยภาพที่จะร่วมมือกับโรงเรียนในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และอีกนัยหนึ่งแสดงให้เห็นว่าในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาเป็นแต่เพียงการนำสาระความรู้ ผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาวางในกรอบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตรเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกจัดกระทำและกำกับโดยความรู้วิชาการในแบบแผนของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านท่านหนึ่งว่า

หลักสูตรสถานศึกษามันไม่เกี่ยวกับชาวบ้าน เขาไปทำกัน 3 คีน ผมไปด้วยไปกันหลายคน แต่มันมีคิมิด คามีค ไม่รู้จะไปช่วยอะไร แกกับบอกว่าให้ไปช่วยให้กำลังใจ เวลาเขาประชุมก็ไปนั่งฟัง ในที่สุดหลักสูตรมันก็เสร็จ ครูที่นี้ส่วนใหญ่เป็นต้นแบบของการทำหลักสูตร โรงเรียนต่าง ๆ ในบริเวณนี้ทั้งหมด มักจะได้รับเชิญเป็นวิทยากร โดยเฉพาะด้านวิชาการเขาเก่ง ...พวกเรามันมีคิต ด้านวิชาการค่อนข้างแย่ คนตาบอดคงคนตาดีมักชักไม่ไหว..

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษาข้างต้นจึงเป็นภาพสะท้อนของการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ ที่มีอาจแสดงความคิดและเสนอแนวทาง

ดำเนินการได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นบทบาทและหน้าที่ของการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาจึงตกเป็นของโรงเรียน ซึ่งถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านความรู้วิชาการเป็นอย่างดี

การเกิดขึ้นของหลักสูตรสถานศึกษา จึงมีสองประเด็นใหญ่ ได้แก่ โครงการสอนความรู้สมัยใหม่ ซึ่งโรงเรียนมองเห็นว่าตัวโรงเรียนเองเป็นโรงเรียนมัธยมในอำเภอ ซึ่งผู้ปกครองส่วนใหญ่มีอาชีพทำประมง รับจ้าง และเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม โดยภาพรวมแล้วมีฐานะยากจน ดังนั้นผู้ปกครองจึงไม่มีเงินทุนที่จะส่งบุตรหลานเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ดังนั้นทางโรงเรียนจึงดำเนินจัดโครงการสอบ โดยทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่เป็นความรู้สมัยใหม่เพื่อให้ผู้เรียนที่ไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษาระดับอุดมศึกษา จะได้นำความรู้เหล่านี้ไปใช้ประกอบอาชีพ ทั้งนี้ทางโรงเรียนได้ประสานไปยังวิทยาลัยการอาชีพ ซึ่งอยู่ในอำเภอเดียวกัน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในวิชาชีพ เช่น ช่างไฟฟ้า ช่างซ่อมมอเตอร์ไซด์ ช่างสี ช่างตัดผม ทำขนม เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามในการนำผู้เรียนไปเรียนวิชาชีพหลายแขนง ก็ยังคงวางอยู่บนหลักการที่ว่า วิชาสามัญยังคงเป็นวิชาที่มีความสำคัญกว่าวิชาชีพและแขนงความรู้อื่น ๆ เนื่องจากเอกสารหลักสูตรได้อธิบาย ชี้ชัดให้เห็นถึงความเหนือกว่าของวิชาสามัญ รวมถึงในระบบการศึกษาเองเมื่อผู้เรียนจะต้องฟันฝ่าเข้าศึกษาต่อในระดับสูง วิชาสามัญมีความจำเป็นยิ่งทั้งในด้านการเป็นรายวิชาที่ใช้สอบเข้าศึกษาต่อ และเป็นรายวิชาพื้นฐานของการเรียนในระดับอุดมศึกษา

การนำนักเรียนไปเรียนวิชาชีพที่วิทยาลัยการอาชีพเวลาในส่วนของวิชาสามัญ หรือ วิชาการ ไม่ได้หายไปเลยแม้แต่คาบเดียว ชั่วโมงว่างที่เวลาว่าง เราอยากให้นักเรียนได้เรียนอะไร... เพราะถ้าว่างส่วนมากก็จะนั่งจกกลุ่มตามคันไม้...

การเรียนสาระและผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นยังสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ระเบียบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตรเพื่อการกำกับต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการคัดทอนภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็นส่วนเล็ก เพื่อจัดเป็นรายวิชา สำหรับการศึกษาภายใต้ตารางเรียนที่มีการกำหนดระยะเวลาอย่างเด่นชัด มีผลให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เพียงสาระและผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอาจนำไปสู่การสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้หรือภูมิปัญญาเพื่อการดำรงชีวิตได้ และด้วยความแตกต่างเชิงอุดมการณ์ระหว่างความรู้วิชาการและความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมีผลให้การเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านระบบโรงเรียนและการเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในวิถีชีวิตจริงมีความแตกต่างกัน

ผู้ปกครองบ้านเรามุ่งมหาวิทยาลัย เพราะเขาถือว่าจบมาแล้ว เป็นเจ้าคนนายคน มุ่งตรงนั้นมากกว่า ความรู้เรื่องการทำงานนี่ สอนแล้วเด็กจะเอาไปประกอบอาชีพได้หรือไม่ ยังสงสัยอยู่ มีนักเรียนอยู่คนหนึ่งอยู่ชั้นป.6 ขึ้นศาลตอนเช้าเกือบ 10 ดัน เสร็จแล้วเอาน้ำตาลมาเคี้ยว แล้วไปโรงเรียนนะ กลับไปแม่ได้ขายน้ำตาล มีความสันทัดตนเอง เลือกวงตาล

เอง คงวงไหนดี วงไหนไม่ดี วงไหนข้อยมากข้อยน้อย แต่เราต้องการเอาความรู้ให้แกไป
 แดงหน้าชั้นไหนของเลาชี วิธีทำน้ำตาล เลือกวงตาล เลือกประเภทไหน ออกไปป็นอั้ง
 เป็นชั่วโมง พุดไม่ออกแล้ว เวลาบตาลเขาบอย่างไร แกบอกไม่ได้อีก แล้วเวลาน้ำตาล
 มันข้อย มันข้อยออกมาอย่างไร แกบอกไม่ได้แม้คำเดียว แต่แกทำได้ตลอดปี นี่มันเป็นเพราะ
 อะไร... จะว่าแกไม่รู้ แกไปทำน้ำตาลให้แม่ขายทุกวัน ๆ แต่พอเราจะเอาความรู้จากแกบ้าง
 แกบอกไม่ได้ เด็กทางโรงเรียนประถมขึ้นตาลอยู่เป็นเดือนเป็นปี น้ำตาลก็ข้อยดี ผู้ใหญ่เอา
 น้ำตาลมาขายได้ แต่ให้ออกไปพุด เพื่อเอาความรู้ให้คนอื่นบ้างไม่ได้...

การจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแบบแผนของความรู้วิชาการหรือตามแบบแผนเฉพาะของ
 หลักสูตร ล้วนแสดงถึงการทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องเข้ามาสู่แบบแผนกฎเกณฑ์ของความรู้
 วิชาการ และเป็นความรู้ที่ถูกคัดขาดจากวิถีการดำรงชีวิตโดยรวมทั้งหมด การตัดขาดความรู้หรือภูมิ
 ปัญญาออกจากวิถีการดำรงชีวิตเช่นนี้ จึงเสมือนหนึ่งเป็นการเน้นย้ำให้ผู้เรียนเข้าใจและรับรู้ภูมิปัญญา
 ส่วนเลี้ยวที่มีได้มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิต และการเรียนรู้ที่แยกผู้เรียนออกจากชีวิตจริงเช่นนี้
 ก็ย่อมที่จะมีอาจนำพาให้ผู้เรียนมีความรัก ความผูกพันและปรารถนาจะใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนได้

**ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่
 หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน**

การเรียนรู้สาระความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้โครงการในหลักสูตรที่มุ่งเน้นภูมิปัญญา
 ดั้งเดิมของชุมชน โรงเรียนก็ได้เชิญผู้รู้ในชุมชนให้เข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้สอน หรือเรียกว่าเป็นครูภูมิ
 ปัญญาในด้านศิลปปะการรามโนราห์ หนังตะลุง นวดแผนไทย ซึ่งครูภูมิปัญญาเหล่านี้จะถูก
 กำหนดให้สอนเป็นรายวิชา มีสถานที่เรียนเป็นการเฉพาะ มีระยะเวลาของการสำเร็จตามหลักสูตร
 อย่างชัดเจน มีการเขียนแผนหรือแนวทางจัดการเรียนการสอนอยากเป็นระบบตามมาตรฐานความรู้
 ทางวิชาการ โดยนัยเช่นนี้ครูภูมิปัญญาจึงต้องเรียนรู้มาตรฐานความรู้วิชาการ และนำความรู้ที่ตนเองมี
 อยู่บรรจุในกรอบบนฐานความรู้วิชาการ มีผลให้คุณค่าของภูมิปัญญาต้องถูกแทนที่ด้วยความรู้วิชาการ

ปีพ.ศ. 2535 โรงเรียนมีการจ้างวิทยากรมาให้ความรู้กับนักเรียนในการทำงานนม
 พื้นบ้าน ให้ช่างซ่อมรถมาให้ความรู้ในการซ่อมรถมอเตอร์ไซด์มีการเชิญ 2 ลักษณะ คือเป็น
 ปีเลย คือแต่ละวัน 2 ชั่วโมงกับที่เชิญเขามาเป็นบางครั้งบางคราว ...มาสาธิต มาลงมือปฏิบัติ
 ให้เด็กดู ...ปลายปี 2549 เราจ้างวิทยากรท้องถิ่นมาสอนเรื่องช่างทำปูนปาสเตอร์ มโนราห์
 หนังตะลุง นวดแผนไทย ตรงนี้เราจะให้เขาเขียนโครงการสอน ว่าในแต่ละสัปดาห์คุณจะ
 สอนอะไรแก่นักเรียน เป็นทฤษฎีหรือภาคปฏิบัติเนื่องจากเราจะขอเบิกเงินให้เขา ในการขอ
 เบิกเงินคุณต้องมีโครงการมีแผนที่ชัดเจน คุณจะสอนเนื้อหาอะไร อย่างไร ก็เริ่มจะเป็น
 ระบบบ้าง...

นอกจากครูภูมิปัญญาจะต้องปฏิบัติตนตามระเบียบ กฎเกณฑ์และแบบแผนของความรู้ วิชาการตามแบบอย่างของครูประจำการในลักษณะของการเขียนโครงการสอน และการวางแผนการสอนสาระความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำภูมิปัญญามาจำแนกแยกย่อยให้อยู่ในรูปของรายวิชา ซึ่งเป็นการคัดทอนเพียงผลผลิตของภูมิปัญญาเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เท่านั้น จึงมีอาจทำให้ผู้เรียน ตระหนักและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริงได้

ปฏิบัติการของความรู้วิชาการที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงการที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นยอมรับต่อแบบแผน กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการในแบบแผนของหลักสูตร ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นในมิติที่ยังมิได้นำเข้ามาสอนในหลักสูตรก็ถูกจัดกระทำในฐานะของการเป็นฐานข้อมูลการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้รู้ในชุมชนที่ถูกการศึกษาในระบบโรงเรียนจัดประเภทในพื้นที่ฐานข้อมูลการเรียนรู้ ก็มักจะภาคภูมิใจในลักษณะของการได้รับการยอมรับจากผู้รู้ทางวิชาการ ขณะที่ผู้ที่มีได้ถูกจัดอยู่ในฐานข้อมูลการเรียนรู้ ก็จะถูกตีค่าว่ามีความด้อยกว่าในเชิงความรู้และก่อให้เกิดลำดับชั้นในเชิงความรู้ของคนที่อาศัยแนวทางของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นตัวอธิบาย อันเป็นการแสดงถึงตัวตนของภูมิปัญญาที่แปรเปลี่ยนอย่างขัดแย้งกับความรู้วิชาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงแสดงตัวตน และปรับตนเองให้สอดคล้องกับแบบแผน แนวทางและกฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการ ดังที่ผู้รู้ในชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ทางโรงเรียนก็มาเชิญให้เด็กมาถามเรื่องโนรา ความรู้ของเราไม่เหมือนที่โรงเรียนสอน ของเขาดีกว่า แต่เขาก็ให้เด็กมาหาเรา ก็ดีใจ...” และ “เด็กที่โรงเรียนมาถามเรื่องประวัติหมู่บ้าน ครูเขาให้มาดี เพราะเด็กรุ่นหลังจะได้รู้ ลุงตายไปก็หมดไปกับลุง ดีใจ อยากให้เขาเด็กมาเรียนรู้”

การเชื่อว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อได้รับการยอมรับและประทับตราจากการศึกษาในระบบโรงเรียน แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ถูกควบคุม กำกับตามแบบแผนของความรู้ วิชาการ ซึ่งการศึกษาในระบบโรงเรียนจะให้คุณค่าเมื่อไรก็ได้ และการที่คนในชุมชนไม่สามารถให้คุณค่าหรือตัดสินความมีคุณค่าของความรู้ที่ตนเองเป็นผู้สร้างเพื่อการสร้างสรรค์ ปรับปรุงความรู้ให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีการดำรงชีวิต แต่กลับยอมรับต่อการตัดสินคุณค่าของความรู้ด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์ มาตรฐานความรู้วิชาการ โดยการกำหนดให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดำรงอยู่ในฐานะของความรู้ที่หยาบหนึ่ง พร้อมรอคอยให้การศึกษาเข้ามาจัดกระทำการ ดังนั้นศักดิ์ศรี คุณค่าของภูมิปัญญาซึ่งขัดแย้งอยู่กับการศึกษาเช่นนี้ จึงมีผลต่อการแปรเปลี่ยนอัตลักษณ์ ตัวตนของภูมิปัญญาเดิมของชุมชน ซึ่งถูกสร้างขึ้นภายใต้บริบทของการดำรงชีวิตให้ปรับเปลี่ยนไปสู่อัตลักษณ์ใหม่ของภูมิปัญญาซึ่งมีต้องอาศัยการสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ เพียงแต่นำความรู้ไปเทียบค่ากับกฎเกณฑ์แบบแผน ความรู้วิชาการ ซึ่งแนวทางเช่นนี้มีผลให้สายสัมพันธ์ในการถ่ายทอดความรู้และการสร้างสรรค์ความรู้ร่วมกันระหว่างผู้เรียนรู้และผู้ถ่ายทอดความรู้ก็มีอาจเกิดขึ้นได้ เนื่องจากระบบความสัมพันธ์นี้ถูกแปรเปลี่ยนไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างครู ซึ่งหมายถึงครูภูมิปัญญาและผู้เรียน ซึ่ง

ความรู้ที่ถ่ายทอดก็อยู่ในแบบแผนของหลักสูตร ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงภายในชุมชนได้ โดยนับเช่นนี้คนในชุมชนจึงมีอาจอาศัยภูมิปัญญาเพื่อการพึ่งตนเองทางความรู้ได้

บทที่ 7

การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของคนในชุมชนและสังคม

การตระหนักต่อความจำกัดของระบบการศึกษาไทย ทั้งในมิติเป้าหมายของการจัดการศึกษา กระบวนการจัดการศึกษา รวมถึงผลของการจัดการศึกษาที่มีต่อสังคม ความจำกัดของระบบการศึกษามักจะสะท้อนภาพของความไม่เทียมของคนทั้งในด้านกระบวนการ และการรับประโยชน์จากการศึกษา ในการนี้เองภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ถูกกล่าวถึงในฐานะของความรู้ และศักยภาพสำคัญของการพัฒนาประเทศในระยะเวลาต่อมา หากแต่ภายใต้แนวคำเน้นการของภาครัฐยังคงมองการศึกษาในฐานะสรรพสิ่งที่ดี มีคุณค่า และสมควรหยิบยื่นให้กับประชาชนโดยทั่วไปมากกว่าจะมีการพิจารณาบทบาทต่อการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทบทวนในระดับปรัชญาหรืออุดมการณ์เบื้องหลังของการศึกษา ภาลปฏิบัติการจริงของการศึกษาเพื่อพิจารณาถึงแนวทางของการจัดการศึกษาในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ รวมถึงผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาดังกล่าวต่อคนในสังคมโดยรวม เมื่อเป็นเช่นนี้การปฏิรูปการศึกษาจึงให้ความสำคัญเพียงเทคนิควิธีการของกระบวนการเรียนรู้ สารสำคัญของหลักสูตร ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญของการศึกษาเพียงภาพลักษณ์ใหม่ ดังเช่น การปรับนิยามของการศึกษา การปรับรูปแบบของหลักสูตร ฯลฯ ด้วยแนวคิดเช่นนี้จึงมีอาจจะนำพาให้คนตระหนักถึงความสำคัญของศักยภาพและความรู้ที่ตนมีอยู่ และมีอาจใช้ประโยชน์จากความรู้เพื่อการพึ่งตนเองได้

ปัญหาของการศึกษาที่กล่าวถึงจึงมีอาจเข้าถึงได้ด้วยการศึกษาเพียงภาพเบื้องหน้าที่ปรากฏ เนื่องจากความรู้วิชาการในระบบการศึกษามีอำนาจต่อคนในสังคมมาอย่างช้านาน ซึ่งจะทำให้มองไม่เห็นความซับซ้อนของกระบวนการการศึกษา ดังนั้นเพื่อการคลี่คลายต่อปัญหานี้จึงต้องสืบค้นเบื้องหลังที่มีความซับซ้อนและแบบขดของการศึกษา อันมีนัยถึงรากเหง้าปัญหาของการศึกษาที่ทับซ้อน และถูกจัดกระทำในฐานะของมายาภาพทางการศึกษามาอย่างยาวนาน

อย่างไรก็ตาม มายาภาพของการศึกษาถูกแสดงให้เห็นถึงการกำกับ จำกัดขอบเขตของความที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนกำกับต่อแบบแผนและวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ในภาพเบื้องหน้าปรากฏคือ การขยายขอบเขต นิยาม ความหมายให้กับการศึกษาในแบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนในนามของการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นและการสร้างหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งมายาภาพนำไปสู่การสร้างเชื่อมั่นต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะของเครื่องมือที่จะนำไปสู่การเลื่อนขั้นทางสังคมเพื่อการมีงานทำ การมีรายได้ และการได้รับการยอมรับจากคนในสังคม ซึ่งมีผลให้การศึกษาระบบโรงเรียนยังคงครองความเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ โดดเด่น และเหนือกว่าการศึกษ

และความรู้ในแบบแผนอื่น ๆ อันมีผลต่อการปิดกั้นจำกัดขอบเขตภูมิปัญญาของชุมชนให้มีฐานะต่ำกว่าความรู้วิชาการ ตลอดจนการสลายอัตลักษณ์ตัวตนของภูมิปัญญาด้วยการสวมรับอัตลักษณ์ตัวตนของความรู้วิชาการตามแนวนโยบายของการปฏิรูปการศึกษาที่ได้ขยายขอบเขตนิยามการศึกษาในแบบแผนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งแนวทางเหล่านี้มีอาจนำพาให้คนในชุมชนและสังคมพึ่งตนเองทางความรู้ได้ จึงนำไปสู่คำถามต่อเป้าหมายของการจัดการศึกษาว่าการศึกษาที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาให้สังคมส่วนรวม สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองโดยอาศัยฐานความรู้ที่มีอยู่ในการพัฒนา สร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอหรือไม่ หรืออีกด้านหนึ่ง การศึกษามีเป้าหมายเพื่อสร้างความเติบโตมั่นคงให้แก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ การพิจารณาต่อเป้าหมายของการศึกษาจะทำให้เห็นถึงความเชื่อพื้นฐานของการศึกษา และภาคปฏิบัติการของการศึกษาซึ่งเป็นปฏิบัติการเชิงอำนาจเพื่อสร้างการยอมรับต่อการศึกษาในฐานะของความจริงที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการดำรงชีวิต

คำถามที่มีต่อเป้าหมายของการศึกษา จึงวิเคราะห์จากสาระที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ที่พยายามชี้ให้เห็นถึงความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนเป้าหมายของการศึกษาให้เป็นเป้าหมายเพื่อคนส่วนใหญ่ของสังคม แต่อย่างไรก็ตามแนวทางดังกล่าวก็ยังอยู่ภายใต้กรอบคิดของการศึกษาแบบเดิม ที่มีได้แสดงให้เห็นถึงการทบทวนต่อแนวคิดของการศึกษาแต่อย่างใด ซึ่งหมายถึงว่าเป้าหมายของการศึกษาก็ยังคงมุ่งไปสู่การพัฒนาประเทศไปสู่ความเติบโตมั่นคงแก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในเชิงรูปลักษณะของการศึกษา จึงมิได้เป็นเรื่องราวใหม่ในเชิงวิสัยคิดที่จะให้ความสำคัญต่อรากฐานความเป็นชุมชน นั่นคือการศึกษายังคงให้ความสำคัญแก่ความรู้ที่นำเข้าจากภายนอก ซึ่งเป็นความรู้ที่วางอยู่บนเหตุผลผลของความรู้วิชาการ ซึ่งมีการผลิต ส่งผ่านกันในสถาบันอุดมศึกษาทั้งในระดับอุดมศึกษามัธยมศึกษา และประถมศึกษา การส่งต่อความรู้วิชาการในเส้นทางของการศึกษาทั้งสามระดับก็เพื่อการบรรลุต่อการผลิตกำลังแรงงานสำหรับตลาดแรงงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เมื่อเป็นเช่นนี้ความรู้วิชาการที่ถูกผลิตขึ้นก็ยังคงเป็นความรู้ที่ทำประโยชน์ให้แก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ผู้เรียนจึงถูกจำกัดความคิดและศักยภาพเพียงในกรอบของหลักสูตรการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลขณะที่กระบวนการวิจัยก็ยังคงเป็นเรื่องของการพิสูจน์ ตรวจสอบข้อมูลความรู้เพื่อตอบย้ำถึงความมีประสิทธิภาพของระบบการศึกษา ดังนั้นการออกจากกรอบและแนวทางเหล่านี้ของคนส่วนใหญ่ในสังคมย่อมเป็นเรื่องยากยิ่ง

การปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้คนในชุมชนและสังคมพึ่งตนเองทางความรู้ได้อย่างแท้จริง จึงมีอาจกระทำได้โดยนโยบายและยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันที่ยังคงให้ความสำคัญกับความรู้ และการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งแม้จะมีการดำเนินงานเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและ

การศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งล้วนแล้วทำหน้าที่เพียงดอกหญ้าให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาตามอุดมการณ์ของการพัฒนาไปสู่ความเติบโตมั่นคงของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมทั้งสิ้น ดังนั้นการพิจารณาต่อเป้าหมายของการศึกษาว่าควรมีทิศทางอย่างไร จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ซึ่งหมายถึงว่าการศึกษาคงจะทำหน้าที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและสังคม หรือการศึกษาคงจะทำหน้าที่สร้างกำลังแรงงานสำหรับพัฒนาระบบเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศ หากการศึกษามีเป้าหมายเพื่อชุมชนและสังคมแล้ว คนในชุมชนและสังคมก็ย่อมที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายของการดำรงชีวิต และในขณะเดียวกันความรู้ที่เกิดขึ้นก็เป็นหน้าที่ที่คนในชุมชนเป็นผู้ผลิต/สร้างตามเป้าหมายนั้น การสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา มีผลให้คนสามารถใช้ประโยชน์จากความรู้เพื่อการดำรงชีวิต จึงพึ่งตนเองทางความรู้ได้ ในทางกลับกันหากการศึกษามีเป้าหมายเพื่อตอบสนองสิ่งอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังคงมุ่งไปสู่ความมั่งคั่งเติบโตในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมแล้ว ชุมชนก็มีอาจอยู่ในฐานะของการเป็นผู้ผลิต/สร้างความรู้ หากแต่ความรู้นี้จะถูกผลิต/สร้างโดยผู้มีความรู้ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ซึ่งคนในชุมชนและสังคมจะเป็นแค่เพียงผู้รับความรู้ และถูกจัดวางฐานะ ตำแหน่งในตลาดแรงงานอย่างสอดคล้องกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม

แม้ว่าการศึกษาจะได้ปรับเปลี่ยนแนวปฏิบัติ วิธีการมากมายภายใต้คำอธิบายของการศึกษาเพื่อพัฒนาให้คนมีศักยภาพ และพึ่งตนเองทางความรู้ได้นั้น แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของความจำเป็นในมิติการพึ่งตนเองทางความรู้ ดังนั้นการพิจารณาต่อแนวคิดการพึ่งตนเองทางความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งหมายถึงการดึงความคิดออกจากแบบแผนความรู้วิชาการ หรืออาจแสดงถึงการปรับกระบวนการที่การศึกษาที่อาจจะนำเอาความรู้ที่วางอยู่บนอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อให้คนสามารถเลือกสรรสิ่งที่เรียกว่าความรู้ที่มีความหมายและความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงความรู้ที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างภายใต้เป้าหมายของชุมชนเอง และแม้ว่ารัฐจะมีแนวนโยบายของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม แต่โดยนัยของการพึ่งตนเองทางความรู้ สังคมไทยก็สามารถสร้างความรู้เพื่อการดำรงชีวิตได้ โดยคนในชุมชนและสังคมจะมีได้อยู่ในฐานะของการเป็นเพียงผู้รอคอยการกำกับจากผู้มีอำนาจจากภายนอก แต่วิถีคิดเช่นนี้เป็นสิ่งที่คนในสังคมจะต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ซึ่งมีใช้หน้าที่ของชุมชนเพียงฝ่ายเดียว หากแต่การศึกษาเองจะต้องพิจารณาปรับเปลี่ยนตั้งแต่การผลิตความรู้ในแวดวงวิชาการ อันได้แก่ การผลิตความรู้การเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งจะต้องสร้างสรรค์ พัฒนาความรู้ให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ดังนั้นการรับความรู้จากภายนอก ตัวความรู้จะถูกปรับเปลี่ยนเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อคนในสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้คุณลักษณะของผู้ทำหน้าที่ในสถาบันอุดมศึกษาจึงเป็นบุคคลผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ เปิดใจกว้างเรียนรู้ต่อสรรพสิ่งต่าง ๆ และมีความสามารถในการเลือกรับความรู้เพื่อให้คนในสังคมดำรงชีวิตอยู่ได้

ในพื้นที่ของโรงเรียนจะมีลักษณะของโรงเรียนชุมชน ซึ่งคนในชุมชนและสังคมจะร่วมมือกับบุคลากรในโรงเรียนเพื่อสร้างความรู้บนพื้นฐานของการดำรงชีวิต อันเป็นการเปิดโอกาสให้คนได้สร้างสรรค์ความรู้ขึ้นมาเองภายใต้ความสัมพันธ์กับบริบท สรรพสิ่งในวิถีของการดำรงชีวิต ขณะเดียวกันผู้เรียนก็เป็นผู้ร่วมเรียนรู้ทั้งที่บ้านและโรงเรียน ผู้เรียนจึงมิได้แปลกแยกจากชีวิตจริง และมีได้แปลกแยกจากผู้รู้ที่มีอยู่มากมายในชุมชน

การศึกษาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองของคนในชุมชนและสังคม เป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่งในฐานะของการศึกษาที่มีอิสรภาพในมิติที่คนในชุมชนและสังคมเป็นผู้กำหนดเป้าหมาย สร้างสรรค์พัฒนาความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ อันทำให้คนมีอิสระที่จะเลือกรับความรู้ บนฐานของการดำรงชีวิต ท้ายที่สุดการศึกษาจึงมิได้มีความหมายแต่เพียงการศึกษาที่ขัดแย้งกับระบบโรงเรียน หากแต่การศึกษาคือ สรรพสิ่งที่คนในชุมชนและสังคมพิจารณาแล้วว่าสิ่งนั้นจะนำไปสู่ความมั่นคงในการดำรงชีวิต ซึ่งลักษณะของการศึกษาจะเป็นอย่างไรก็อยู่ที่การกำหนดสร้างของคนในสังคม อันจะนำไปสู่การดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี.

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ.(2535). **หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533)**. กรุงเทพฯ :
กระทรวงศึกษาธิการ.
- .(2538). **สรุปผลการประชุมสัมมนา เรื่องแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการ
จัดการเรียนการสอน**. กรุงเทพฯ : กองวิจัยการศึกษา กรมฯ.
- .(2539). **ท้องถิ่น...กับการพัฒนาหลักสูตร**. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.
- .(2542, มกราคม). “ทิศทางของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน,” *วิชาการ*. 2(1) : 17-30.
- กระทรวงศึกษาธิการ.(2544). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. กรุงเทพฯ : กรม
วิชาการ กระทรวงฯ.
- .(2540). **แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระยะที่ 8 พ.ศ. 2540-2544**.
กรุงเทพฯ : สำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- .(2545).**แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระยะที่ 9 พ.ศ. 2545-2549**.
กรุงเทพฯ : สำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- .(2548). **อดีตและอนาคตการดำเนินงานการจัดการศึกษานอกโรงเรียน**. กรุงเทพฯ :
สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน
- โกวิท วรพิพัฒน์.(2549). “บทสัมภาษณ์ดร.โกวิท วรพิพัฒน์,” ใน **การศึกษาดนดชชีวิตรวม
บทความการศึกษานอกโรงเรียน เล่ม 5**. หน้า 16-25. กรุงเทพฯ : กรมการศึกษานอก
โรงเรียน.
- คณะกรรมการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. (2539). **การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สู่ความก้าวหน้าและ
ความมั่นคงของชาติในทศวรรษหน้า “ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย”**. กรุงเทพฯ : ธนาคาร
กสิกรไทย.
- เจือจันทร์ จงสถิตอยู่ และอมรวิชช์ นาครทรรพ. (2539). “การปรับโครงสร้างการจัดการศึกษา
โอกาสก้าวสู่สังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้,” ใน **ปฏิรูปการศึกษา การสร้างสรรค์ภูมิ
ปัญญา**. บรรณาธิการโดย อุทัย คลยเกษม ธรรมเกียรติ์ กันธรี และวิวัฒน์ คดิธรรมนิตย์.
หน้า 10-128. กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิชาการและมูลนิธิสคศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. (2539). **การพัฒนาหลักสูตร : หลักการและแนวปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ :
ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ชัยยศ อิ่มสุวรรณ. (2551). *บทบาทของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตามพรบ. กศน.2551*. เอกสารประกอบการสัมมนา วันที่ 8 กันยายน 2551 ณ อิมแพคเมืองทองธานี กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ : ถ่ายเอกสาร.
- ชาติรี โยสีดา. (2546). “การอภิปรายเรื่อง การศึกษาทางไกลของกระทรวงศึกษาธิการ : มิติที่ควรจะเป็น,” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง *บทบาทและแนวทางของการพัฒนาการศึกษาทางไกลของกระทรวงศึกษาธิการ*. กรุงเทพฯ : กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). *รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษ รัฐศาสตร์แนววิพากษ์*. กรุงเทพฯ : วิชาษา.
- ธีรารัง บัวศรี. (2542). *ทฤษฎีหลักสูตร การออกแบบและการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา.
- นภาพรณ์ หะวานนท์. (2543). *เอกสารประกอบการสอนวิชาพล 710 สังคมวิทยาสำหรับการพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2528). *พัฒนาหลักสูตรและการสอน. มหาสารคาม : ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม*.
- บุญมี เณรขอด. (2536). “ข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาหลักสูตร,” ใน *ประมวลบทความหลักสูตร ...สาระร่วมสมัย*. บรรณาธิการ โดย จันทรเพ็ญ เชื้อพานิช น้อมศรี เกท ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. หน้า 17 – 38. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรัชญา เวสารัชช. (2545). “ปฏิรูปการศึกษาไทย,” ใน *ผ่าทางตันปฏิรูปการศึกษา* บรรณาธิการ โดย จูไรรัตน์ แสนใจรักษ์ หน้า 69-82 . กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยทรศน์.
- พิมพ์พันธ์ เฉชะคุป และทศนา แคมมณี. (2540). *พัฒนาการการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ 9*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เพ็ญศิริ จีระเดชากุล. (2539). “กระบวนการทัศน์ของการพัฒนาและการศึกษาวิวัฒนาการของวิถีชีวิตทางจริยธรรมในสังคมไทย,” ใน *พัฒนศึกษาศาสตร์ ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา*. หน้า 31 – 42. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ไพฑูรย์ สีนารถัน. (2545). “แนวคิดในการปฏิรูปการศึกษา,” ใน *ผ่าทางตันปฏิรูปการศึกษา* บรรณาธิการโดย จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์ หน้า 22-23 . กรุงเทพฯ : สถาบันวิทย์ธรรม.
- พระราชวรานู. (2533). *มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์.
- พริตจอฟ คราปร้า. (2534). *จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ*. แปลจาก The Turning Point. โดยพระประชาปสนุทธโม และคนอื่นๆ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมล คีมทอง.
- มนตรี รูปสุวรรณและคณะ. (2542). *เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540*. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.
- ไมเคิล แอปเปิล. (2529). *การศึกษาและอำนาจ*. แปลโดย สำลี ทองธิว. กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัตน บัวสนธ์. (2535). *การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง. ปรินญาตศ.ด. (วิจัยและพัฒนาหลักสูตร)*. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- รุ่ง แก้วแดง. (2543). *ปฏิวัติการศึกษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 8 กรุงเทพฯ : มติชน.
- วัฒนาพร ระงับทุกข์. (2545). *การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิคจำกัด.
- วิจิตร ศรีสะอ้าน. (2513). “บทบาทของวิชาการศึกษาในสังคมปัจจุบัน,” ใน *หนังสือที่ระลึกงาน เพลิงชมพู ครั้งที่ 3*. 6 ธันวาคม 2513. หน้า 15-26. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2521). *พัฒนาหลักสูตรและการสอน-มิติใหม่*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วิวัฒน์ชัย อัดดากร.(2530).”ยุทธศาสตร์การพัฒนากับการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง,” ใน **แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง**. บรรณาธิการโดย โอวาท สุทธนารักษ์. หน้า 3-26. กรุงเทพฯ: กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย.

วิศนี คิลตระกูล. (2544). **การศึกษาตามอัธยาศัย อะไร? ทำไม? และอย่างไร?**. (ออนไลน์).

แหล่งที่มา <http://www.infed.org>. วันที่สืบค้น 1 ธันวาคม 2549.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2542). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

-----.(2543). **ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด**. พิมพ์ครั้งที่ 5 . กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.

-----.(2541). **รายงานการวิจัยเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (องค์การมหาชน). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. พ.ศ.๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่๒) พ.ศ.๒๕๔๕**. กรุงเทพฯ : พรักหวานกราฟฟิค.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549**. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

-----.(2550).). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ.2550-2555**. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน. (2548). **เหลียวหลัง แลหน้า ครึ่งปีคน.48**. กรุงเทพฯ : รังษีการพิมพ์.

สุรวุฒิ ปัดโรสง และคนอื่นๆ.(2543). **สร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยการปกครองท้องถิ่น เอกสารประกอบการสัมมนาองค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก**. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน โดยการสนับสนุนของสกว. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

เสน่ห์ จามริก. (2537). **แนวทางการพัฒนาการศึกษา : บทวิเคราะห์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อดัม เกลิ. (2538). **การศึกษาเพื่อความเป็นไท**. แปลโดย วิศิษฐ์ วังวิญญู. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.

- อรนุช วาณิชทวีวัฒน์. (2547). “ครูภูมิปัญญา ครูแม่ผู้สืบทอดสรรพวิชาจากบรรพชน,” จาก **หนังสือพิมพ์เดลินิวส์** วันเสาร์ที่ 27 มีนาคม พ.ศ.2547. ข่าวการศึกษา-สาธารณสุข.หน้า 13.
- อภิญา เฟื่องฟูสกุล. (2543). **รายงานการวิจัยเรื่อง อัตลักษณ์ : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด**. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อังกุล สมกะเนย์. (2535). **สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาร์โนลด์ ทอยน์บี และโคซากุ อิเคดะ.(1976). **ชีวิตเลือกได้**. สดใส ชันฉิรพงศ์ แปล.กรุงเทพฯ : มปท.
- อิลลิส ไอวาน. (2537). **ที่นี่ไม่มีโรงเรียน**. แปลโดย สันต์ สิงห์ภักดี และสันติสุข โสภณศิริ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.
- อุทัย ดุลยเกษม. (2539). “การปฏิรูปการศึกษา ความหมาย ขอบเขต และความเป็นไปได้” ใน **ปฏิรูปการศึกษา : การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา**. หน้า 209 – 221. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
- อุทัย บุญประเสริฐ. (2545). **การบริหารจัดการสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-Based Management)**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ตำราและทางเอกสาร คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุษณีย์ ธโนสวรย์. (2545). **การศึกษาในระบบ : ปฏิบัติการทางอำนาจผ่านความรู้และการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน**. ปริญญาานิพนธ์กศ.ค. (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เอเวอร์เรทท์ ไรเมอร์. (2525). **โรงเรียนตายแล้ว**. แปลโดย ช. เขียว พุ่มพอง. กรุงเทพฯ : ปยุตต์.
- Adams, Don. (1970). *Education and Modernization in Asia*. Maassachusetts : Addison Wesley.
- Apple, Michael W. (1979). *Ideology and Curriculum*. London : Routledge and KeganPaul.

- .(1993). *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age*. New York : Routledge.
- .(1979). *Ideology and Curriculum*. London : Routledge and Kegan Paul.
- Beck,Ulrich. (1992). *Risk Society Toward New Modernization*. London : Sage Publications.
- Carnoy,Martin. (1989). "Education,State and Culture in American Society," in *Critical Pedagogy ,The State and Cultural Struggle*. Edited by Henry A. Giroux and Peter L. McLaren. New York : State University of New York Press.
- Dougherty, Kevin and Hammack, Floyd M. (1992). Education Organization, *Encyclopedia of Sociology*. Volume 2 p. 535 – 541. Edgar F. Borgatta (Editor in Chief) New York : The Macmillan Publishing.
- Danaher, Geoff Schirato, Tony and Webb, Jen. (2000). *Understanding Foucault*. London : Sage Publication.
- Foucault, Michel. (1972). *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York : Pantheon Book.
- .(1977). *Discipline and Punish. The Birth of Prison*. Translated from the French by Alan Sheridan. New York : Pantheon Books.
- .(1980). *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972 – 1977*. Edited by Cglin Gordon. New York : pantheon Books.
- .(1998). *Michel Foucault Aesthetics, Method and Epistemology*. Volume Two. Edited by James D. Faubion. New York : The New Press.
- Goodson, Ivor and Dowbiggin Ian. (1990). "Docile Bodies Commonalities in the History of sychiatry and schooling," in *Foucault and Education. Disciplines and Knowledge*. Edited by Stephen J. Ball. pp. 105 – 129. London : Routledge.
- Inkeles and Smith. (1976). *Becoming Modern*. Massachusetts : Havard University.

- Kelly,A.V. (1999). *The Curriculum : Theory and Practice*. 4th ed. London : Paul Chapman.
- Lowton , Denis. (1980). *The Politics of the School Curriculum*. London : Routledge & Kegan Paul.
- Lincoln,Yvonna S. and Guba,Egon G. (2000). "Paradigmatic Controversies,Controversies,Contradictions, and Emerging Confluences," in *Handbook of Qualitative Research*. Edited by Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln. 2nd . ed. P.279-313. Thousand Oaks : Sage Publication.
- Mc Guigan,Gim. (1996). *Culture and the Public Sphere*. London : Routledge.
- Mills, Sara. (1997). *Discourse*. London : Routledge.
- Ritzer,George. (1996). *Sociology Theory*. 4rd ed. New York : McGraw-Hill.
- Smelser,Neil J. (1973). "Toward a theory of Modernization in the Modern Society," in *Social Change : Sources,Patterns and Consequences*. 2nd ed. Pp. 268-277. New York : Basic Book.
- Soweil,Evelyn J. (1973). *Curriculum : An Integrative Introduction* . New Jersey : Prentice-Hall.
- Stehr,Nico. (1994). *Knowledge Societies*. London : Sage Publication.
- Stewart,J. Douglas. (1990). "The Formal Curriculum and Knowledge," in *Teaching Schools and Society*. Edited by Evelina Orteza Y. Miranda and Romulo F. Magsino.pp.147-169. Hampshire : The Falmer Press.
- Sibly, David. (1995). *Geographis of Exclusion : Society and Difference in the West*. London : Routledge.
- Taba,Hilda. (1962). *Curriculum Development : Theory and Practice*. New York : Harcourt & World,Inc.

Wexler, Phillip. (1989). "Curriculum in the Closed Society," in *Critical Pedagogy ,The State And Cultural Struggle*. Edited by Henry A. Giroux and Peter L. McLaren. Pp. 92- New York : State University Of New York Press.

Wolpe, AnnMarie. (1996). Schoolling as an ISA : Race and Gender in South Africa And Education Reform. in *Postmodern Materialism and the Future of Marxist Theory*. pp. 300 – 324. London : Wesleyan University.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 แนวคำถามการสัมภาษณ์ ผู้รู้ในชุมชน

1. ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 ให้เล่าประวัติเกี่ยวกับตัวท่าน โดยเริ่มตั้งแต่ภูมิลำเนาเดิม เป็นคนในหมู่บ้านนี้หรือไม่ เกิดเมื่อไร อายุเท่าไร หากมีใครคนในหมู่บ้านนี้ ท่านมาจากที่ใด พ่อแม่มีอาชีพอะไร เหตุใดจึงมาอาศัยที่หมู่บ้านนี้

1.2 หากพ่อแม่ และบรรพบุรุษของท่านเป็นคนที่ย้ายมาในหมู่บ้านนี้ ตั้งแต่เริ่มแรก ขอให้ท่านเล่าเหตุการณ์ในอดีต ของหมู่บ้านว่าเป็นอย่างไร และมีเหตุการณ์ใดที่น่าสนใจบ้าง

1.3 ท่านได้เรียนหนังสือในโรงเรียนหรือไม่ หากได้เรียนหนังสือ เรียนจบชั้นใด เมื่อไร

1.4 ท่านได้มีส่วนร่วมกับการเรียนเกี่ยวกับการจัดการศึกษาและดูแลการศึกษาของบุตรหลานหรือไม่ อย่างไร

2. วิธีการดำรงชีวิต

2.1 สมัยก่อนท่านประกอบอาชีพอะไรบ้าง มีอาชีพอะไรเป็นหลัก เพราะอะไรจึงทำอาชีพนี้

2.2 ในช่วงเวลาที่ท่านยังเป็นเด็ก ท่านเริ่มเรียนรู้งานอาชีพของท่าน (เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ) เมื่อไร (อายุเท่าไร) เรียนรู้จากใคร ท่านเหล่านั้นสอนอย่างไร และเมื่อไรที่ท่านสามารถทำได้เอง

2.3 การที่ผู้ใหญ่ พ่อแม่ ญาติ ได้ฝึกสอนงานอาชีพแก่ท่าน ท่านเหล่านั้นมีการเตรียมการอย่างไร เพราะอะไร

2.4 ในการทำงานอาชีพที่ท่านเรียนรู้มา ท่านสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้หรือไม่ อย่างไร

2.5 ในการทำงานอาชีพ มีใครไปช่วยท่านบ้าง นอกจากสมาชิกในครอบครัวแล้ว เพื่อนบ้านไปช่วยด้วยหรือไม่ ช่วยในขั้นตอนใด มีการแบ่งหน้าที่การทำงานหรือไม่ ถ้ามีการแบ่งหน้าที่ มีการแบ่งหน้าที่อย่างไร ท่านสามารถนำเพื่อนบ้านมาช่วยท่านได้อย่างไร มีข้อกำหนดในการช่วยเหลือหรือไม่ อย่างไร มีการตอบแทนกันอย่างไร

2.6 มีการวางแผนหรือไม่ว่าในการทำงานอาชีพแต่ละประเภทท่านต้องการอะไร

2.7 ท่านได้ถ่ายทอดความรู้การทำงานอาชีพให้แก่ลูกหลานหรือไม่ หากท่านสอน ท่านสอนอย่างไร เพื่ออะไร

2.8 ในช่วงที่เสร็จสิ้นจากการงาน การทำมาหากิน ท่านได้เข้าร่วมประเพณี พิธีกรรมของชุมชนในลักษณะใดบ้าง ประเพณี พิธีกรรมดังกล่าวเป็นอย่างไร คนในชุมชนเชื่อว่าหากทำตามประเพณี พิธีกรรมนั้นแล้วจะส่งผลต่อการทำมาหากิน และการดำรงชีวิตอย่างไร

2.9 ท่านและเพื่อนบ้าน คนในชุมชนไปวัดกันในโอกาสใดบ้าง ทำกิจกรรมอะไรที่วัด วัดดังกล่าวตั้งขึ้นเมื่อไร ใครริเริ่มก่อตั้งการก่อตั้งวัดมีเป้าหมายเพื่ออะไร

2.10 ปัจจุบันท่านยังทำอาชีพนี้อยู่หรือไม่ ความรู้นี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ท่านมีความปรารถนาให้ลูกหลานสืบต่ออาชีพนี้หรือไม่ เพราะอะไร

คำถามสำหรับผู้รู้ในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษากับโรงเรียน

3. การสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน

3.1 ท่านเคยร่วมประชุมกับโรงเรียนในเรื่องใดบ้าง ท่านเข้าร่วมประชุมในฐานะใด (ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษา การเป็นผู้สอนภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ) หากท่านเคยเข้าร่วมประชุม ขอให้เล่ารายละเอียดของการประชุมว่าประชุมเมื่อปีใด เรื่องที่ประชุมเป็นอย่างไร และผลที่เกิดขึ้น หรือกิจกรรมที่เกิดขึ้น

3.2 ท่านทราบเกี่ยวกับแนวการจัดการศึกษาที่ให้ผู้รู้ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาบ้างหรือไม่ อย่างไร ท่านเข้าใจว่าอย่างไร

3.3 ก่อนที่ท่านจะมีส่วนร่วมจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ใครเป็นผู้มาเชิญท่าน ผู้ที่มาเชิญอธิบายท่านอย่างไร (เช่น กระบวนการสอน การประเมินผล การจัดทำหลักสูตร ฯลฯ)

3.4 เมื่อโรงเรียนเชิญท่านให้มีส่วนร่วมจัดการเรียนการสอน ท่านมีข้อสงสัย ชักถามในเรื่องใดบ้าง และท่านมีความกังวลในเรื่องการสอนหรือไม่ อย่างไร

3.5 เมื่อท่านได้ทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนในโรงเรียนแล้ว ทางโรงเรียนได้กำหนดมอบหมายให้ท่านทำหน้าที่อะไรบ้าง (เช่น ร่วมสร้างหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา เขียนแผนการสอน ประเมินผลผู้เรียน ฯลฯ) หน้าที่ดังกล่าวเป็นอุปสรรคสำหรับท่านหรือไม่ อย่างไร

3.6 การทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนในโรงเรียน สิ่งที่ท่านต้องปฏิบัติมีความแตกต่างจากสิ่งที่ท่านได้เรียนรู้ในชุมชนหรือไม่ อย่างไร

3.7 ท่านเห็นว่าความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ท่านได้ถ่ายทอดแก่ผู้เรียน ตามหลักสูตรนี้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบแล้ว สามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตในชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร หรือนำความรู้ไปใช้สอบเพื่อศึกษาต่อได้หรือไม่ อย่างไร

4. ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้กระบวนการของการศึกษาในระบบโรงเรียน

4.1 ท่านได้เข้าร่วมพิธีการ/กิจกรรมของโรงเรียนเนื่องในโอกาสใดบ้าง ท่านรู้สึกอย่างไร

4.2 การที่โรงเรียนเชิญท่านให้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน โรงเรียนดูแลท่านในเรื่องใดบ้าง (สวัสดิการ ห้องทำงาน ฯลฯ) และท่านมีความเข้าใจว่า ท่านทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นครูประจำการของโรงเรียนหรือไม่ เพราะอะไร

4.3 ครูประจำการได้แนะนำดูแลท่านหรือไม่ หากได้แนะนำดูแล มักจะแนะนำดูแลในเรื่องใด อย่างไร

4.4 ท่านจัดการเรียนการสอนที่ใด สอนอย่างไร นักเรียนปฏิบัติต่อท่านอย่างไร

4.5 ท่านเห็นว่าการที่โรงเรียนเชิญท่านมาร่วมจัดการเรียนการสอน ก่อให้เกิดผลอย่างไรต่อโรงเรียน คนในชุมชนและลูกหลานในชุมชน

4.6 คนในชุมชนได้พูดคุยกับท่านหรือไม่เกี่ยวกับการที่ท่านได้ร่วมจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน (เช่น ให้การยกย่อง ชื่นชม โรงเรียน ฯลฯ)

4.7 โรงเรียนให้การยกย่องท่าน อย่างไรบ้าง (เช่น การมอบเกียรติบัตร การเชิญท่านร่วมงานร่วมประชุม การประกาศความสำคัญ ฯลฯ)

4.8 ท่านเห็นว่าการเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โรงเรียนเป็นผู้จัดมีความสำคัญหรือไม่ และการเรียนเช่นนี้มีความแตกต่างจากความรู้ที่ท่านเรียนรู้ในชุมชนอย่างไร

5. คำถาม สำหรับผู้รู้ในชุมชนที่เข้าร่วม และมีได้เข้าร่วมการทำกิจกรรม ตามแบบแผนการศึกษานอกโรงเรียน

5.1 ท่านมีบุตรหลานที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนหรือไม่ หากมีลูกหลานเรียนตามหลักสูตรดังกล่าว ขอให้เล่ารายละเอียดและความเป็นมาของลูกหลานที่เข้าสู่วิทยาลัยตามหลักสูตร หากไม่มีลูกหลานเรียนตามหลักสูตรดังกล่าว ท่านเคยรับรู้เรื่องราวการศึกษานอกโรงเรียนหรือไม่อย่างไร

5.2 ท่านเห็นว่าสิ่งที่ท่านได้เรียนรู้มาจาก พ่อ แม่ บรรพบุรุษในเรื่องการทำมาหากินเรียกได้ว่าเป็นความรู้หรือไม่ เพราะอะไร

5.3 ครูสาขาอาชีพของศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนเคยเชิญท่านให้ร่วมทำกิจกรรมของศูนย์บริการ ฯ หรือไม่ หากศูนย์บริการ ฯ เคยเชิญท่าน ขอให้ท่านเล่ารายละเอียดว่าท่านต้องทำกิจกรรมอะไรบ้าง ผลเป็นอย่างไร

5.4 หากท่านไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน ท่านเห็นว่าการที่ครูสาขาอาชีพสังกัดศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนได้ทำหน้าที่จัดกลุ่มให้คนในชุมชนเพื่อถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพแก่ชุมชน (เช่น การทำไข่เค็ม การทำดอกไม้ประดิษฐ์ การทำอุปกรณ์การนวด ฯลฯ) นั้นเป็นอย่างไร ความรู้ที่ศูนย์ ฯ ถ่ายทอดเหมือนหรือแตกต่างจากความรู้ที่ชุมชนมีอยู่เป็นอย่างไร

5.5 ท่านเห็นว่าความรู้ที่ท่านมีอยู่ ทำให้ท่านพึ่งตัวเองได้หรือไม่ และหากจะมีครูอาสาเข้ามาให้ความรู้ ในการทำมาหากิน และความรู้เพื่อการประกอบอาชีพแก่ชุมชน ท่านเห็นว่าเป็นอย่างไรและควรจะดำเนินการอย่างไร

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 2 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้บริหาร ครูผู้สอนทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

1. ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 ท่านได้รับการศึกษาสูงสุดระดับใด สาขาวิชาใด จากที่ใด เพราะเหตุใดจึงเข้ารับการการศึกษา

1.2 ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งอะไร ให้เล่าความเป็นมาตั้งแต่เริ่มแรกของการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการศึกษาจนกระทั่งมารับตำแหน่งนี้

1.3 เมื่อท่านรับตำแหน่งยังสถานศึกษา/หน่วยงานแห่งนี้ ท่านเห็นว่าบริบทที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ผู้ปกครอง คนในชุมชน นักเรียน หน่วยงานต่างๆ เป็นอย่างไร

2. คุณลักษณะของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1 คุณลักษณะของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่แตกต่างจากคุณลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1.1 โรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงานนี้ตั้งขึ้นเมื่อใด ใครเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้ง ในการก่อตั้งโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงานนี้มีที่มาหรือวัตถุประสงค์อย่างไร

2.1.2 หน้าที่หลักของโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงานนี้คืออะไร มีการกำหนดบทบาทของผู้ปฏิบัติงานอย่างไร

2.1.3 การจัดระเบียบการศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนด ถูกส่งผ่านโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงาน อย่างไร มีการปฏิบัติอย่างไร (เช่น การเผยแพร่ข้อกำหนด ระเบียบต่างๆ ในรูปเอกสาร กฎหมาย หลักสูตร แบบเรียน ข้อปฏิบัติ ฯลฯ)

2.1.4 โรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงานมีบทบาทหน้าที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้เรียน และคนในชุมชนในเรื่องใดบ้าง ดำเนินการอย่างไร

การศึกษาในระบบโรงเรียนที่แสดงภาพสะท้อนคุณลักษณะของการพัฒนาประเทศ

2.1.5 คนกลุ่มใดบ้างที่เข้ารับการการศึกษา การเรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมในโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงาน ที่ท่านดูแลและปฏิบัติงาน

2.1.6 ผู้ที่เข้ารับการการศึกษา การเรียนรู้ และปฏิบัติกิจกรรมในโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงานที่ท่านดูแลและปฏิบัติงาน มีเป้าหมายอย่างไร

2.1.7 ในแต่ละปีรัฐ และหน่วยงานระดับนโยบาย ได้เข้ามาแนะนำ ดูแล และสนับสนุน

ต่อโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงาน ที่ท่านปฏิบัติงานอยู่อย่างไรบ้าง

การเกิดขึ้นของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยภายใต้อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน

2.1.8 หลักสูตร/ข้อกำหนดที่นำมาใช้ในโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงาน มีลักษณะเป็นอย่างไร (เช่น การกำหนดรายวิชา เวลาเรียน จุดประสงค์การเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผล กระบวนการจัดการเรียนการสอน ฯลฯ)

2.1.9 ในการจัดการเรียนการสอนและจัดกิจกรรมของโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงาน ครูผู้สอน/ผู้ปฏิบัติงาน มีการเตรียมการ วางแผนงานอย่างไร (เช่น การศึกษาหลักสูตรแบบเรียน คู่มือ การศึกษาระเบียบ ข้อกำหนดต่างๆ ฯลฯ)

2.1.10 การเรียนหรือทำกิจกรรมในรายวิชาหรือหลักสูตรต่างๆ ผู้เรียนจะต้องมีการเตรียมตัวอย่างไร

2.1.11 ในรอบปี หรือรอบปีการศึกษาโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงาน ได้รับการประเมินจากหน่วยงานใดบ้าง ใครเป็นผู้ประเมิน ประเมินอย่างไร ผลของการประเมินเป็นอย่างไร และมีความสำคัญต่อโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงาน อย่างไร

2.1.12 โรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงาน มีการรายงานผลการปฏิบัติงานต่อหน่วยงานใดบ้าง รายงานผลในช่วงเวลาใด มีการเตรียมการอย่างไร ผลของการปฏิบัติงานของโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงาน มีความสำคัญอย่างไร

2.1.13 ท่านเห็นว่าความรู้แบบใดที่มีความจำเป็นต่อการปฏิบัติหน้าที่ของท่านในโรงเรียน/สถาบัน/หน่วยงาน

กระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนภายใต้อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน (ตามเฉพาะผู้บริหาร และครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียน)

2.1.14 แนวคิดเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร ใครเป็นผู้กำหนด และแนวคิดดังกล่าวมีบทบาทต่อโรงเรียนอย่างไร

2.1.15 โรงเรียนได้รับแนวคิดเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาจากแหล่งใดบ้าง มีสาระอย่างไร และโรงเรียนมีแนวคิดต่อเรื่องนี้อย่างไร

2.1.16 โรงเรียนได้รับข่าวสาร ข้อมูลเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาในลักษณะใดบ้าง เช่น จากนโยบายการจัดการศึกษา นโยบายการปฏิรูปการศึกษา ข้อกำหนดเกี่ยวกับหลักสูตร ฯลฯ แต่ละแบบแผนมีผลในทางปฏิบัติต่อโรงเรียนอย่างไร

2.1.17 ท่านเห็นว่ากระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนน่าจะทำให้เกิดผลอย่างไร เพราะอะไร

3. ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะกระบวนการกำกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กระบวนการสร้างความรู้ ความจริงให้แก่ระบบความรู้ในแบบแผนการศึกษานอกระบบ
และการศึกษาตามอัธยาศัย (ถามเฉพาะผู้บริหารและครูที่ทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอก
ระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย)

3.1 ท่านมีหน้าที่ในการปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและ
การศึกษาตามอัธยาศัยอย่างไร

3.2 ใครคือกลุ่มคนที่ต้องเข้ารับการศึกษาดูตามแบบแผนของการศึกษานอกระบบและ
การศึกษาตามอัธยาศัย และกลุ่มคนเหล่านี้เข้าสู่การศึกษาดูตามแบบแผนนี้ได้อย่างไร

3.3 ผู้สอนตามแบบแผนของการศึกษานอกระบบและอัธยาศัยได้แก่ใคร ต้องมีลักษณะ
อย่างไร (เช่น ต้องสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี ฯลฯ)

3.4 กระบวนการจัดการเรียนการสอน/การเรียนรู้ตามแบบแผนการศึกษานอกระบบและ
การศึกษาตามอัธยาศัยดำเนินการอย่างไร จัดการเรียนการสอนที่ใด เพราะอะไร

3.5 ระยะเวลาในการจัดการเรียนการสอน/การเรียนรู้ตามแบบแผนการศึกษานอกระบบ
และการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นอย่างไร และจะเรียกได้ว่าผู้เรียนสำเร็จการศึกษาดูตามแบบแผนของ
การศึกษาดังกล่าวได้เมื่อไร

3.6 ในการจัดการเรียนการสอน/การเรียนรู้ตามแบบแผนการศึกษานอกระบบและ
การศึกษาตามอัธยาศัย ผู้สอนควรมีการเตรียมตัวในเรื่องใดบ้าง (เช่น ศึกษาเอกสารหลักสูตร
ศึกษาวิธีการจัดการเรียนการสอน ศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้ ศึกษากระบวนการวัดผลและ
ประเมินผล ฯลฯ) ทำอย่างไร

ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามา สู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

3.7 โรงเรียนมีขั้นตอนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาอย่างไร มี
การทำหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษาอย่างไร ใครมีส่วนร่วมในการทำหลักสูตรบ้าง

3.8 หลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษาถูกกำหนดให้มีการจัดการเรียนการ
สอนภายใต้วิชาใด เพราะอะไร การเรียนการสอนวิชาดังกล่าวถูกกำหนดให้เรียนเมื่อไร เวลาใด

3.9 ในการจัดการเรียนการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นในแบบแผนของหลักสูตรท้องถิ่น
และหลักสูตรสถานศึกษา ผู้รู้ในชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทหน้าที่อย่างไร

3.10 ครูประจำการของโรงเรียนมีบทบาทหน้าที่ในการดูแล แนะนำในเรื่องการสอน
และการถ่ายทอดความรู้แก่ปราชญ์ชาวบ้านอย่างไร

3.11 โรงเรียนมีกระบวนการหล่อหลอมความเป็นครูให้แก่ปราชญ์ชาวบ้านอย่างไร

3.12 โรงเรียนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องใดมาถ่ายทอดแก่ผู้เรียนบ้าง โรงเรียนดำเนินการอย่างไร เพราะเหตุใดจึงต้องนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องนี้มาถ่ายทอดแก่ผู้เรียน

3.13 คนในชุมชนคิดเห็นอย่างไรที่โรงเรียนนำความรู้ที่มีในชุมชนมาใช้ในการจัดการศึกษา

4. ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาในระบบโรงเรียน

4.1 ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้แบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (ถามเฉพาะผู้บริหารและครูที่ทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย)

4.1.1 ผู้เรียนมักจะนำความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาหรือความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนจากการเรียนรู้ตามแบบแผนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ไปใช้ประโยชน์ในเรื่องใดบ้าง ทำอย่างไร

4.1.2 ท่านเห็นว่าการเรียนรู้ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และการเรียนรู้ภูมิปัญญาดตามแบบแผนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

4.1.3 ปัจจุบันในชุมชนยังมีการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแบบแผนของชุมชนหรือไม่ เพราะอะไรจึงเป็นเช่นนั้น

4.2 ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้แบบแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

4.2.1 ผู้เรียนมักจะนำความรู้ที่ได้จากการเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนไปใช้ประโยชน์ในเรื่องใดบ้าง อย่างไร เพราะอะไร

4.2.2 ท่านเห็นว่าการเรียนรู้ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และการเรียนรู้ภูมิปัญญาดตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียนมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

4.2.3 คนในชุมชนให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาดตามแบบแผนของชุมชน และการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแบบแผนของโรงเรียนแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไรจึงเป็นเช่นนั้น

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม.....
.....
.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 3 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้เรียนตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 ให้เล่าประวัติของตัวเองผู้เรียน โดยเริ่มจากเป็นชาวที่ใด พ่อ แม่มีอาชีพอะไร มีพี่น้องกี่คน เป็นลูกคนที่เท่าไร พี่น้องได้เรียนหนังสือบ้างหรือไม่ หากเรียนหนังสือ เรียนที่ใด

1.2 ตัวท่านเองเรียนอยู่ชั้นใด อายุเท่าไร เหตุใดจึงเลือกเรียนหนังสือในแบบแผนนี้

2. ทัศนคติการจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะกระบวนการกำกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กระบวนการสร้างความรู้ ความจริงให้แก่ระบบความรู้ในแบบแผนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

2.1 กระบวนการจัดการเรียนการสอน/การเรียนรู้ตามแบบแผนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นอย่างไร เรียนกันที่ใด มีการเรียนรู้จากหนังสือ ตำรา การปฏิบัติจริงหรือไม่ อย่างไร

2.2 มีเพื่อนร่วมชั้นเรียนกี่คน มาจากที่ใดบ้าง และเพราะเหตุใดเพื่อนๆ เหล่านั้นจึงเลือกเรียนการศึกษาในแบบแผนนี้

2.3 ท่านเห็นว่าองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนตามแบบแผนนี้มีความเหมือน หรือแตกต่าง จากความรู้ตามแบบแผนการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือไม่ อย่างไร

2.4 หลังจากที่ได้สำเร็จการศึกษา ท่านจะนำความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในเรื่องใด เพราะอะไร

3. ทัศนคติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ การศึกษาในระบบโรงเรียน

3.1 เพราะเหตุใดจึงได้เรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในแบบแผนหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา การเรียนในเรื่องดังกล่าวผู้เรียนมีส่วนในการกำหนดหรือไม่ อย่างไร

3.2 ก่อนที่จะเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแบบแผนหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา ครูประจำวิชา และผู้บริหารโรงเรียนได้แนะนำ หรือบอกเหตุผลในการเรียนหรือไม่ อย่างไร

3.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เรียนถูกกำหนดให้อยู่ในวิชาใด และสัมพันธ์กับวิชานั้นอย่างไร

3.4 ขณะที่ปราชญ์ชาวบ้านสอน ครูประจำวิชาได้เข้ามาดูแลนักเรียนหรือไม่ บรรยายภาค
ในชั้นเรียนเป็นอย่างไร

3.5 การประเมินผลการเรียนการสอนเป็นอย่างไร

3.6 เมื่อเรียนจบรายวิชาในหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา นักเรียนคิดว่าสามารถ
นำความรู้ไปใช้ดำรงชีวิตในชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร

3.7 หากนักเรียนต้องการเรียนต่อในระดับสูง นักเรียนเห็นว่าสามารถนำความรู้ที่เรียนตาม
แบบแผนหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษาไปใช้ประโยชน์ได้หรือไม่ เพราะอะไร

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม.....
.....
.....

ภาคผนวก ข

การให้ความสำคัญกับความรู้วิชาการ และการจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามระเบียบ ความรู้ และกฎเกณฑ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน

- ถาม : ถ้าในเรื่องของชุมชนละค่ะท่านอาจารย์ ตั้งแต่ที่ท่านมาอยู่ที่นี่ ท่านได้สัมผัส ได้รับรู้เรื่องราวของชุมชน หรือได้เข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านในประเด็น ในเรื่องอะไรบ้างคะ
- ตอบ : เรื่องของชุมชนนี้ผมก็ศึกษาประวัติของโรงเรียน พบว่าในอดีตที่ผ่านมาและในปัจจุบันนี้โรงเรียนและชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างมาก โรงเรียนมีกิจกรรมร่วมกับชุมชน ชุมชนเข้ามาร่วมกิจกรรมของโรงเรียนอยู่ในระดับที่ดีมาก เพราะว่ามีสภาพแวดล้อมเป็นตัวเชื่อม และในอดีตท่านผู้บริหารคนก่อนท่านก็มีทักษะ มีประสบการณ์ด้านนี้ แต่ ณ วันนี้ ผมให้เรื่องนี้เป็นเรื่องรอง แต่ถ้ามีกิจกรรมที่โรงเรียนจะต้องดำเนินการร่วมกับชุมชน โรงเรียนยินดี เช่น ชุมชนมีงานบวช ชุมชนมีกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา โรงเรียนจะไปร่วม คุณครูจะไปร่วม ผมก็จะไปร่วม หรือมีกิจกรรมอะไรก็แล้วแต่ลักษณะอย่างนี้ไปร่วมอยู่แล้ว ชุมชนมาขอให้สถานที่ มาใช้อุปกรณ์ของโรงเรียน ยินดีบริการตามสภาพการณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่เคยขัดนั้นเป็นเรื่องรอง แต่ความคิดผมต้องการสร้างโรงเรียนให้เข้มแข็ง ณ วันนี้ต้องการสร้างโรงเรียนให้เข้มแข็ง เชื่อว่าถ้าคุณครูเข้มแข็ง เชื่อว่าถ้านักเรียนที่เข้ามาเรียนสามบ่อวิทยาในกลุ่มเมื่อตะกี้นี้พฤติกรรมดีขึ้น ดีขึ้น ดีขึ้น ผมเชื่อว่าชุมชนจะต้องศรัทธาโรงเรียน และในอนาคตส่งลูกมาเรียนอีก ฉะนั้นผมให้เป็นเรื่องรอง
- ถาม : ในส่วนชุมชนเองมาดูแลช่วยเหลือเป็นหูเป็นตาให้กับโรงเรียน หรือความใส่ใจกับคุณภาพผู้เรียนอย่างไรบ้างคะ
- ตอบ : สำหรับชุมชนที่ค่อนข้างเป็นรูปธรรมหน่อยก็คือในส่วนของคณะกรรมการสถานศึกษา เพราะว่าโรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนขนาดนักเรียนมากกว่า 300 คน โดยระเบียบแล้วมีคณะกรรมการสถานศึกษา 15 ท่าน ผมมีการประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา 3 ครั้ง ในรอบ 7 เดือนนี้ 3 ครั้ง 3 ครั้ง นี่ทุกครั้งที่ประชุมกันไม่น้อยกว่า 3 ชั่วโมง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เล่าให้ฟังว่าขณะนี้โรงเรียนกำลังทำอะไรอยู่ แล้วจะขับเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างไร ท่านมีแนวคิดมีมุมมองอย่างไร เราจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กรรมการสถานศึกษาอีกหลาย ๆ ท่านจะมาร่วมกิจกรรมสภาพแวดล้อมทุกวันพฤหัสบดีจะมีการพูดคุยกันบ่อยครั้งทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เขาก็จะมาให้

- ถาม : บทบาทของคุณครูที่ดี ผู้เรียนที่ดี ณ ขณะนี้อาจเฝ้ามองว่าครูควรจะต้องกระตือรือร้น หรือจะต้องทำอะไรเพิ่มเติมปรับปรุงเป็นพิเศษบ้างคะ
- ตอบ : โดยพื้นฐานคุณครูในโรงเรียนที่ผมรู้จักชื่อเสียง และเข้ามาสัมผัสเองโดยตรงนั้น สังคมมองครูที่นี้ในภาพบวก ผมก็มองในภาพบวก ผมชื่นชมสามบ่อวิทยามานานแล้ว โดยเฉพาะผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเด็ก ที่เราดูอยู่ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเด็กที่ดี โรงเรียนสามบ่อวิทยาเป็นโรงเรียนที่น่าร่งหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกรมวิชาการเดิม ด้วยกำลังคน ณ วันนี้ 37 คน ที่ผมได้มาเรียนรู้มาร่วมทำงานกับคุณครูด้วย ผมมีความคิดว่าคุณครูจะต้องทำงานให้มากกว่านี้ อย่างน้อย 20 เปอร์เซนต์ ถ้ายังทำงานอยู่ในระบบเดิม ๆ ทำงานไปเรื่อย ๆ และซ้ำ ไม่ทันการเปลี่ยนแปลงแน่นอน ฉะนั้นโดยภาพรวมทุกคนจะต้องมาร่วมกันทำงานให้มากกว่านี้ ให้เร็วกว่านี้ ฉะนั้นผมมาได้พยายามพัฒนาศักยภาพครูเยอะนะครับ ส่งคุณครูไปอบรมคอมพิวเตอร์ ส่งคุณครูไปอบรมเกี่ยวกับเรื่องความรู้ต่าง ๆ ที่คิดว่าประโยชน์ต่อครู และต่อโรงเรียน ต่อเด็ก ตรงนี้คุณครูได้รับไปเยอะแล้ว เบียดเบียน ค่ารถ ค่าลงทะเลเบียน ให้หมด เพราะต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับคุณครูเพิ่มศักยภาพให้กับคุณครู แต่ทุกคนได้ความรู้มาแล้วต้องเอามาใช้ประโยชน์ให้เห็นผลจากการอบรมพัฒนานี้ โรงเรียนพัฒนาขึ้นนะ นี่คือตัวครูรวมทั้งลูกจ้างประจำด้วย และสิ่งหนึ่งก็คืออยากจะให้ครูปรับวิธีคิด ปรับวิธีทำงานตามที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ดีให้คุณไปไตร่ตรองดู แล้วก็จะพยายามปรับระบบในแต่ละเรื่อง
- ถาม : ในเรื่องหลักสูตรทุกวันนี้ครูผู้สอนหรือโรงเรียนเองได้ปรับปรุงหลักสูตร วิเคราะห์หลักสูตร หรือมามอง คิดใหม่มองใหม่เกี่ยวกับเรื่องหลักสูตรให้มันสอดคล้องกับบริบท ได้ทำตรงนี้บ้างไหมคะ
- ตอบ : เรื่องหลักสูตรการเรียนการสอนในความคิดของผมที่สามบ่อวิทยาคือโรงเรียนนำร่องของกรมวิชาการตั้งแต่ 2545 ผมมานี่ทราบว่ามีปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการเรียนการสอนมาถึง 3 ครั้ง ผมมาที่นี่ก็มีส่วนในการลงไปวิเคราะห์หลักสูตรสถานศึกษา ลงไปวิเคราะห์หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ ก็พบว่าหลักสูตรสถานศึกษาหรือกลุ่มสาระมีผลต่อการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนมาก แต่ตรงนี้ต้องอาศัยเวลาจึงจะบอกได้ว่าหลักสูตรเรามีจุดอ่อนอยู่ตรงไหน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนต่ำ ค่าแบบดั้งเดิมเลย เอาข้อมูลมาเปรียบเทียบกับระดับประเทศปี 2549 ต่ำกว่าระดับประเทศ เปรียบเทียบกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของ สพท.เขต 1 ก็ต่ำกว่า สพท.อีก ทั้งที่ปีที่แล้วผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง ผมก็เชิญหัวหน้าฝ่าย เชิญหัวหน้ากลุ่มสาระมานั่งคุยกันว่าช่วยวิเคราะห์ให้ผมหน่อยว่าทำไมผลการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนปีนี้ เอาข้อสอบ N.T. เป็น

หลัก ทำไม่ถึงถึงลดลงมากเหลือเกิน เลขตั้งประเด็นให้กับคุณครู 12 ประเด็นว่าหาสาเหตุให้ผม หาแนวทางให้ผม แล้วผมจะได้วางแผนพัฒนาในปีงบประมาณ 2551 แก่ให้ตรงจุด ยกตัวอย่างว่า 1. คุณครู 2. สื่อการเรียนการสอน 3. หลักสูตร 4. แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน 5. เกี่ยวกับหลักสูตรของโรงเรียน หรือเรื่องของการวัดผลประเมินผล หรือจำนวนชั่วโมง จำนวนคาบจำนวนชั่วโมงที่จัดลงไปหลักสูตร อยากให้แต่ละกลุ่มสาระวิเคราะห์ให้หน่อยว่า ณ วันนี้เรื่องใดที่เราจะต้องมาดูแลเป็นพิเศษ หรือต้องแก้ต้องเสริม ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการวิเคราะห์ มีความเชื่อมั่นว่าหลังจากนี้จะได้ข้อมูลที่ชัดเจนว่าปัจจัยใดมีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หรือว่าตัวหลักสูตร เรื่องของการวัดผลประเมินผลของคุณครูเราแต่ละคนได้มาตรฐานไหม โดยเฉพาะตัวข้อสอบผมจะเอาข้อสอบของคุณครูทุกคนทุกรายวิชา ตั้งแต่ผมมาอยู่ 7 เดือนนี้มานั่งอ่าน มานั่งวิเคราะห์ว่าข้อสอบแต่ละรายวิชาออกไปแล้วเป็นไปตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง โดยภาพรวมผมนั่งดูหมดเลย ก็บอกกับคุณครูว่า คุณครูในกลุ่มสาระเอาตัวข้อสอบนี้เอามาวิเคราะห์หาค่าความยากง่ายบ้าง มาดูความเชื่อมั่นบ้าง เพราะเท่าที่ทราบมาไม่ม่ หรือทำได้น้อย แต่ถ้าข้อสอบได้มาตรฐานสิ่งเหล่านี้ผมเชื่อว่าจะเอื้อต่อหลักสูตรการเรียนการสอน

ถาม : ซึ่งอาจารย์ก็วิเคราะห์ได้ทุกจุดและก็จะพยายามปรับแก้ปัญหาต่อไป ที่นี้ถ้ามาถึงเรื่องชาวบ้านบ้างละคะ ความรู้ที่ชาวบ้านมาส่งเสริมพัฒนาให้กับผู้เรียนในโรงเรียนหรือมาส่งเสริมให้กับคุณครู ความรู้พื้นบ้านก็ดี หรือทักษะอะไรบางอย่างที่จำเป็นสำหรับเด็ก เราได้มีการดำเนินการเรื่องนี้อย่างไรบ้างคะ

ตอบ : ตรงนี้เป็นจุดเด่นของโรงเรียน เป็นความดีของผู้บริหารท่านเก่า เป็นความดีของคุณครูที่โรงเรียนนี้ได้จัดการเรียนการสอน โดยเฉพาะสายวิชาชีพเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผมได้ศึกษาและพบว่า เรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิชาชีพนั้นโรงเรียนสามบ่อวิทยาจัดการเรียนการสอนร่วมกับวิทยาลัยสมเด็จเจ้าพะโคะ ในรายวิชาชีพโดยเปิดเป็นชุมนุม วิทยาลัยสมเด็จเจ้าพะโคะนั้นได้เอื้อให้กับโรงเรียนให้นักเรียนไปเรียน โดยที่ไม่เก็บค่าลงทะเบียน ไม่เก็บอะไรทั้งสิ้นเพียงแต่เอาเด็กไปเรียน เช่น เด็กเราได้ไปเรียนคอมพิวเตอร์ ไปเรียนบัญชี ไปเรียน

ถาม : ในเรื่องแหล่งเรียนรู้ เมื่อสักครู่อำจารย์ที่พูดถึงเรื่องแหล่งเรียนรู้เยอะตั้งแต่ในโรงเรียน การเรียนรู้ในชุมชนก็ดี ตรงนี้อยากให้อาจารย์ได้เล่าย้อนอีกนิดหนึ่งว่าเราได้มีการวางแผนในเรื่องของแหล่งเรียนรู้ตรงนี้ทั้ง 2 ส่วนทั้งของโรงเรียน ทั้งของในชุมชนอย่างไรบ้าง และคุณครูเราได้ช่วยเหลือตรงนี้อย่างไรบ้างคะ

ตอบ : เรื่องแหล่งเรียนรู้เป็นเรื่องที่ผมให้ความสำคัญ ผมก็พบข้อมูลอีก เพราะว่าการจะพูดอะไรต้องเอาข้อมูลมาพูดกับคุณครู ผมพบว่า โดยเฉพาะห้องสมุด ณ วันนี้โรงเรียนสามบ่อวิทยา ณ วันนี้เท่าที่คุณครูตอบ การจัดซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดยังทำได้น้อย ยังทำได้น้อยหมายถึงว่าหนังสือที่ใช้สำหรับการศึกษาค้นคว้ายังทำได้น้อย มีแต่วารสาร มีแต่หนังสือพิมพ์ที่รับประจำ จึงมองดูแล้วไม่พอสำหรับเด็กหำร้อยกว่าคน นอกจากนี้ยังแหล่งเรียนรู้ภายนอก ทั้งตัวบุคคล ทั้งสถานที่ โบราณวัตถุ แหล่งท่องเที่ยว อนุสรณ์สถาน อะไรก็แล้วแต่ที่อยู่ในท้องถิ่นของเรา ตามที่คุณมีข้อมูลเหล่านี้ใหม่ ถ้ามีข้อมูลเอามาจัดระบบ จัดแบบฟอร์มทำว่าบุคคลนี้ ชื่อนี้ อยู่บ้านเลขที่ตรงนี้ มีความรู้ความสามารถพิเศษเรื่องนี้ สามารถจะนำมาสอนได้ในกลุ่มสาระใด ในกิจกรรมชุมนุมใด จัดรวมเป็นระบบเป็นเล่มตามกลุ่มสาระ ถ้าคุณจะสอนเรื่องนี้ต้องไปติดต่อกับคนนั้น นี่คือแหล่งเรียนรู้ภายนอกเพิ่มเติมอีกนิดว่า ถ้าโรงเรียนมีวัฒนธรรมการทำงานที่เข้มแข็ง ผู้บริหารจะเปลี่ยนไปสักกี่คน ถ้าระบบดี โรงเรียนดี วัฒนธรรมการทำงานดี ผู้บริหารจะเข้ามาที่คนน่าจะมีผลกระทบต่อโรงเรียนน้อย แต่ผู้บริหารอาจจะเข้ามาเสริมเพิ่มขึ้นในส่วนที่เป็นความคิดของเรา เราเป็นผู้บริหารเราก็ต้องมีแนวความคิดของเรามาเสริมเพิ่มเติมอีก เพราะฉะนั้นตรงนี้วัฒนธรรมโรงเรียนต้องเข้มแข็ง คุณครูต้องเข้มแข็ง ถ้าไปบริหารโรงเรียนที่วัฒนธรรมยังอ่อนอยู่ ไม่มีความเข้มแข็ง ยังจับทิศทางการบริหารไม่ถูก ผมเชื่อว่าทิศทางโรงเรียนส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับผู้บริหารโรงเรียน เป็นตัวจักรสำคัญที่สุด ถ้าผู้บริหารท่านใดลงมาจับเรื่องนี้ มาเล่นเรื่องนี้ เรื่องนั้นก็จะได้เด่นขึ้นมาทันที เพราะคิดอย่างนี้ ทำอย่างนี้ แต่เรื่องอื่นอาจจะถูกละเลยไปบ้าง เพราะฉะนั้นผู้บริหารเรา ผมเองก็เหมือนกันทบทวนตัวเองตลอดเวลา ต้องมองทั้งระบบของโรงเรียน ระบบหลัก ๆ ของโรงเรียนที่จะต้องมอง 1. ระบบการเรียนรู้ ถ้าแปลก็คือระบบการจัดการเรียนการสอน 2. ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน 3. ระบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในหลักสูตรและนอกหลักสูตร สามระบบหลักนี้สำคัญครับ เรื่องหลักสูตรการเรียนการสอน เรื่องของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ซึ่งงานเดิมเขาเรียกว่าระบบปกครอง และระบบการจัดกิจกรรมทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน สามระบบนี้ต้องเข้มแข็งขึ้นไปเรื่อย ๆ นอกนั้นเป็นระบบย่อยของโรงเรียนเท่านั้นที่จะเข้ามาเสริม สามระบบนี้ต้องมองให้มันเชื่อมโยงกัน มุ่งวิชาการเรื่องการเรียนการสอน แต่ขณะเดียวกันเด็กอีกเยอะหรือโรงเรียนมีพฤติกรรมแย่ก็ไม่ใช่หวงหรือครับ มาเล่นงานปกครองเด็กนักเรียนเรียบร้อยแต่ว่าวิชาการ โรงเรียนด้าดยกก็คงไม่รอด มีแค่สองอย่างนี้ไม่พอต้องเสริมกิจกรรมให้

เด็กได้เข้มแข็ง หาทักษะ หาประสบการณ์ให้แก ฉะนั้นผมมีความคิดว่าสามระบบนี้ต้องเชื่อมโยงเข้าหากัน ขอบคุณครับ

กระบวนการกำกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการศึกษาในระบบโรงเรียนแนวคิดของครูในโรงเรียน ที่แสดงนัยถึง

- ถาม : ส่วนเรื่องหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา
- ตอบ : หลักสูตรที่พูดถึงคือหลักสูตรสถานศึกษานะคะ ส่วนหลักสูตรท้องถิ่นนั้นวันก่อน ท่านผู้อำนวยการก็เชิญวิทยากรมาอบรม และกำลังจะให้ครูเริ่มทำหลักสูตรท้องถิ่น แต่ตัวหลักจริง ๆ ก็คือของกลุ่มสังคมศึกษาที่อาจารย์ชุดิมาเขาสอนเด็กอยู่ในเรื่อง มันจะมีอยู่หน่วยหนึ่งที่เกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ถาม : หากถามว่าวิชาอื่น ๆ แม้ไม่ได้ทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น แต่เราไปดึงเอาความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านมาใส่ มาสอนเด็กด้วย อย่างนี้ทำกันอยู่ในทุกรายวิชาไหม
- ตอบ : อันนี้พี่ไม่แน่ใจ แต่อย่างถามว่าของพี่เนาะแนว ถามว่าดึงมาไหม เราไม่ได้ดึงมาให้เขามาสอนหรือยังเงิ แต่ว่านักเรียนสำรวจอย่างเช่น การให้นักเรียนไปสำรวจอาชีพในท้องถิ่น แต่ละอาชีพเป็นอย่างไร ให้นักเรียนสำรวจว่าปัจจุบันนี้อาชีพนี้เป็นอย่างไร เมื่ออดีตอาชีพนี้มันเป็นอย่างไรมาและอนาคตคาดหวังว่าอาชีพนี้มันจะเป็นยังเงิ นี่คือพี่จะสอนในเด็กในระดับชั้น ม.3 และให้นักเรียนลงอาชีพในท้องถิ่นเรา อาชีพอะไรที่นักเรียนสนใจ เสริมแล้วนักเรียนลองแตกไปดูซิ อาชีพในท้องถิ่นอื่นที่มันสัมพันธ์กับอาชีพนี้มันมีอีกไหม ให้เขาแตกออกมา เป็นลักษณะของอาชีพที่ชื่อกิจกรรมว่า อาชีพสัมพันธ์ คือมันจะโยงโยไปหมด ในลักษณะของการสำรวจ นี่คือที่ตัวเองสอน
- ถาม : เป็นวิธีคิดที่ดีเลย ขอทราบด้วยในรายละเอียดคนละคะ ว่ามันสำคัญอย่างไร อะไรที่ทำให้เราคิดว่าต้องดูอาชีพในท้องถิ่น และคู่ตั้งแต่อดีต ปัจจุบันเป็นอย่างไร คาดหวังในอนาคตเป็นอย่างไร ตรงนี้อาจารย์จรรยาภรณ์มีฐานคิดหรือมีอะไรที่ทำให้ทำเรื่องนี้
- ตอบ : ก็คือให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับอดีต และมีการพัฒนามาอย่างไรบ้าง และมีอาชีพอะไรใหม่ที่มันหดยหายไป อย่างลักษณะอาชีพการทำนา ปัจจุบันนี้เด็กแทบจะไม่รู้เลยว่าการทำนาเป็นอย่างไร แล้วอนาคตจากปัจจุบันนี้คนทำงานโรงเรียน ค่อไปจะมีบ้างไหมพวกที่เรียนทางนี้จะออกมาเป็นเจ้าของโรงเรียนเองบ้าง อะไรอย่างนี้ จะให้เขาเกิดแนวคิดอย่างนี้ หรือไม่ถ้าเกิดว่าโรงเรียนในขณะนี้ค่อไปถ้ามันไม่มีโรงงานในอำเภอระโนด ค่อไปมันจะมีอะไรในความคาดหวังของเขา ที่เขาคิดมันจะเป็นไปได้ หรือเป็นไปไม่ได้ก็ไม่รู้ แต่ว่าให้เขาคิดวางแผนตรงนั้น

ถาม : ผู้ปกครองรู้สึกลำบากใจไหม ที่ทำให้เด็กแทนที่จะได้เรียนวิชาสามัญเยอะ ๆ เพื่อไปสอบแข่งขันกลับกลายต้องไปแบ่งเรียนซ่อมมอเตอร์ไซด์

ตอบ : ไม่ค่ะ เขาไม่ได้ลำบากใจ เพราะว่าเราก็สอบถามเขาว่าความต้องการของเขา เขาก็บอกว่าก็ดี มันเป็นการเสริม เพราะว่าในวิชาสามัญจริง ๆ มันไม่ได้หัดหา เราไม่ได้เอาเวลาของตรงนั้นมาเบียดบังเวลาที่นักเรียนอาชีพ มันเป็นคาบว่างของเด็กนักเรียน มันเป็นคาบที่ คือในระดับช่วงชั้นที่ 3 เวลาเรียนจริง ๆ แล้วนักเรียนเขาจะจัดให้เรียนประมาณ 35 ชั่วโมง แต่ว่าเราจัด 45 ชั่วโมง เพราะฉะนั้นเวลาที่เด็กว่าง มันจะเยอะ ถ้าเด็กว่างแล้วเขาสามารถจะค้นคว้าหาความรู้ได้มันก็ดี แต่ส่วนมากแล้วเขาจะไม่เอาเวลาว่างตรงนั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ อาจจะไปเที่ยวเล่นการพนัน เที่ยวไปทะเลาะเบาะแว้ง เล่นกีฬา ถามว่าเล่นกีฬาเขาเล่าไหม ? เล่น แต่ว่าแอบแฝงด้วยการพนัน ถามว่าทำไมถึงต้องเล่นการพนันด้วย ? มันไม่สนุกครับ เราก็เลยคิดว่าอย่างน้อย ๆ อีก 3 ชั่วโมงที่เด็กว่างตรงนั้นเอามาเสริมอาชีพให้กับเด็กซะ ก็เลยกลายเป็นว่าเด็กจะว่างน้อยลง แต่เขาจะได้รับความรู้เพิ่มขึ้นเป็นการเสริมให้กับตัวเขา แล้วผู้ปกครองเขาก็เห็นด้วย แล้วตรงนี้เราจะชี้แจงให้ผู้ปกครองได้เข้าใจเวลาประชุมผู้ปกครอง

ถาม : ก็คือเวลาในส่วนของวิชาสามัญหรือวิชาการไม่ได้หายไปเลยแม้แต่คาบเดียว

ตอบ : ไม่ได้หายไปเลย

ถาม : นั่นคือชั่วโมงว่างทั้งสิ้น

ตอบ : ค่ะ ชั่วโมงว่างทั้งสิ้น ที่เวลาว่างเราอยากให้นักเรียนได้อะไร บางคนว่างจริง เข้าค้นคว้าห้องสมุดจริง แต่มันก็เป็นส่วนน้อยมาก ส่วนมากแล้วนั่งกันก็จะไปจับกลุ่มกันตามใต้ไม้สัก 2 คน 3 คน เป็นคู่ เป็นคู่ เราดูไม่ทัน เพราะว่าครูก็ต้องสอน

ถาม : แล้วเรื่องช่างซ่อมมอเตอร์ไซด์เราก็มียุทธการในหมู่บ้าน นี่เป็นยังงัยละคะ

ตอบ : เราเคยเชิญมาสอน แต่บังเอิญว่าเขาก็มีอาชีพ ถ้าเขามาสอนให้กับเราเขาก็ไม่คุ้มกับเวลาที่เขาคงมา แล้วเขาจะเสียลูกค้า แล้วบางครั้งเขาไม่ได้เป็นครูจริง ๆ การถ่ายทอดความรู้มันก็ไม่เหมือนกับอาจารย์จริง ๆ ที่เขามีความรู้ แล้วตัวชิ้นงานที่จะให้เด็กฝึกมันก็ไม่มี อุปกรณ์เราก็ขาด ถ้าเราไปเรียนที่พะโคะมันเสร็จสรรพหมดพร้อมหมดเลยอุปกรณ์ต่าง ๆ ถ้าเขามาเรียนเราต้องหา สมมติว่าช่างซ่อมมอเตอร์ไซด์ เราก็ต้องหาหมอมอเตอร์ไซด์มาเรียนเราต้องหา สมมติว่าช่างซ่อมมอเตอร์ไซด์ เราก็ต้องหาหมอมอเตอร์ไซด์มาอุปกรณ์ต่าง ๆ เราก็ให้มา ถ้าเขาจะไปขนามาอาศัยละครั้งมันไม่คุ้ม แล้วถ้าเราจะชวนเด็กไปเรียนที่โน่นที่บ้านเขา ความวุ่นวายมันก็จะเกิด มันหลายอย่าง ก็เลยกลายเป็นว่าไปที่พะโคะมันเรียบร้อยหมดเสร็จสรรพ ไปถึงนักเรียนก็เข้าห้องนี้ปั๊บ อาจารย์เขารออยู่แล้วอุปกรณ์พร้อมหมด

- ถาม : เรื่อง กศน. อยากจะเรียนถามต่อว่า กศน. เองเขาไม่ได้แค่นับมือมาช่วยโรงเรียน
อย่างเดียว อาจจะไม่ใช่ช่วยโรงเรียนที่นี้ ที่โรงเรียนอื่น เช่น เด็กอาจจะเรียนจบแค่
ป.6 อาจารย์สมมตินะค่ะ และก็ไม่ได้เรียนต่อเวลา มันยืดยาวไปก็สามารไปเรียน
กศน. ได้
- ตอบ : ได้ค่ะ อย่างเด็กบางคนก็เรียนไม่จบ และเขาเห็นว่าถ้าต่อที่นี้เขาต้องเสียเวลาเป็น
ปี เขาก็อาจจะออกจากตรงนี้ไป แล้วเอาวุฒิไปแล้วไปต่อ กศน. แต่ขณะนี้
การศึกษาภาคบังคับเด็กต้องจบ ม.3 เมื่อก่อนเด็กอายุ 15 ปีสามารถจะไปเรียน
กศน. ได้ ปัจจุบันนี้เด็กต้องอายุครบ 16 ปี ถึงจะเรียน กศน. ได้ เพราะฉะนั้นเขา
จะต้อง คือ ถ้าไม่จบ ม.3 ก็ต้องรอให้อายุครบ 16 ปีก่อนถึงจะไปเรียน แต่เมื่อก่อน
นี้ 15 ปีก็เรียนได้ ก็เลยกลายเป็นว่าเด็กเขาต้องรอถ้าเกิดมันไม่จบ แต่ถ้าเกิดว่าไม่
จบจริง ๆ มาเอาวุฒิจากเราไปต่อ กศน. ได้เช่นเดียวกัน
- ถาม : อันนี้คือส่วนที่ กศน. ทำให้กับผู้เรียนในระบบโรงเรียน แต่ก็มีอีกส่วนหนึ่ง กศน.
อาจจะที่คุยเมื่อวาน มาช่วยดูแลส่งเสริมสร้างอาชีพให้กับกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มคนใน
ชุมชนอยากให้อาจารย์ลองเล่าค่ะ
- ตอบ : พี่ได้รู้จักกับเจ้าหน้าที่ กศน. เขาเป็นครูอาสาที่ทำงานอยู่ กศน. แล้วเขาก็ไปสอน
กลุ่มแม่บ้าน ซึ่งเขาสอนทำขนม สอนทำประดิษฐ์ดอกไม้ แล้วก็เขาเอาผลงานมา
วางขายกัน กศน.เขาก็ช่วยอยู่ และกลุ่มแม่บ้านที่เขาทำ กระเป๋าจากผักตบชวาที่ก็
เห็นเหมือนกัน
- ถาม : อรพิน เป็นคนที่นี่ไหมคะ
- ตอบ : เป็นคนที่นี่ เกิดที่ตำบลวัดสน
- ถาม : คุณพ่อคุณแม่ประกอบอาชีพอะไรคะ
- ตอบ : อาชีพรับจ้างทั่วไป คุณแม่รับจ้างทำนา รับจ้างเย็บผ้า ส่วนคุณพ่อ ทำงานรับจ้าง
ก่อสร้าง
- ถาม : อรพิน มีพี่น้องกี่คนคะ
- ตอบ : มีพี่น้อง 2 คน อรพินเป็นบุตรคนโต
- ถาม : คุณพ่อคุณแม่ว่าโนราเป็นไหมคะ
- ตอบ : ไม่เป็นค่ะ
- ถาม : เวลาอยู่ที่บ้าน ช่วยคุณพ่อคุณแม่ทำอะไรบ้าง
- ตอบ : ล้างจาน ทำกับข้าว ช่วยคุณพ่อคุณแม่ทำนา โดยการตากข้าว โดยเริ่มตากข้าว
ตั้งแต่อายุ 12 ปี
- ถาม : รู้สึกอีกัดใจบ้างไหม เวลาที่ต้องออกไปทำนา

- ตอบ : ไม่โอ้อวดใจ เพราะเป็นอาชีพที่คุณแม่ทำเพื่อส่งเสียให้ร่ำเรียน
- ถาม : ในชีวิตประจำวัน ทำอะไรบ้างคะ
- ตอบ : ตื่นนอนตอน 5 โมงเช้า โดยล้างจาน หุงข้าว ทำกับข้าว แล้วมาโรงเรียน ส่วนตอนเย็นหลังจากโรงเรียนเลิก ก็กลับมาล้างจาน ไปเก็บข้าวที่คุณแม่ตากไว้ ส่วนวันเสาร์ อาทิตย์ ก็ไปช่วยคุณพ่อทำนา ไปเกี่ยวและนำข้าวมาตากไว้ที่บ้าน
- ถาม : นาที่รับจ้าง มีเยอะไหมคะ
- ตอบ : ไม่เยอะค่ะ ถ้าหากไม่จ้างรถ ก็จะไปตัดกับคุณพ่อคุณแม่ ตัดข้าวที่เป็นรวง เอามาตากเก็บใส่กระสอบ แล้วมาสีเป็นข้าวสาร
- ถาม : คิดค่าจ้างในการทำอย่างไรคะ
- ตอบ : ไม่ทราบ เพราะผู้ว่าจ้างให้ค่าจ้างกับคุณแม่ ส่วนตนเองเป็นเพียงผู้ช่วย
- ถาม : ปัจจุบันนี้ ยังรับจ้างทำนาอยู่ไหมคะ
- ตอบ : ยังทำอยู่ แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วม ก็หยุดไป
- ถาม : ตอนเกิดเหตุการณ์น้ำท่วม สภาวะครอบครัวเป็นอย่างไรบ้าง
- ตอบ : ครอบครัวลำบาก เพราะช่วงน้ำท่วม ข้าวตั้งท้อง บางเจ้าข้าวออกเป็นรวงไปตัดไม่ได้ น้ำท่วมเสียหายมาก คุณแม่ก็เลยหันมารับจ้างทำถั๊กถัก
- ถาม : นักเรียนเลือกเรียนวิชารำโนรา ลองเล่าสิคะ กระบวนการเรียนเป็นอย่างไรบ้างคะ
- ตอบ : มีป้าน้อย อายุ 50 ปี มาสอนคะ
- ถาม : เวล่านักเรียนคือ ป้าน้อยมีวิธีจัดการกับนักเรียนที่ดื้ออย่างไร
- ตอบ : ป้าน้อยจะพูดจาไพเราะกับนักเรียน โดยการบอกให้นักเรียนลุกขึ้นไปรำ
- ถาม : ป้าน้อยเช็คชื่อนักเรียนไหมคะ
- ตอบ : ป้าน้อยจะให้นักเรียนเช็คชื่อกันเอง
- ถาม : เวล่านักเรียนคนใดคนหนึ่งไม่มาเรียน ป้าน้อยทำอะไรบ้างคะ
- ตอบ : ป้าน้อยก็จะบอกให้นักเรียนที่มาเรียนช่วยสอนคนที่ไม่มาด้วย
- ถาม : วิชานี้มีคะแนนไหมคะ
- ตอบ : มีค่ะ
- ถาม : แล้วได้เกรดอะไรบ้างคะ
- ตอบ : เกรด A เกรด B แต่ส่วนใหญ่จะได้เกรด B
- ถาม : ให้เกรดแก่นักเรียนคือใครคะ ระหว่างป้าน้อยกับอาจารย์ฉิมฉวีญาคา
- ตอบ : อาจารย์ฉิมฉวีญาคา
- ถาม : รู้ได้อย่างไรว่า อาจารย์ฉิมฉวีญาคาเป็นคนให้เกรดแก่นักเรียน

- ตอบ : เพราะรายชื่อนักเรียนอยู่ที่อาจารย์ฉันทญาดา อาจารย์จะเป็นคนเช็คชื่อนักเรียนที่มาเรียนทุกคาบ
- ถาม : เวลาเราโนราออกงาน ป้าน้อยเป็นคนเลือกเองหรือเปล่าคะ
- ตอบ : ป้าน้อยกับอาจารย์ฉันทญาดาเป็นคนเลือก
- ถาม : แล้วมีหลักเกณฑ์อย่างไรในการเลือกนักเรียนให้ไปร้านนอกสถานที่
- ตอบ : ก็จะดูจากพัฒนาการด้านการรำของนักเรียนว่า ใครรำได้ดี รำได้สวย ก็จะพานักเรียน คนนั้นไปรำในงานของโรงเรียน
- ถาม : เวลาไปร้านนอกสถานที่ไปรำที่ไหนบ้างคะ
- ตอบ : ร่างานปีใหม่ของเทศบาลตำบลบ่อตรุที่วัดเจดีย์งาม
- ถาม : มีครูชาวบ้าน ท่านอีกไหมที่มาสอนรำโนราในโรงเรียน
- ตอบ : มีค่ะ ตอนชั้น ม.1 อาจารย์บำรุง
- ถาม : นักเรียนคิดว่า ป้าน้อยกับอาจารย์บำรุงมีลักษณะเหมือนกับคุณครูในโรงเรียนสามบ่อวิทยาไหมคะ
- ตอบ : ไม่เหมือนค่ะ
- ถาม : ทำไมนักเรียนถึงคิดว่าไม่เหมือนคะ มันต่างกันอย่างไร
- ตอบ : เพราะอาจารย์ที่มาสอนรำโนรา จะเน้นภาคปฏิบัติ ไม่เน้นทฤษฎี แต่ถ้าเป็นคุณครูในโรงเรียนจะเน้นทฤษฎีเป็นส่วนใหญ่
- ถาม : เรียนรำโนราตลอดภาคการเรียนไหมคะ
- ตอบ : เรียนทั้งภาคเรียนที่ 1 และ 2
- ถาม : ปัจจุบันยังรำโนราอีกไหม
- ตอบ : ยังรำอยู่ รำที่คณะบำรุงศิลป์วัดสนของอาจารย์บำรุง
- ถาม : คณะบำรุงศิลป์ได้พาไปรำที่ไหนบ้างคะ
- ตอบ : ไปรำในงานวันลอยกระทง ในวันที่ 24 พฤศจิกายน 2550 ที่วัดเจดีย์งาม
- ถาม : แล้วเคยไปรำในงานศพ งานทอดกฐิน งานบุญต่าง ๆ มีบ้างไหมคะ
- ตอบ : ไปรำในงานศพที่จังหวัดพัทลุง งานทอดกฐินที่สามบ่อ
- ถาม : ปัจจุบันนี้ซ้อมรำโนราไหมคะ
- ตอบ : ถ้าหากมีงานติดต่อเข้ามา ก็จะไปซ้อม
- ถาม : เวลาไปซ้อมรำ ใครซ้อมให้คะ
- ตอบ : ซ้อมกันเอง แล้วอาจารย์บำรุง จะเป็นคนติ๊กลอง กับดูท่ารำ

แนวคิดของครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษา
นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ที่แสดงนัยถึงการศึกษาแบบนอกระบบ ใน
ฐานะภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียน

- ถาม : การสอนสายสามัญ คนที่มาเรียนอายุมากที่สุดกี่ปีคะ
- ตอบ : อายุประมาณ 50 ปี
- ถาม : เคยพูดคุยไหมคะ ว่าทำไมอายุมากแล้วถึงมาเรียนคะ
- ตอบ : ส่วนมาก คนที่อายุมากที่เขามาเรียน เพราะเขาทำงานในเทศบาล ในบริษัท เขามาเรียน เพื่อต้องการมีวุฒิไปเลื่อนระดับในที่ทำงาน
- ถาม : คนที่ทำสวนอยู่กับบ้าน มีบ้างไหมคะที่มาเรียน
- ตอบ : ไม่ค่อยมี ถ้ามี ก็มาเรียนได้แค่หนึ่งเทอมก็เลิก ไปทำงานอาชีพดีกว่า
- ถาม : ห้องที่กำลังนั่งอยู่ ใช้เรียนได้ไหมคะ
- ตอบ : ได้ค่ะ
- ถาม : แล้วนั่งพอหรือคะ
- ตอบ : เด็ก 80 คน บางที่ขึ้นมาไม่ถึง 20 คน บางทีนักศึกษา มีความจำเป็นในชีวิตไม่เหมือนกัน บางทีก็สลับกันมาคนละอาทิตย์ เพราะอาชีพหลักของคนที่ทำคือประมง หรือไม่ก็รับจ้างจับกุ้ง คนงานกับกุ้งรับส่งโรงเรียน และที่นี้ก็แบ่งสอน 2 ที่ ถ้าใครจะสะดวกมาวันอาทิตย์ก็มาที่นี้ ใครสะดวกที่พ่อตรูก็ไปวันจันทร์ เป็นการแก้ปัญหานักศึกษาที่มีมาก แต่สถานที่แคบ
- ถาม : เวล่านักศึกษาไม่มาเรียน มีการเช็คชื่อไหมคะ
- ตอบ : เช็คชื่อ ตามเกณฑ์ของ กศน. ขาดเรียนเกิน 75 เปอร์เซ็นต์ ไม่มีสิทธิ์สอบ แต่ครู กศน. ส่วนใหญ่จะยืดหยุ่นในจุดนี้ ถือว่าเป็นความจำเป็นของนักศึกษา
- ถาม : คนที่ตัดเกรดคือใครคะ
- ตอบ : ทางครู ศรช. จะเป็นคนให้คะแนนระหว่างภาคโดยให้นักศึกษาทำโครงการ 1 ชิ้น ทำชิ้นงาน 1 ชิ้น 30 เปอร์เซ็นต์ คะแนนส่วนนี้ จะมีกรรมการมาประเมินจากศูนย์ กศน. ของอำเภอระโนด แล้วครู ศรช. รวมด้วย อีก 20 เปอร์เซ็นต์ เป็นการบ้าน มีครูผู้สอนเป็นคนให้ และการทดสอบย่อยก็มีครูผู้สอนเป็นคนให้ อีก 40 เปอร์เซ็นต์ เป็นการสอบปลายภาคที่ศูนย์ที่ระโนด ใน 40 เปอร์เซ็นต์นั้น ถ้าใครได้ไม่ถึง 20 เปอร์เซ็นต์ ก็ตกเอาคะแนนมารวมกันระหว่าง 60 เปอร์เซ็นต์ กับ 40 เปอร์เซ็นต์ ใครได้ไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ ก็สอบตก ถ้าสอบปลายภาคไม่ถึง 20 เปอร์เซ็นต์ก็ตกเหมือนกัน

- ถาม : ค่านิยมของคนไทยพุทธฝากเจดีย์งาม เขาสอนลูกให้เรียนสูง ๆ ให้ไปทำอะไรคะ
- ตอบ : รับราชการหรือทำงานบริษัท
- ถาม : สมมติว่าเด็กในระบบโรงเรียนมาพูดว่า เรียน กศน. เรียนแล้วไม่เก่ง ความรู้ไม่แน่น เด็กคือ คุณครูเคยได้ยินเขาพูดกันบ้างไหมคะ
- ตอบ : เคยได้ยินคะ เด็กมาพูดให้ฟังว่า จบม.6 ไปแล้ว เอาวุฒิไปสมัครงาน ทางโรงงาน บอกว่าวุฒิ กศน. เหมือนกระดาษเปล่าแผ่นหนึ่ง ไม่มีความหมาย แต่ถ้าเด็กที่มาเรียน กศน. ทำงานอยู่ในโรงงานก่อนแล้ว สามารถเอาวุฒิไปเทียบได้
- ถาม : ครู กศน. สายสามัญ กับสายอาชีพทำงานร่วมกันไหมคะ
- ตอบ : ที่นี่ก็มีกลุ่มอาชีพมาใช้สถานที่ เช่น กลุ่มทำดอกไม้ประดิษฐ์ทำกรอบรูป วิทยาศาสตร์ ทำผ้าบาติก นอกจากนี้ครู ศรช. ยังทำหน้าที่ประสานสายอาชีพ คือ ไปหานักศึกษาสายอาชีพมาให้ครูอาสา เพื่อเข้ากลุ่ม เพราะครู ศรช. รู้จักคนในพื้นที่มากกว่า บางทีให้นักศึกษาทำโครงการเกี่ยวกับอาชีพ เช่น โครงการการทำไข่เค็ม มีการสอนการทำไข่เค็ม โดยดูจากตำราเรียนบ้าง หนังสือบ้าง แล้วก็เอาสูตรของโซยามาสอน พอดีทางบ่อตรูมีการเลี้ยงเป็ดเยอะ สามารถทำไข่เค็มได้ เมื่อทำแล้วกินอร่อย ก็มีความสนใจที่จะทำมากขึ้น ก็เลยให้ใครที่สนใจจะทำไข่เค็มจดยรายชื่อ แล้วนำไปให้ครูอาสา เพื่อจัดตั้งกลุ่มทำไข่เค็ม มีบางคนที่มาเรียนที่นี่ เมื่อนำไปทำกินแล้วอร่อย ก็ได้รับเชิญให้ไปเป็นวิทยากรสอนการทำไข่เค็มที่โรงเรียนบ่อตรู
- ถาม : ในอนาคตอยากจะฝากอะไรถึงพี่น้องชาวบ่อตรู ชาวเจดีย์งาม โรงเรียนในระบบ นอกกระบบในเรื่องการศึกษาคะ
- ตอบ : อยากให้เห็นความสำคัญของการศึกษามากกว่ามาเรียนเพื่อเอาวุฒิอย่างเดียว
- ถาม : อย่างความรู้ที่ชาวบ้านมีอยู่นี่เขาทำนาเก่ง ปลุกผักเก่ง ถือเป็นความรู้ไหมคะ
- ตอบ : เป็นค่ะ เราก็ให้นักศึกษาไปศึกษาในกลุ่มนั้นด้วย เป็นภูมิปัญญา
- ถาม : ทำไมต้องให้นักศึกษาไปศึกษาในกลุ่มนั้นด้วยคะ
- ตอบ : ที่เคยให้นักศึกษาไป ก็เป็นหมอชาวบ้าน หมอจับเส้น หรือหมอที่ทำอุปกรณ์การนวดนี้เป็นผลงานของนักศึกษา ทำโครงการเรื่องหมอน้อย ที่บ้านของเขา พ่อของเขามีความสามารถทางด้านนี้ และเป็นที่ปรึกษาในการจัดทำโครงการให้กับนักศึกษา นี่เป็นอุปกรณ์สำหรับการนวด นวดท้องของหมอน้อย
- ถาม : นี่มันอยู่ในวิชาอะไรคะ
- ตอบ : วิชาพัฒนาทักษะชีวิต 1 และสุขศึกษา
- ถาม : คุณครูคิดเองหรือคะ ควรเอาเด็กไปดูในชุมชน หรือหลักสูตรบังคับคะ

- ตอบ : ในหลักสูตรก็มีเหมือนกันว่าต้องพึ่งพาเครือข่ายหรือภูมิปัญญา และต้องสำรวจ
ด้วยว่าในชุมชนมีผู้มีความรู้ด้านใดบ้าง ก็ไปศึกษาด้านนั้น
- ถาม : หมอน้อย มีความรู้สึกภูมิใจใหม่ค่ะที่มีคนพาเด็กไปศึกษาคะ
- ตอบ : ภูมิใจค่ะ และพยายามถ่ายทอดและมีการสาธิตการนวดให้ดูเป็นตัวอย่าง

